FRA FREDERIKSBORG AMT

AARBOG FOR 1944

UDGIVET AF

FREDERIKSBORG AMTS HISTORISKE SAMFUND

HILLERØD
C. NORDLUNDES BOGTRYKKERI
(Oswald Terkelsen)
1944

FRA FREDERIKSBORG AMT

AARBOG FOR 1944

UDGIVET AF

FREDERIKSBORG AMTS
HISTORISKE SAMFUND

HILLERØD
C. NORDLUNDES BOGTRYKKERI
(Oswald Terkelsen)
1944

NOGLE HISTORIEMALERIER PAA FREDERIKSBORG

Af Jørgen Paulsen

Ved Oprettelsen af det nationalhistoriske Museum paa Frederiksborg 1878 viste Stifteren, Brygger J. C. Jacobsen, et lykkeligt Instinkt for det brede Folks Tarv. Han havde i sine unge Aar ved gentagne Besøg paa Slottet fattet en varm Kærlighed til det storslaaede Bygningsværk og dets Indhold af historiske Minder. Senere havde han paa Rejser i Udlandet modtaget stærke Indtryk i andre Landes historiske Samlinger, særlig i Versailles med dets mange monumentale Malerier, der forherliger vigtige Begivenheder i Frankrigs Historie. Efter at have ofret store Beløb paa Genindretningen af Frederiksborg efter den ulykkelige Slotsbrand 1859, følte han det som en folkelig, national Opgave at skabe en lignende Samling, som kunde medvirke til at vække og løfte Nationalfølelsen i vort Land. I Statuterne hedder det, at Museet skal danne »et Hjemsted for vækkende og mere omfattende Fremstillinger af fædrelandsk-historiske Minder fra Kristendommens Indførelse i Danmark til den nyeste Tid«. Indholdet skal bestaa af »dels en Samling af ældre Mindesmærker, ... især Portrætter, Statuer og Buster af fremragende, fortjente Personligheder . . . . , dels en udfyldende Række af nyere kunstneriske Fremstillinger af mærkelige Begivenheder og Personligheder i Maleri og Skulptur«.

I de første Aar af Museets Tilværelse gjaldt det om at faa de store, tomme Rum saa nogenlunde fyldigt udstyret. Derfor blev

der lagt særlig megen Vægt paa Anskaffelser af den sidstnævnte Art, nemlig de store Historiemalerier. Denne Sag havde Stifterens hele Hjerte og hans ganske særlige Interesse. Han stolede paa, at saadanne indholdsmættede Billeder vilde tiltrække det jævne Folk og bane Vej for en Udvikling af dets historiske Sans og kunstneriske Forstaaelse. Som tilforordnet Medlem af Museets første Bestyrelse kom han ogsaa til at øve en væsentlig Indflydelse paa Erhvervelserne. Han lagde megen Vægt paa, at Kunstnerne fik overdraget store historiske Opgaver, idet Museet derigennem vilde være med til at støtte og fremme Kunsten i Danmark. Resultatet blev da den Række af Historiemalerier, som nedenfor gøres til Genstand for lidt nærmere Omtale, udført af Kunstnere som Carl Bloch, Otto Bache, Heinrich Hansen, Lorenz Frølich, Carl Neumann m. fl.

Men Brygger Jacobsen ønskede at gaa langt videre med Anskaffelser i denne Aand. Han udarbejdede 1884 en nærmere Redegørelse for, hvorledes han tænkte sig hele Museet udstyret. Fra Værelse til Værelse forelagde han en Oversigt over Emner fra Danmarkshistorien, som han ønskede taget op til malerisk Behandling. Man vilde derved undgaa, at der kom til at savnes Fremstillinger af de vigtigste historiske Begivenheder. For at det hele kunde komme ind under en fast Plan, foreslog han, at man i Forvejen tog Bestemmelse om hvert enkelt Billedes Plads, saavel som om dets Maal og Forhold til andre Billeder i samme Rum. Denne Oversigt og Redegørelse fra Bryggerens Haand er et interessant Aktstykke til Belysning af Stifterens Idé om Museets nærmere Udformning. Den blev forelagt Museumsbestyrelsen til Overvejelse og Udvalg; en Række af Motiverne blev godkendt og derefter tilstillet de interesserede Kunstnere.

Imidlertid kom det til at gaa anderledes, end Brygger Jacobsen, der døde 1887, havde tænkt sig. Den fastlagte Plan med Hensyn til Anskaffelsen af historiske Malerier blev aldrig ført ud i Livet; af flere Grunde viste den sig uigennemførlig. For det første manglede det paa gode Kunstnere, som kunde eller vilde tage saa nøje definerede Opgaver op; Skabelsen af lødig Kunst

vil jo altid være stærkt afhængig af Kunstnerpersonlighedens Ret til fri Udfoldelse. Dernæst var Synet paa Historien netop i Færd med at ændre sig. Brygger Jacobsen var Barn af den Tid, da den romantiske Historieopfattelse havde en stor Plads. Det kan være nok her at minde om Virkningen af Ingemanns historiske Digte og Romaner. Men nu begyndte den saakaldte kritiske Historieforskning at gøre sig gældende, med sine bestemte Krav til alle Historiefagets Udøvere om saa nøje som muligt at holde sig til den historiske Sandhed, d. v. s. til hvad man med Sikkerhed kan vide om historiske Begivenheders virkelige Forløb. For et historisk Museum som Frederiksborg havde det til Følge, at de nyere Fremstillinger, Historiemalerierne, traadte i Baggrunden, medens Hovedvægten kom til at ligge paa Anskaffelsen af *samtidige* Billeder og Genstade.

Dette betød dog ikke, at de allerede forhaandenværende Historiemalerier herefter fjernedes fra Frederiksborg. Som et Led til Illustration af selve Museets Udvikling hænger de her stadig med fuld Ret, idet de repræsenterer det 19. Aarh.'s romantiske Historiemaleri paa udmærket Vis. Den, der ofte færdes mellem Museets Besøgende, vil tillige vide, hvor betagende disse Billeder virker paa det store Publikum den Dag i Dag. Ved deres dragende Kraft er de af en utvivlsom folkelig Værdi.

Et af de Emner, der hurtigt fik sin Billedskildring paa Frederiksborg, var »*De Danskes Erobring af England ved Svend Tveskæg og Knud den Store*«. Det blev overdraget Lorenz Frølich at udføre en lang Billedserie med Motiver fra den stolte Periode i Vikingetiden, da Danskerne herskede over hele England. Denne Kunstner havde tidligere gjort sig bemærket som en mesterlig historisk Skildrer. Hvem kender ikke f. Eks. hans Raderinger til »De tvende Kirketaarne« eller hans Illustrationer til A. Fabricius' Danmarks Historie? Med al deres Friskhed vidner de om en bemærkelsesværdig Evne til umiddelbar Indlevelse i et historisk Stof.

Frederiksborg-Frisens Billeder udgør en indholdsrig og virk-

ningsfuld Fortælling om Begivenhederne ved Englands Erobring under de to Konger. Om Svend Tveskægs Togter vides ikke mange historiske Fakta, saa her har Kunstneren fortrinsvis fremstillet en Række almindelige Emner, begyndende med »Kong Svend og Jomsborgernes Løfter ved Harald-Jarls Gravøl«. Derefter følger bl. a. en Strandhugst med Plyndring af et Kloster, en Scene fra Blodbadet paa Danskerne 1002, dernæst »Danegæld erlægges til Kong Svend« og til Slut »Svend Tveskægs sidste Englandstogt 1013« samt hans Død 1014. Begivenhederne fra Knud den Stores Tid er bedre oplyst i den historiske Litteratur. Men som Emne for Historiemalerier var Svend Tveskægs Vikingetogter nok saa eftertragtede af Kunstneren som Knuds roligere Erobring. Imidlertid ønskede Museets Ledelse naturligt nok Hovedvægten lagt paa den sidste Del. Billederne her indledes med Sejladsen til England og Landgangen. Derefter følger flere Fremstillinger af Slaget ved Assandun. Smukkest er »Vendepunktet i Slaget«, hvor man ser Tymme Sjællandsfar' samle de spredte Kampfæller omkring Bøgegrenen som det nye Bannermærke. Af en egen Virkning er de Billeder, der omhandler Knuds Lovgivning og Retshaandhævelse i den nordiske Retsfølelses Aand. Bedst kendt er maaske Fremstillingen af »Kong Knuds Beskæmmelse af Smigrerne«, hvor Kongen ses siddende i sin Tronstol paa Strandbredden, medens Bølgerne skvulper op mod hans Fødder. Billedrækken ender med Kong Hardeknuds Død, der jo betegnede Afslutningen paa Danskevældet i England.

Man maa føle den største Respekt for den Grundighed og Alvor, hvormed Lorenz Frølich har løst sin Opgave, men samtidig maa man indrømme, at Fremstillingerne her ikke naar paa Højde med hans ypperlige Arbejder fra de unge Aar. I Breve til Museets Bestyrelse anfører han selv sine Vanskeligheder: ». . . jeg er mig fuldstændig bevidst, hvor skadeligt . . . . mit Ophold i Udlandet og Italiens herlige Kunst har virket paa mig, idet jeg bestandig, og aldrig helt sejrende, maa kæmpe for at komme tilbage til en Simpelhed, jeg som helt ung har naaet ved Behandlingen af nordiske Emner, til hvilke den stod i Samklang«.

SVEND TVESKÆGS VIKINGER PLYNDRER OG AFBRÆNDER ET ENGELSK KLOSTER

Billedet er en af de første Fremstillinger paa den lange Frise, som Lorenz Frølich udførte for Frederiksborg Museet i Aarene 1883—86

Oprindelig var det Meningen, at Frisen skulde udføres i Relief, men Kunstneren foretrak og fik Museets Ledelse med til den farvelagte Tegnings Form; den tillod en langt friere Behandling. De tekniske Problemer ofrede han samme Omhu som Emnet. Med Hensyn til det sidste var hans Hovedkilde Worsaaes Bog »Den danske Erobring af England og Normandiet«. Selve Fremstillingsmaaden er meget paavirket af Bayeux-Tapetet. Herfra har Frølich saaledes faaet Idéen til Inddelingen og til Anbringelsen af mindre, allegoriske Billeder og Dyr, der paa forskellig Maade ved en Tankeforbindelse er knyttet til Hovedemnet. Endvidere de vedføjede korte Inskriptioner, der tjener dels til at lette Forstaaelsen, dels til at understrege Fremstillingens digteriske Form. Kunstneren holdt stærkt paa, at Billedrækken skulde være et episk Digt og ønskede derfor saa megen Frihed i Behandlingen af sit Emne som vel muligt. Bestyrelsen, der mere repræsenterede det historiske Standpunkt, opfordrede ham til saa vidt muligt at holde sig til de historiske Kendsgerninger, hvortil han bemærkede, at Helheden og Fremstillingens Klarhed ikke burde drukne i for mange historiske Enkeltheder. I denne lille Diskussion er i Virkeligheden de to Synspunkter udtrykt, som altid vil være under Debat, naar der er Tale om historiske Billedfremstillinger. Kunstnerens og Historikerens Interesser vil jo i Følge Sagens Natur som Regel være ret modstridende.

Ved Betragtningen af Frølichs Billedfrise vil man intet Øjeblik være i Tvivl om, at den er et historisk Digt mere end egentlig Historie. Ved Sammenligning med de kopierede Stykker af *Bayeux-Tapetet,* som er anbragt paa Væggen lige overfor, vil dette være endnu mere iøjnefaldende. Bayeux-Tapetets Fremstilling, der er udført samtidig, eller næsten samtidig, med de Begivenheder, den skildrer, nemlig Normannernes Erobring af England under Vilhelm Eroberen 1066, har alle den virkelige historiske Beretnings Kendetegn. Desværre giver de faa udstillede Stykker af det ialt 70 m lange Billedtæppe ikke nogen Mulighed for at følge Handlingens Forløb i den rigtige Række-

følge. Saa meget desto mere er der Anledning til her at hæfte sig ved det rige kulturhistoriske Stof, som denne Fremstilling med sit Væld af Personer, Dyr, Bygninger, Skibe, Vaaben o. s. v. indeholder. Det er ved Jævnførelse med andre Oplysninger fra Samtiden, f. Eks. om Klædedragt, Krigsudstyr, Bygningsstil o. l., at man har kunnet godtgøre, at Bayeux-Tapetet maa være blevet til i Vilhelm Erobrerens egen Tid. Derom bringer Johannes Steenstrups udmærkede, lille Vejledning, som er til at faa paa Museet, mange interessante Oplysninger.

Et af de største Historiemalerier paa Frederiksborg er L. Tuxens i 1894 fuldførte Billede »*Indtagelsen af Arkona*«, som er anbragt i Valdemarssalen. Saasnart Bestyrelsens Emneliste var kommet Tuxen i Hænde, udtrykte han sit Ønske om at tage denne Opgave paa sig. I seks Aar beskæftigede han sig med dens Problemer. Som Kilde til sit Værk benyttede han Grundtvigs Oversættelse af Sakses Danmarkshistorie, hvor denne Scene er meget malerisk beskrevet. En lille Vanskelighed voldtes derved, at Sakse ikke omtalte Kong Valdemar den Store som nærværende, da Afgudsbilledet slæbtes ud af Templet. Da Museumsbestyrelsen imidlertid mente, at han absolut maatte med paa Maleriet sammen med Biskop Absalon, motiverede man hans Tilstedeværelse med, at der intet var i Fortællingen, som forbød at lade ham optræde som Tilskuer, samt at en Kunstner ved slige Emner altid maatte have nogen Frihed. Tuxen gik meget grundigt til Værks ved sine Forberedelser til Arbejdet. Det faar man et Indtryk af, naar man hører ham anføre, at han i sin Tid havde set den norske By Frederiksværn i Flammer, hvilket nu kunde komme ham til Nytte ved Skildringen af det brændende Arkona. Karakteristisk i denne Henseende er tillige følgende Uddrag af et Brev fra ham: »Formodentlig kjender man ikke stort til, hvorledes en saadan vendisk By har set ud, men jeg skulde dog næsten tro, at man endnu i visse Egne af Rusland maatte kunne finde rimelige Sidestykker dertil, saavel som ogsaa hvad Klædedragten angaar. Da jeg i Vinter agter at gjøre en Rejse til Orienten, kunde jeg nok lægge Hjemvejen over Rus-

land, om man kunde vente noget Udbytte deraf«. Fra et kritisk historisk Synspunkt maa det betegnes som uholdbart, naar Historiemaleren paa den Maade vil forsøge at bygge Bro mellem Digtning og Virkeligheden. Formaalet var jo imidlertid et helt andet end det at give en historisk sandfærdig Beretning. Det gjaldt om at skabe et virkningsfuldt Drama, som kunde gøre Indtryk paa Beskueren. Dette er ogsaa lykkedes for Tuxen. I Billedets Forgrund ses en Skare Slaver slæbe Afguden Svantevits kæmpemæssige Billedstøtte ud af det rygende Tempel, medens Valdemar den Store (med Sværdet) og Absalon (med Bispestaven) ser til fra Tempeltrappen. I Baggrunden bæres Kisten med Templets rige Skatte bort; den er tung at bakse med. Byen i Baggrunden til venstre staar i Flammer og den tætte Røg, der dulmer Sollyset, breder en gullig Dis over Scenen, som kommer til at staa i et helt fantastisk Skær.

Billedets lyse Farveholdning saavel som dets maleriske Behandling er valgt med Henblik paa dets Plads paa den ret mørke Bagvæg i Valdemarssalen, hvor det faar »fladt« Lys. Tuxen mente, »at en helt igennem lyst holdt Decoration i den ellers noget dunkle Sal vilde virke festligt«. Dertil kom, at han oprindelig havde malet Billedet med matte Toner »som en Art Frescomaleri«, men det maatte han paa Museumsbestyrelsens Foranledning ændre inden Ophængningen.

De store Udgivelser af Danmarks gamle Folkeviser, som fandt Sted i Tiden 1851—90, fik naturligt nok ogsaa Følger for Historiemaleriet. Mange af Viserne handlede jo netop om saadanne pludselige og stærke Begivenheder eller fremtrædende og inciterende Personligheder, der egnede sig fortrinligt som Emner for malerisk Fremstilling. Blandt de historiske Malerier, der forekom paa Brygger Jacobsens Ønskeliste, var ogsaa et af den folkekære *Dronning Dagmars Død*. Som Udtryk for Tanken om nordisk Samvirke omkring Opgaverne til Frederiksborg Museet blev det overdraget den berømte svenske Maler G. von Rosen at udføre et stort Billede med dette Motiv. Opgaven voldte ham adskilligt Besvær, inden han 1899 efter gentagne, aarelange Udsættelser kunde aflevere det færdige Arbejde.

Emnet er hentet fra Folkevisen »Dronning Dagmar ligger udi Ribe syg« med Omkvædet »Udi Ringsted hviler Dronning Dagmar«. Dens Fortælling er uden Spring, jævnt fremadskridende fra det Øjeblik, da Valdemar Sejr ved Tavlebordet i Skanderborg modtager Budskabet om sin Dronnings Sygdom indtil den gribende Afskedsscene i Dødsværelset paa Riberhus. Den Fordel har en skreven Skildring frem for et Historiemaleri, at den kan bredes ud og Enkeltheder drages frem, ja, overfor uopklarede Spørgsmaal kan der tages Forbehold o. s. v. Maleriet derimod maa præstere en færdig Fremstilling i en sammentrængt og fortættet Form. G. v. Rosen har i dette Tilfælde valgt at koncentrere sit Billedes Indhold omkring Visens Klimaks, fra:

»Kongen ind ad Døren tren, han saa den Ligbaare stande,
Herre Gud Fader i Himmerig, da bedre mig denne Vaande«.

over Versene:

»Dronning Dagmar rejser sig af Baaren op,
hendes Øjne var blodige røde«,

indtil Dronningens sidste Afskedsord:

»Nu er det Tid jeg farer herfra, jeg maa ikke længer lide.
Nu ganger Himmerigs Klokker for mig, Guds Engle efter mig bie«.

Helt bogstaveligt har Maleren gjort Handlingen til en Dødsscene, f. Eks. ved at anbringe Dagmar i en rigtig Ligbaare og ved at lægge en Sorgens Liljekrans nedenfor Baaren paa det sorte Klæde. Valdemar Sejrs teatralske Stilling rimer daarligt med Folkevisens fortrolige Samtale mellem Kongen og Dronningen. Hvis man skulde maale Visen med Maleriet, vilde de fleste Danske nok give den første Prisen. Dens enkle Fortælling har det ikke været let at fremstille i en monumental, malerisk Skildring. Særlig vanskeligt har det vel været for et svensk Malersind at leve sig helt sammen med den jævne danske Folkevisetone. Men alligevel opfylder dette Maleri, med sin faste Holdning og sit Indhold af gribende Højtid, alle Historiemaleriets væsentlige Formaal.

Det mest populære blandt alle danske Historiemalerier er vel nok Otto Baches »*De sammensvorne ride fra Finderup efter Erik Glippings Drab St. Cæcilienat 1286*«. Allerede længe før Museets Oprettelse havde denne Maler arbejdet med Motiver fra Ingemanns historiske Romaner, som havde givet ham kraftige Impulser. Man maa gaa ud fra, at det er Skildringen i »Erik Menveds Barndom«, der har faaet ham til at gribe Penselen. Men selve Fremstillingen synes i lige saa høj Grad paavirket af den kendte Folkevise: »Der er saa mange i Danmark, som alle vil Herrer være« med Omkvædet: »For nu stander Landet i Vaade«. Selvom man vil være tilbøjelig til i Rytteren paa den skimlede Hest i Forgrunden at se Marsk Stig, og maaske ogsaa synes at kunne fordele andre af Rollerne blandt de afbildede Skikkelser, er der ingen bestemte Træk, som berettiger til at navngive de fremstillede Personer. Som Visen, saaledes tager Maleriet ikke direkte Parti i Spørgsmaalet om, hvem der var Erik Glippings Drabsmænd. Derimod taler alle Billedets Detailler om den begaaede Handlings Voldsomhed og om den Angst og Uro, som Kongemordet vakte i hele Riget. Se blot nærmere paa Billedets Indhold. De sammensvorne har et Øjeblik standset deres Heste paa en Bakketop, hvorfra de kan skue over mod den brændende Finderup Lade, som ses i Baggrunden til venstre. Den skyede, regnfulde Himmel med det truende røde Skær i Horisonten, det forrevne Efteraarslandskab med Stene og Vandpytter, den rasende Blæst, der bøjer Træer og Buske og river i de uroligt stampende, skummende Hestes Manker, Bonden, som kryber sammen ved Siden af et halvt væltet Kors mellem Lyngrisene, de uheldsvarslende sorte Ravne, der flagrer vildt over Ildskæret, — alle disse Ting er fælles om det ene Hovedformaal at tolke den højeste Grad af Spænding og Uhygge. Intet Under, at et saa handlingsmættet og dramatisk komponeret Billede betager saa stærkt. Farverne er overvejende mørke, men understreger det dystre fortællende Indhold. Den Grebethed, der har besjælet Kunstneren under Arbejdets Udførelse, forplantes gennem Fremstillingen videre til Beskueren. Otto Bache har her rigtig fundet Anvendelse

De sammensvorne rider fra Finderup Lade efter Mordet paa Erik Glipping Sct. Cæcilienat i Aaret 1286
Ildskæret fra den brændende Lade længst til venstre ses desværre ikke klart paa Gengivelsen
Maleriet er udført af Otto Bache 1882

for sin frodige Fantasi og tillige — ganske vist som en Biting — til at vise sine fremragende Evner som Hestemaler. I et saadant Værk, som tolker en saa udpræget romantisk Stemning, skal man ikke give sig til for nøje at efterspore Indholdets Forhold til den historiske Sandhed. Det maa være nok at konstatere, at Maleren har formaaet at give et rammende Udtryk for Emnets hele Situation, den som Folkevisen udtrykker ved Ordene »For nu stander Landet i Vaade«.

I Valdemarssalen hænger et fjerde Historiemaleri, malet i en helt anden Tid end de tre andre. Det forestiller »*Kong Frederik I udenfor København under Stadens Belejring 1523*« og hører til en stor historisk Billedserie, som Christian IV lod hollandske Kunstnere udføre til Brug for Kronborgs Udsmykning efter Branden 1629. Billedets Emne er ikke alment kendt, og den Maade, hvorpaa Handlingen her er fremstillet, er meget forskellig fra de foregaaende Billeder. Hvor virker Scenen mat og stillestaaende, f. Eks. ved Siden af »De sammensvorne«. Til Gengæld straaler Farverne med en ganske anden Kraft; som Udsmykning har det kunnet gøre en storartet Virkning. Denne Forskel kan bruges som Anledning til at minde om, at Kunsten til forskellige Tider kan have vidt forskellige Formaal og Udtryksformer, og at selv Historiemalerier kan variere stærkt, omend Billedernes Indhold her altid vil være en primær Sag. Den ene Maler vil maaske give en i alle Enkeltheder sandfærdig Fremstilling af en selvoplevet Begivenhed; hans Værk vil kunne stilles paa Linie med en lærd historisk Afhandling. En anden Kunstner føler sig som Digteren, der lader sin egen Fantasi behandle Emnet ganske uafhængigt af den skildrede Begivenheds virkelige Forløb. Hans Arbejde vil være som en Folkevise eller en historisk Roman, der vel benytter en bestemt Begivenhed som Udgangspunkt, men iøvrigt behandler sit Stof helt frit. Mellem disse to Yderpunkter ligger naturligvis en Række andre Muligheder for historiske Emners Behandling.

I sin ovenfor omtalte Plan for Museets Udstyrelse udtrykte Brygger Jacobsen Ønsket om, at Christian IV's Liv og Virksom-

hed blev særlig fyldigt repræsenteret i Historiemaleriet paa Frederiksborg, »fordi han er den Konge, hvis Minde er mest levende i Folkets Erindring, ligesom Mindet om ham jo ogsaa er særlig knyttet til Frederiksborg Slot«. I Christian IV's Sal hænger nu tre monumentale Fremstillinger, forestillende Scener fra hans Historie. Det mest kendte er Carl Blochs Billede fra 1880 (af *»den 17-aarige Prins Christian, der af den døende Kansler Niels Kaas modtager Nøglerne til den Hvælving i Slottet, hvor Rigets Krone og Scepter opbevares«*. Emnets Kilde er Beretningen i Niels Slanges store Værk om Christian IV, hvor den trofaste Rigsembedsmand efter et langt Livs Tjeneste, i Overensstemmelse med sit Løfte til Frederik II, overlader Regeringen til den unge Konge selv. Gribende har Forfatteren skildret Scenen, der afsluttes med Niels Kaas' Afskedsord: »Tager derfor Rigets Klenodier af Gud selv, og naar Tiden kommer, bærer Eders Krone med Pris og Ære, regerer Spiret med Visdom og Naade, fører Sværdet med Retfærdighed og Magt, og holder Æblet fast med Raad og Forsigtighed. Hertil hjælpe og styrke Eders Kongel. Majest. Kongernes Konge og Herrernes Herre med sin Helligaand for sin eneste Søns Jesu Kristi Skyld. Gud velsigne Kongen! Far nu vel Konge! Far vel Riger og Lande! Far vel al Verden! Kom nu o Jesu, naar du vil; jeg dør nu gladeligen.«

Med megen Virkning har Carl Bloch i sin Skildring tilkendegivet de ældre Rigsraaders Sorg over Kanslerens Sygdom og deres Bekymring for Rigets Fremtid. Den unge Konges Holdning derimod, der vel er præget af Fortrolighed og af Situationens Alvor, fortæller dog tydeligt om den Selvsikkerhed og Beslutsomhed, hvormed han føler sig parat til at tage Styret i sin Haand. En lignende Modsætning er der mellem selve Dødslejescenen og Maleriets straalende Farvepragt, ganske særligt Kongens prægtige, røde Dragt. Carl Bloch var ikke bange for at bruge stærke maleriske Midler; bl. a. derved placerede han sig i Spidsen for Historiemaleriets Udøvere i vort Land. Kun Skade at han ikke kom til at udføre flere Billeder til Frederiksborg. Museet gjorde, hvad det kunde, for at faa ham til at paatage sig flere Opgaver.

Men hans Kunstnersind egnede sig ikke til at blive spændt ind i en Ramme med fast opgivne Emner. Karakteristisk i den Henseende er Ordlyden af hans Afslag til Museumsbestyrelsen: »Efter lang Overvejelse er jeg kommet til det Resultat, at jeg ikke kan male de af Dem foreslaaede Motiver, jeg synes de mangler dramatisk Kraft; et historisk Billede skal indeholde en Fortælling, som har Interesse ved sig selv«. Den sidste Passus er i Virkeligheden et Program for det levedygtige, romantiske Historiemaleri.

Paa Bagvæggen i Christian IV's Sal hænger Otto Baches kæmpestore Fremstilling af »*Christian IV's Kroningstog*«, udført i Aaret 1887. Maleren har her som Forlæg brugt nogle Tegninger efter et ved Frederiksborg Slots Brand 1859 ødelagt Gobelin i Riddersalen, som hidrørte fra Christian IV's egen Tid og fremstillede samme Emne. Man ser den festlige Procession paa sin Vej fra Kroningen i Frue Kirke til Københavns Slot. Scenen er Højbroplads og Amagertorv. Forrest gaar et Par Herolder, som kaster Mønter i Grams for Folket. Derefter følger et Medlem af Rigsraadet med Rigsæblet paa en Pude. Andre Rigsraader bærer en Baldakin over Kongen, som rider paa en hvid Hest; han har sin pragtfulde Krone paa Hovedet og bærer Sceptret i den ene Haand. Lansebærende Soldater har stort Mas med at holde Folkemængden til Side. Der er et imponerende Opbud af Personfremstillinger paa Billedet. Intet Under at Kunstneren har følt sig fristet til at bruge en Række af sine samtidiges Ansigter som Modeller. Og da Maleriet udførtes paa Museets Bestilling, har han fundet det nærliggende ogsaa at afbilde et Par af dets ledende Mænd. Den skæggede, hvidhaarede Herre i Vinduet til venstre har faaet Brygger Jacobsens Træk, og den fipskæggede Mand ud for den ene Herolds udstrakte Haand har laant Arkitekten, Kammerherre Meldahls Ansigt. Foruden at denne havde ledet Slottets Genopførelse efter Branden 1859 var han et fremstaaende og meget virksomt Medlem af Museets første Bestyrelse. Bagved ham ses endvidere Otto Baches eget Hoved. Naar Billedets Indhold er refereret er imidlertid ogsaa det

CHISTIAN IV VED NIELS KAAS' DØDSLEJE

Den gamle Kansler overrækker den unge Konge Nøglerne til den Hvælving i Slottet, hvor Rigets Regalier opbevares, og lægger dermed Rigets Styrelse i hans Hænder
Malet af Carl Bloch 1880

meste om det sagt. Den maleriske Virkning er ved Siden af Carl Blochs foran omtalte Billede temmelig beskeden. Men hvilket Arbejde maa det ikke have været at samle Materiale til og fuldføre en saadan Fremstilling! Paa det Punkt sparede de romantiske Historiemalere sig sandelig ikke.

Det tredie større Billede i Salen er C. C. Andersens »*Præsten*

Ole Vind prædiker for Christian IV«. Meget troværdigt illustrerer det Grundtvigs alment kendte Digt om den mandige Revser af Hoflivets Udskejelser. Kongen har kaldt Præsten til Rosenborg, og ses her siddende i en Vinduesniche, opmærksomt lyttende til hans Gentagelse af den Prædiken, der ved sit udfordrende Indhold havde fortørnet Hoffolkene.

De lige omtalte tre Malerier har det tilfælles, at deres Emner er hentet fra Kongens eget Liv. De historiske Skildringer fra Frederik III's Tid tager derimod deres Motiver fra Periodens store Begivenheder, Svenskekrigene og Enevældens Indførelse. F. C. Lunds store Billede »*Stormen paa København Natten mellem d. 10. og 11. Februar 1659*« blev færdigt 1887. I Forvejen havde han faaet sin Skitse godkendt, idet man dog fra Museumsledelsens Side havde gjort Indvendinger mod visse Punkter, som alle blev rettet. Bl. a. ønskede man »en livligere Fremstilling af de stormende Angreb paa Volden« og henstillede, at Kongens Person kom til at træde mere udpræget frem blandt de paa Volden i Forgrunden fremstillede Personer. Endelig vilde man have, at det »blandt denne Gruppe mere føles, hvilken alvorlig Kamp der foregaar, en Kamp hvoraf Danmarks Fremtid er afhængig«.

Billedet skildrer Kampscenen ved Voldens Sydfløj, paa det Sted, hvor den islagte Kalvebod Strand stødte op til Voldanlægget. Her gik det særlig haardt til. Omtrent midt i Forgrunden ses Kongen og Dronningen, sammen med bl. a. Generalen Hans Schack, opildne Soldaterne og Borgerne som en udmærket Illustration til Frederik III's stolte Ord: »Jeg vil blive og dø i min Rede«. Fra Vandsiden beskyder Skibene de angribende svenske Kolonner, alt mens Borgerne iler frem til Forsvaret under Borgmester Hans Nansen og Stadshauptmand Thuresens Ledelse. Jacob Rodsten bæres døende bort. Claus Ahlefeldt støder den svenske Kaptajn Uggla ned fra Volden. I Baggrunden ses til venstre Københavns Slot, i Midten Kongens Bryghus. Som Fortælling er F. C. Lunds Maleri et udtryksfuldt Monument over Københavnernes Heltemod i en af vort Lands store Skæbnetimer.

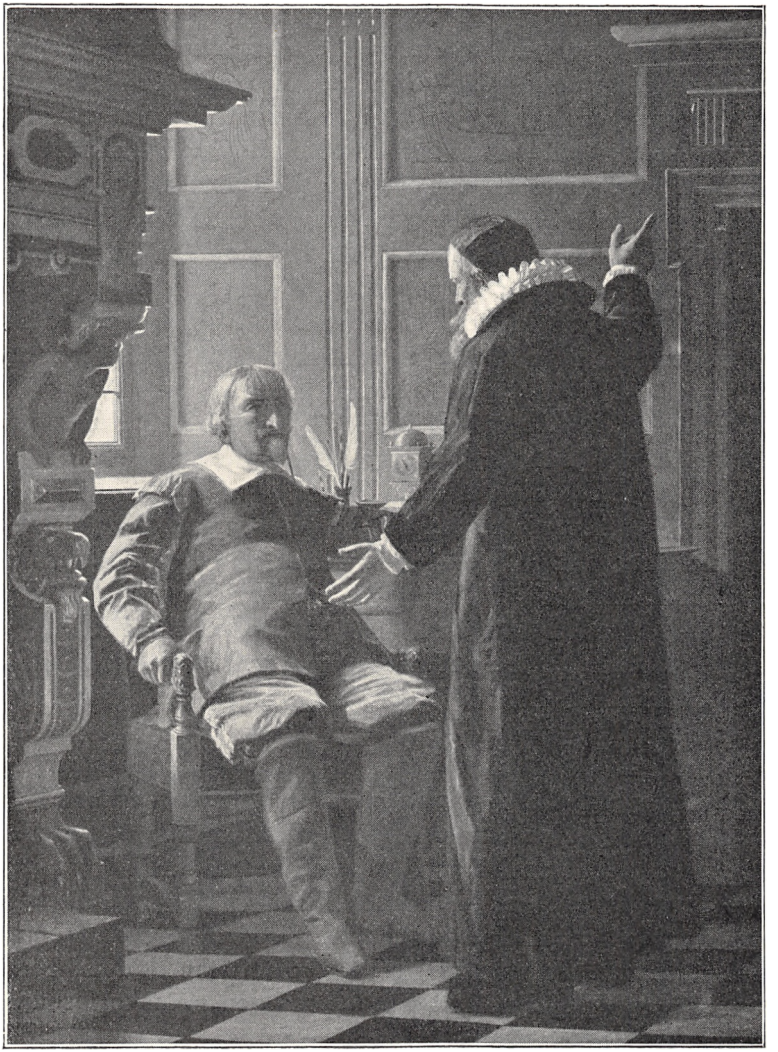

PRÆSTEN OLE VIND PRÆDIKER FOR CHRISTIAN IV

Scenen er en Vinduesfordybning i Kongens Sengekammer paa Rosenborg

Maleriet er udført af C. C. Andersen 1872

Det eneste Rum paa Frederiksborg, hvor man i Dag kan faa et Indtryk af, hvorledes Museet vilde være blevet, hvis Brygger Jacobsens Plan var ført ud i Livet, er i Forsalen til Riddersalen. Her er Historiemalerierne udført i Størrelser, som passer nøje til de Vægfelter, i hvilke de er indfældede. Endvidere er Loftsmalerierne her ved deres Emner knyttet til Salens øvrige Billeder. Svenskekrigene er bl. a. repræsenteret ved et Motiv som »*Peder Bredals Skibe*, der trods kraftig Beskydning fra Svenskerne i Nyborg *skæres Vej ud gennem Isen til aabent Vand*«. Det var efter denne Bedrift, at Kongen forfremmede den gæve Søofficer til Viceadmiral. Kunstneren er Marinemaleren Carl Neumann, som ogsaa er Mester for det andet store Søstykke i Salen »*Den hollandske Hjælpeflaades Ankomst til Københavns Rhed d. 29. Oktober 1658*«. Skibene, der som bekendt tilkæmpede sig Adgang til Øresund efter et stort Slag med den svenske Flaade Nord for Øen Hveen, ses her blive modtaget med Begejstring af Folkemasserne paa Bolværket i Københavns Havn. De gennemhullede Sejl taler et tydeligt Sprog om den overstaaede Kamps Haardhed. Handlingen i Carl Neumanns Billeder virker ret stillestaaende; man bliver ikke grebet ved Betragtningen af Malerierne, snarere paavirket af deres Nøgternhed, der ogsaa gælder Farverne.

Det sidstnævnte Maleri, der er anbragt paa Endevæggen mellem to Døre, har paa hver Side et smalt Billede, udført af Heinrich Hansen 1882. Paa de to Pladser gjaldt det om at finde Emner, som kunde fylde godt i Højden; netop derfor blev disse Opgaver vel overdraget en Arkitekturmaler. Det ene Maleri har som Motiv »*Carl X Gustav aabner fra Volden ved Kronborg Ilden mod den hollandske Flaade*«. Slottet med dets Taarne rager højt op i Billedet. I et Vindue ses den svenske Dronning som Tilskuer til Kampen.

Det andet smalle Billedes Motiv fører over til den næste store Begivenhedsrække i Frederik III's Regeringstid, nemlig Enevældens Indførelse. Her fremstilles det dramatiske »*Møde paa Slotsbroen mellem Adelspartiets Leder Otte Krag og Køben-*

havns Borgmester Hans Nansen«. Gensidigt truer de hinanden, henholdsvis med Fængslet i Blaataarn og med Stormklokkerne i Frue Kirkes Taarn. Selve Emnet fremkalder Mindet om den politiske Spænding i Dagene omkring Statsomvæltningen 1660, men Fremstillingen mangler al Spændingens Kraft. Det er ikke lykkedes for Kunstneren at lægge Drama ind i Handlingen. Ligesom ved det foregaaende Billede spores det her klart, at Heinrich Hansen er den nøgterne og nøjagtige Arkitekturmaler, der bekymrer sig mere om Motivets Scene end om dets Handling.

Om muligt træder dette endnu tydeligere for Dagen ved hans meget store Maleri »*Arvehyldningen paa Slotspladsen i København d. 18. Oktober 1660*«. Fra højre til venstre ser man en Del af Københavns Slot, derefter — paa den nuværende Kancellibygnings Plads — Boldhuset, Børsen, Holmens Kanal og en Del af Holmens Kirke. Foran Børsgavlen er der opstillet rødt betrukne Tronstole under en Tronhimmel. Herfra og over mod Slottets Indgang bevæger sig en lang Procession. I Spidsen gaar Marskaller og Herolder samt Rigsraader med en Fane og Regalierne. Derefter følger under en Baldakin hele den kongelige Familie, fulgt af Adelsstandens Repræsentanter. Bag dem kommer de øvrige Stænderrepræsentanter, inddelt i faste Grupper, Gejstlige, Borgere og Bønder, med de ledende Mænd i Spidsen. Ved begge Sider staar Soldater- og Borgervæbningsformationer og udenfor dem en Mængde københavnske Borgere som Tilskuere. I Holmens Kanal ligger en Række flagsmykkede Skibe.

Som Arkitekturmaler har Heinrich Hansen naturligt nok viet Bygningerne ved Slotspladsen og i dens Omgivelser megen Omhu. Han har anvendt stor Flid paa at gengive Arkitekturen saa nøjagtigt som muligt. Det er ogsaa ganske betegnende, at han overfor Bestyrelsen som Titel foreslaar »Københavns Slotsplads d. 18. Oktober 1660«, altsaa uden nærmere Angivelse af den skildrede Begivenhed. Som Forberedelse til dette Arbejde søgte han frem til alt, hvad der forelaa af gamle Opmaalinger og Tegninger. Paa et Punkt maatte han dog give op, nemlig med

Hensyn til Christianshavns Udseende paa den omhandlede Tid; Sagen klaredes imidlertid ved at denne Bydel paa Billedet skjultes i et Orlogsskibs kraftige Salutrøg.

Af Brevene til Museumsledelsen fremgaar, at Maleren har hentet de nærmere Enkeltheder vedrørende Processionens Orden m. m. fra et ikke udgivet Skrift med Titlen »Souverænitetens Historie«, forfattet af Historikeren Jacob Langebek. Andre Detailler har han faaet meddelt mundtligt fra forskellig Side; f. Eks. udtrykker han et Sted sin Henrykkelse over, at man har oplyst ham om Søhelten Niels Juels Tilstedeværelse den paagældende Dag. Derimod har han bevidst undgaaet at benytte de to Arvehyldningsbilleder paa Rosenborg Slot som Forlæg, skønt disse er omtrent samtidige Skildringer. I Modsætning til dem fremstiller han Processionen paa dens Vej tilbage til Slottet, *efter* at Hyldningsakten har fundet Sted. Derved faar han nemlig Mulighed for at anbringe Hovedpersonerne i Forgrunden, vendt mod Beskueren. Billedets Væld af Portrætter er med ganske enkelte Undtagelser autentiske Kopier, udført efter samtidige Malerier eller Kobberstik. Hvilket kæmpemæssigt Arbejde har det ikke været alene at samle dette Stof. Og saa tilsidst at fuldføre det endelige Lærred med en saa gennemført Samvittighedsfuldhed! Men nægtes kan det ikke, at denne minutiøse Bearbejdelse af Enkeltheder er gaaet ud over Helheden i Billedet, som mangler Liv og Friskhed. Det har skortet Kunstneren paa Følelse for selve Situationen; se blot, hvor lidt Begejstring Folkemasserne viser! Det hele virker som et temmelig livløst Sceneri; Tilskuerne ligner uøvede Dilettanter, der ikke magter Sammenspillet. Heller ikke Billedets Farver formaar at sætte Sindet i Bevægelse. Men ser man paa Indholdet alene er der ingen Ende paa, hvad man ved Hjælp af denne Fremstilling kan »læse« om Begivenhederne omkring Enevældens Indførelse.

Indenfor Malerkunsten har det næsten altid været en anset Beskæftigelse at give sig af med at male historiske Billeder, ja, til Tider kappedes Kunstnerne ligefrem om at naa op i »Historieskildrernes« Rækker. I vore Dage derimod males der kun faa

Historiemalerier. Nutidens Malerkunst søger hovedsagelig at samle sig om de rent maleriske Opgaver, d. v. s. Problemer vedrørende Farver og Komposition, medens det som bekendt ved moderne Malerier ofte er ganske underordnet, om man kan se, hvad de forestiller. Ganske anderledes forholder det sig naturligvis, naar Talen er om historiske Malerier som de ovennævnte. Der spiller det fortællende Indhold en afgørende Rolle. Det er derfor under den Synsvinkel, de er blevet kort gennemgaaet her.

Af stor Betydning for et Historiemaleri som Kunstværk er det naturligvis, om Kunstneren formaar at tilvejebringe et nært Samspil mellem sit Værks Indhold (Motivet) og dets maleriske Udformning. Men selvom Kravene i den Henseende ikke bliver opfyldt, er det ikke udelukket, at et historisk Maleri alene ved den Fortælling, det bringer, kan gribe og vække Følelser i Sindet hos Beskueren. Det er jo en Kendsgerning, at Billeders Indhold er langt lettere tilgængeligt for de mange Mennesker end deres rent kunstneriske Værdier.

DYSSEBYGDEN I TOKKEKØB HEGN

Af P. Simonsen.

I

I en af Nordsjællands allerskønneste Egne, Tokkekøb Hegn, ligger *Dæmpegaarddyssen*, som nu endelig er blevet sikret mod alle Overgreb i Fremtiden, idet Staten har betalt Ejeren 9.600 Kr. for Fredningen af Omgivelserne. Mange Mennesker vil sikkert spørge, hvorfor netop denne Dysse er saa meget værd, og hvorfor man ikke ligesaa godt kunde have fredet Terrænet om en af de mange Dysser, der kunde være sikrede billigere eller helt gratis. Spørgsmaalet skal her søges besvaret ved en kort Beskrivelse af Dyssens Beliggenhed, Udseende og Historie.

Selve det, at den ligger kønt og selv gaar under Betegnelsen »Sjællands skønneste Dysse«, kan jo vanskelig begrundes og beskrives med Ord; gaa hellere selv ud og se paa den!

Dyssen ligger midt paa Dæmpegaards Mark, der til alle Sider er omgivet af Skov, og netop fra Skovbrynet tager den sig maaske allerbedst ud, som den ligger der med sine gamle Birketræer og sine lange Rækker af oprejste Sten, ligesom Omegnen tager sig bedst ud, naar man staar paa Dyssen og ser sig omkring. Saaledes skriver Kunstneren, Professor Magnus Petersen i et Brev fra 1902: »Paa Gaardens Grund ligger en af de smukkeste Langdysser, jeg har set; Sten ved Sten staar endnu Side om Side, og inden for Kredsen er der to Grave, — — —. Det var i sin Tid et af mine kæreste Hvilesteder, naar jeg sad der paa Højen og saa ud over den smukke Skovegn.« Selv har jeg sidst været der i Foraaret, da de vilde Kirsebærtræer blom-

strede over de mossede Kampesten. Det var et overordentlig smukt Syn.

Vender vi os fra det rent æstetiske til det arkæologiske, vil vi opdage, at det er et yderst interessant Oldtidsminde, vi har for os. Dyssen er 45 m lang, hvilket ganske vist ikke er saa kolossalt, idet den overgaas af 41 Langdysser alene paa Sjælland, men paa den anden Side er det betydeligt over Normalen, som ligger omkring 25 m; Bredden er 13 m eller det dobbelte af Normalen. Denne anselige, hellige Plads indfattes af en Stenkreds, hvis Lige ikke findes i Landet, 22 Sten staar der i hver Langside, 5 for hver Ende, mange af dem er 1,5 m høje, en enkelt 1,7 m, og alle vender de den flade Side udad og staar i tæt Række, undtagen de 2 Steder, hvor der mangler en Sten. Og disse 54 oprejste Sten har altid staaet, hvor de staar; der vides ikke en eneste Gang at være foretaget Restaureringsarbejder ved Stenkredsen. Mens de jyske Langdysser altid ligger i Øst-Vest, ligger Dæmpegaarddyssen og med den Halvdelen af Sjællands Langdysser i omtrent Nord-Syd, og Kamrene, der af religiøse Grunde skulde vende i Nord-Syd, ligger derfor paa langs i Modsætning til, hvad der er det almindelige vesten for Storebælt. I hele Vestdanmark har kun 11 pCt. af Langdysserne længdeorienterede Kamre, men paa Sjælland er det 64 pCt.

Af Dæmpegaarddyssens to Kamre, der begge har deres tunge Dæksten bevaret — tunge vist ikke til Ære for de Døde, men for at holde dem nede og forhindre dem i at gaa igen —, er det sydlige, i 1928 udgravede, af den tidligste, lille Type 1,1×0,57 m stort indvendigt, bygget af 4 lige høje Sten, saa Overliggeren har sluttet som Laaget paa en Æske; det er sikkert kun en Begravelse til eet Menneske; men det nordlige, gammelkendte Kammer er lidt yngre, det indre Rum er ikke mindre end 2,60×1,30 m stort og 1,45 m højt indvendigt, den vældige Dæksten er over 3,60 m lang, og fra det ene Hjørne fører en Aabning ind i Kammeret, saa man kunde komme ind, hver Gang en af Familien var død. Det er nemlig sikkert en Familiebegravelse, hvor op til en halv Snes Lig kan have været bisat. Begge Kamrene

er altsaa af den firkantede Type, som er ældst, og hermed falder det godt i Traad, at den eneste Oldsag, vi har fra Dæmpegaarddyssen, er en lille, 10 cm lang, sleben Flintøkse af den tyndnakkede Type, som er ældst blandt de slebne Økser. Paa dette Grundlag kan vi sige, at Dæmpegaarddyssen er bygget af, og har rummet Støvet af, Egnens første Bønder i Dyssetiden, omkring 2.400 Aar før vor Tidsregnings Begyndelse. Saadanne Dysser med firkantede Kamre findes i et Bælte tværs over Danmark fra Nordøst- gennem Midt- og Sydvestsjælland, over Langeland, Sydfyn og Als til Egnen omkring Flensborg Fjord, men i andre Egne er de sjældne. Her har altsaa Bønderne gjort det første Landnam, og netop for Sjælland er det karakteristisk, at ikke blot Kysterne, men ogsaa det Indre af Landet, som f. Eks. Tokkekøb Hegn, er blevet bebygget allerede i denne Tid. Af de senere, mangekantede Kamre er der derimod kun faa i Nordsjælland, mens Djursland, Nordvestsjælland og Lolland er deres Hjemsted. I de gamle Bygder er man aabenbart dels forblevet tro mod de gamle Former, dels er man helt gaaet bort fra Dysse-byggeriet og over til Jættestuer.

Endnu et Træk skal nævnes fra Dyssen ved Dæmpegaard. Indenfor Stenkredsen findes andre Rækker af oprejste Sten, nemlig een paa tværs mellem de 2 Kamre, en anden paa tværs Syd for det sydlige, og en tredje paa langs af det derved opstaaede Rum sydligst i Dyssen. Stenene rager ikke meget op over Grønsværen, men er dog tydelige. De har tjent til at holde Jorden paa Plads, og har maaske ogsaa haft anden Betydning af nu ukendt Art. Saadanne Skillerækker kendes i henved 30 Tilfælde paa Sjælland og Lolland, men ingen Vest for Storebælt. Altsaa ogsaa et Punkt, hvor vi kan se lokale Idéer udformede, og i det hele taget er Sjælland saa fuld af den Slags Særpaahit, at vi faar Indtrykket af, at Sjællænderne i Oldtiden har været nogle ualmindelig fantasifulde og hittepaasomme Folk, Træk vi slet ikke kender fra andre Egne af Landet.

Jeg nævnte ovenfor, at Stenkransen staar, som den altid har staaet; er det samme nu Tilfældet med Kamrene? Det er det

ikke, de har været jorddækkede op til Underkanten af Overliggeren, og først ved nyere Tiders Udgravninger har disse som andre danske Dyssekamre faaet deres kendte og karakteristiske Udseende. Paa Dæmpegaarddyssen drejer det sig om et 1,5 m

DÆMPEGAARDDYSSEN
Fot. Nationalmuseet

tykt Lag Jord, som er fjernet ved de forskellige Undersøgelser, jeg kort skal gennemgaa.

Dæmpegaarddyssen er en af de første Dysser, der omtales i Nationalmuseets Protokol, idet der i Aaret 1809 — to Aar efter Museets Stiftelse — under Nr. 353 er indført: »Sex Exemplarer af nogle kileformigt tilhugne Kampesten anvendte til at tætte mellem de sammenstødende Vægstene i en steensat Höi i Nærheden af Skovridegaarden Dæmpegaard, Bloustrød Sogn, Liunge-Kronborg Herred, Frericksborg Amt.« Det er første Gang, man har beskrevet disse Tætninger med flade Fliser, som man

kalder »Tørmur«, fra en kendt Dysse, og det er os et Bevis for, at det store Kammer allerede i 1809 var saa vidt tømt, at man kunde komme ind i det. Senere blev det helt tømt, da Frederik VII udgravede det i 1861. Vi ved ikke meget om denne Udgravning, bl. a. ses der i Kongens Oldsagsprotokol ingen Oldsager fra den, men vi maa tro Magnus Petersen paa hans Ord, naar han i 1880 siger, at den har fundet Sted, og naar han yderligere karakteriserer Undersøgelsen som »uheldig«, saa falder det jo godt i Traad med vor øvrige Viden om Frederik VII's lidt vel haandfaste Udgravninger og hans manglende Sans for at gøre Orden efter sig, med mindre M. Petersens Ord betyder, at Kongen var uheldig, d.v.s. ikke fandt noget, hvad der jo kan forklare, at Protokollen ikke omtaler Sagen. Som man vil forstaa af det først citerede Brev, holdt Magnus Petersen meget af Stedet, og han kom der ofte, da han var en nær Ven af Skovrider Hansen paa Dæmpegaard. I 1880 tegnede og opmaalte han Dyssen, senere har han derude fundet den Øxe, som nu er i Nationalmuseet, og i 1902 var det ham, som satte Fredningssagen i Gang. Aar 1900 var nemlig Skovrider Hansen omkommet ved »en uheldig Kjørsel«, og Staten ønskede nu at afhænde Gaarden, fordi den nye Skovrider ikke skulde drive Landbrug, og fordi Bygningerne var meget forfaldne og forsømte. 25. Juni 1903 frededes Dyssen, samtidig med at Gaarden solgtes til en Privatmand. Vedligeholdelsen af Oldtidsmindesmærket paahvilede dog stadig Skovvæsenet, og dette var vist en heldig Ordning, for to Gange senere, i 1907 og 1922, har Gaarden været til Tvangsauktion, og under saadanne Forhold var der jo nok blevet gjort det mindst mulige ved Dyssen. Dæmpegaarddyssen er et af de Oldtidsminder, der tiest har været gjort i Stand, idet der i de forløbne 40 Aar har været tjenstligt Besøg fra Nationalmuseet ikke mindre end 10 Gange. Som Regel har det været de altfor frodige Fuglekirsebær, der trængte til at skæres ned, men til andre Tider har Dæmpegaards skiftende Ejere haft for meget paa Fornemmelsen, at den var deres private Afsamlingsbunke for Marksten. Efter at den i 1922 var blevet renset for

henkastede Sten, kunde der saaledes allerede 6 Aar efter bortkøres 35 Vognlæs Sten igen. Samtidig med, at dette skete i 1928, udgravedes det lille, sydlige Kammer, som hidtil havde ligget inde i en 13 m lang og 7 m bred Rest af den oprindelige Jordhøjning. Der blev ikke fundet nogen Oldsager ved Udgravningen.

Og nu i 1944 har den altsaa været fremme i Rampelyset igen. Jorderne omkring den skulde sælges til Sommerhusbebyggelse,

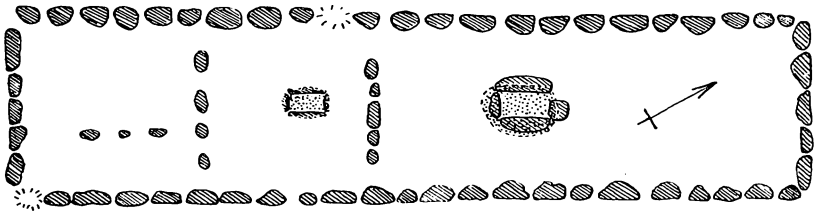

PLANSKITSE AF DÆMPEGAARDDYSSEN

og det vilde have skæmmet baade den omgivende smukke Natur og især selve Dyssen, hvis overordentlige Skønhed netop beror paa, at man kan betragte den paa Afstand, som den ligger, frit og alligevel midt i Skoven. Myndighederne greb ind, og for 9.600 Kr. sikredes Jorderne mod Bebyggelse i al Fremtid, og »Sjællands skønneste Stendysse«, som Aviserne rigtigt betegnede den, mod Overlast og skæmmende Naboskab.

II.

Dæmpegaarddyssen ligger imidlertid ikke isoleret. Vender vi os fra den og gaar ind i Skovene mod Øst og Syd,, træffer vi andre Dysser, saa vi efterhaanden kan faa opdaget en hel Stenalderbygd paa ialt 19 Mindesmærker (Se Kortet). Saa smukke og velbevarede som Dæmpegaarddyssen (Nr. 1) er vel ingen af dem, ligesom der hverken vides noget om Oldsagsfund eller Udgravninger i Forbindelse med dem, men flere af dem er alligevel seværdige, og i det følgende skal de beskrives,

saaledes som de tager sig ud idag, som de beskrives i Nationalmuseets Sognebeskrivelser fra 1884 og 1942, og som de ses paa Maleren A. Rondahls Billeder og Planer fra 1884. Først skal jeg nærmere omtale de tre, som det særlig kan anbefales Læserne at besøge, nemlig to i Kirkelte Hegn (Nr. 17—18) og en i Tokkekøb Hegn (Nr. 7).

Den *nordøstlige Kirkeltedysse* (Nr. 17) er kun ganske lille, nemlig 17 m lang og 8,5 m bred, og af de 16 ret smaa Randsten staar kun knap Halvdelen paa Plads. Men alligevel er det et smukt Mindesmærke, fordi dens to Kamre er velbevarede og begge har Dækstenen paa Plads. Det vestlige Kammer er maaske nok det ældste af alle Dyssekamre i hele Bygden, helt tilbage fra Dyssetidens Begyndelse omkring 2.500 Aar før vor Tidsregnings Begyndelse. Det er orienteret i Øst-Vest, d.v.s. paa langs af Dyssen, og dets indvendige Rum er saa lille, at man maa have anvendt Vold for at faa Liget derned, nemlig kun 0,8 m langt og 0,55 m bredt. Det er altsaa en typisk Enmandsbegravelse, hvilket i sig selv er et tidligt Træk, men dertil kommer saa, at Kammerets Konstruktion henviser det til den Gruppe, der kaldes »Dyssekamre med indskudt Endesten«, d. v. s. at det bestaar af 4 Bæresten, hvoraf de to er meget lange, mens de to andre, Endestenene, er ganske smaa og slet ikke flade og staar inde mellem Sidestenene. Saadanne Kamre kendes i 47 Tilfælde, af hvilke de 37 ligger paa Sjælland, Resten paa Fyn og Als, men de sidste er af en noget anden Form, idet hver Langside bestaar af to mindre Sten, ikke een lang; det er vel Stenmangel, der gør sig gældende. Disse Kamre er de ældste Dyssekamre, vi har. Dyssens andet, østlige Kammer er sikkert yngre. Det ligger paa tværs i Dyssen, og selvom det er noget sammenskredet, ser man dog tydeligt den firkantede Form, og at der i Syd ingen Bæresten er, men i Stedet en lav Tærskelsten, som vist har skullet holde en Trædør paa Plads. Dette i Forbindelse med de lidt større Maal, ca. 1,5 × 1,25 m indvendigt, viser, at her har flere Lig været bisat, og det er et yngre Træk, som viser hen til samme Tid som Dæmpegaarddyssens store

Kammer. Imidlertid er ogsaa dette Kammer blevet for lille, og Stedets Beboere har da set sig om efter en anden Gravplads og har bygget en ny Dysse, mindre end 100 m derfra.

Denne, den *sydvestlige Kirkeltedysse* (Nr. 18), er udefra

KIRKELTEDYSSE NORDØST
Efter Tegning i Nationalmuseet af E. Rondahl

set en ganske almindelig Langdysse, 24 m lang, 13 m bred og omsat med ret anselige Sten, ialt 47, af hvilke Halvdelen endnu staar oprejste; Dyssen ligger som sin Nabo i Øst-Vest; men indenfor Stenkredsen finder vi ingen Dyssekamre, derimod er der to Jættestuer i den. Her staar vi altsaa overfor en af de sjældne Blandingsformer af Dysse og Jættestue, ialt kendes 17 Tilfælde, og kun i de færreste faar vi som her det absolutte Indtryk af, at Langdyssefodkrans og Jættestuekamre er samtidigt opførte. Tidligere vilde man gerne i den Slags Gravanlæg se

Stadier i en Udvikling, der har ført fra Dysse til Jættestue, men efterat det er godtgjort med nogenlunde Sikkerhed, at Jættestuen ikke stammer fra Dyssen, men er overført fuldt udformet fra England ca. 2300 før vor Tidsregnings Begyndelse, maa man snarere tænke sig, at Beboerne i Begyndelsen har rodet de to Former sammen og nærmest af en Fejltagelse og gammel Vane har skabt denne Bastardform. Begge Kamre er tilgængelige, og vi ser da, at det østlige er rektangulært, 2,8 × 1,8 m stort, bygget af 8 Bæresten og 2 Overliggere, samt en Tærskelsten, mens det vestlige er femkantet, 2,5 m paa hvert Led, bygget af 7 Bæresten og 2 Overliggere, hvoraf den ene er kløvet i ny Tid. Mod Syd fører fra hvert af Kamrene en ca. 5 m lang og ca. 0,65 m bred Gang ud til Dyssens Stenkrans, og hver af Gangene har været dækket af tre Overliggere, der dog ikke alle er bevarede. Yderligere kan vi gøre en Del arkitektoniske Iagttagelser, som her træder særlig tydeligt frem. Indvendig fra er Mellemrummene mellem Bærestenene, især i den østlige Jættestue, omhyggeligt udfyldt med kløvede Fliser i den ovennævnte Teknik, vi kalder »Tørmur«. Udvendig er Kamrene derimod helt omgivet med en Støttepakning af nævestore Sten, som mellem dem træder frem i Højens Overflade. Denne er vist den oprindelige, idet Jordhøjningen netop gaar saa langt op paa Kamrene, som man mener, den har gjort i Oldtiden. Endelig vil man paa flere Sten kunne se, at man har kløvet dem, før Kamrene rejstes. Hvordan Stenalderens Folk iøvrigt med deres primitive Redskaber har kunnet kløve de vældige Stenblokke og siden lægge dem ovenpaa hinanden, er til Dato noget af en Gaade for os. Selv om dette Oldtidsminde er noget forrodet, tager det sig dog godt ud, især lidt paa Afstand fra Syd.

Den tredje Dysse i Skoven, som hører til de absolutte Seværdigheder, ligger noget Syd for Hørsholmvejen (Nr. 7), og da den intet Navn har, og det er praktisk, at saa kendt et Mindesmærke har det, vil jeg vælge at døbe den *»Firkammerdyssen«*. Denne Langdysse har nemlig ikke mindre end fire Kamre, noget, som er meget sjældent. Det største Antal kendte Kamre

i een Dysse er 6, men denne, der laa ved Uggerløse, Vest for Farum, er helt ødelagt; det samme er Tilfældet med to femkamrede Langdysser, saa Lindeskov Hestehave-Dyssen ved Nyborg er idag ene tilbage med fem Kamre. Med fire Kamre kendes ialt 11, men kun faa af dem har alle Kamrene velbevarede den Dag idag. Den her omtalte er 31 m lang, 9 m bred og om-

LILLE KAMMER I FIRKAMMERDYSSEN
Fot. P. Simonsen

sat med 26 Randsten, der for Størstedelen er omvæltede, og som forøvrigt ikke er ret store. Dyssen er ligesom Dæmpegaarddyssen orienteret omtrent i Nord-Syd, og det oprindelige Kammer, der er af samme Type som dennes mindre, sydlige Kammer, ligger da ogsaa paa langs af Jordhøjningen; det mangler Overliggeren og har Jord op om den oprindelige Højde. Da det kun er 1,4 m langt og 0,6 m bredt, har det kun kunnet rumme eet Lig. De tre andre Kamre ligger alle paa tværs og har Indgang mod Øst fra den ene Ende; Rummene er ogsaa større, henved 2 m lange og 0,7—1,0 m brede. Kun et af dem har den vældige Dæksten paa Plads, og den er endda sprængt i ny Tid, ved et andet er den fravæltet, og ved det tredje mangler den helt.

Da alle de tre her omtalte Langdysser ligger i høj Bøgeskov, er de lette at finde og tager sig godt ud paa lidt Afstand.

III.

Af de øvrige 15 Dysselokaliteter er ingen saa velbevaret, at de umiddelbart kan interessere Turisterne, men for den, der virkelig vil sætte sig ind i Stenalderens Problemer, byder de alligevel mange spændende Momenter. Fire af dem (Nr. 13—16) er helt ødelagt, og fire andre (Nr. 3—4 og 10—11) er saa medtagne, at man ikke umiddelbart falder paa, at det er en Dysse, man staar overfor. Baade disse og de 7 bevarede kan dog bruges som Basis for korte Bemærkninger om Dyssernes Arkitektur og Bebyggelsens Art, og de vil derfor alle blive kort beskrevet:

Nr. 1. Dæmpegaarddyssen, se ovenfor.

\- 2. Langdysse i omtrent Nord-Syd, 17 m lang, 9 m bred, 11 Randsten, de fleste væltede. Midt i Dyssen et Hul efter et borttaget Kammer og Dækstenen af et uudgravet Kammer. Her er vist Bygdens eneste urørte Kammer, og vi har god Lejlighed til at iagttage, hvor højt Jorden oprindelig har været fyldt op om Kammeret.

\- 3. Langhøj, vist en Langdysse, der har mistet alle Randsten og fire Kamre, efter hvilke der ses Huller. Den ligger i Nord-Syd og er 11 m bred. Med sine 2,5 m's Højde er den ret anselig, og med sine 84 m's Længde er den en af Sjællands længste.

\- 4. Ca. 17 m Syd for foregaaende findes svage Spor af en Langdysse, nemlig 3 Randsten fra den ene Langside, 2 fra den anden.

\- 5. Det meste af Dyssen er væk, men det sammenskredne Kammer, orienteret i Øst-Vest, ses endnu med sin mægtige Overligger. Kammeret er omgivet af en Pakning af nævestore Sten, der træder frem i Overfladen, og en

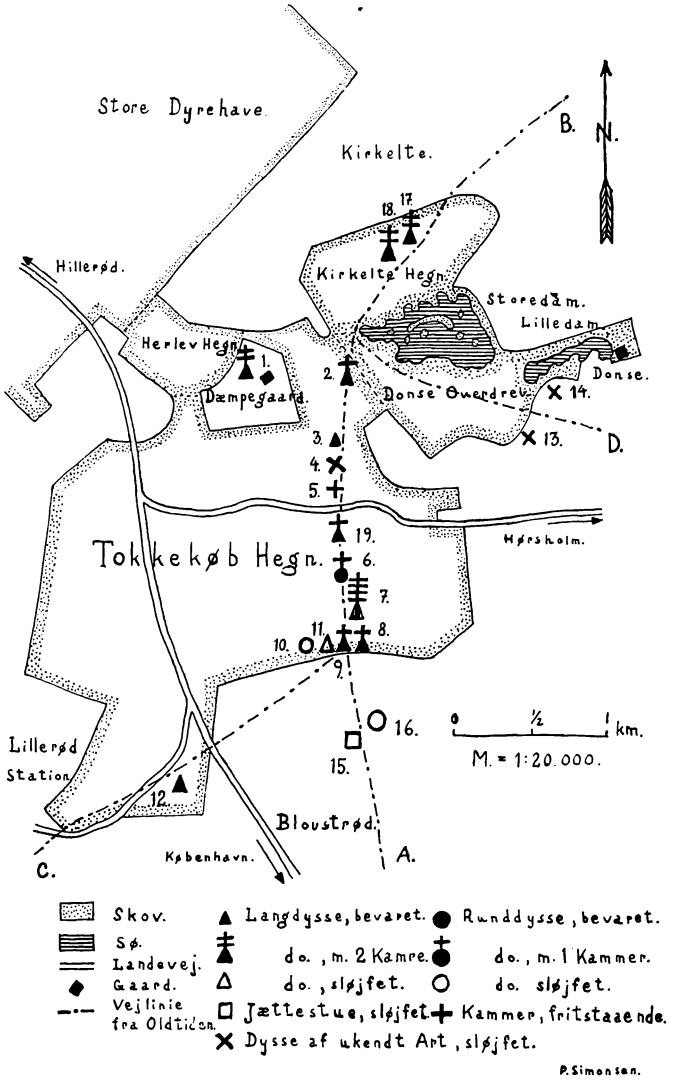

DYSSEBYGDEN I TOKKEKØB HEGN

Mængde knust Flint er spredt paa Højningen. Det stammer fra Kammeret, idet omtrent alle Kamre har Gulvet belagt med saadan knust, tildels brændt Flint.

Nr. 6. Runddysse, 7 m i Diameter, kun 9 væltede Randsten ses. Firkantet Kammer med Tærskelsten i Øst, Overliggeren mangler. Mens der i Bygden er 11 Langdysser, er der kun 3 Runddysser, et Forhold der ogsaa kendes andeststeds fra. Paa Sjælland er kun 11 pCt. af Dysserne Runddysser, deres egentlige Hjem er Djursland, hvor de udgør 42 pCt. For hele Landet bliver Tallet 28 pCt.

- 7. Firkammerdyssen, se ovenfor.

- 8. Langdysse i Nord-Syd, 16 m lang og 10 m bred. Stenkredsen siges i Beretningen fra 1884 at være oval, men er nu saa omrodet, at det ikke ses klart mere. Har det virkelig været Tilfældet, er det helt enestaaende, idet vi ikke kender andre rigtig ovale, d.v.s. med buede Langsider, mens vi dog har 8, hvis Langsider er lige, mens Enderne er afrundede. Kammeret er velbevaret med fire lige høje Bæresten og en Dæksten. Indvendigt maaler det kun 1,2 m i Længden og 0,5 m i Bredden og Dybden. Saa smaa Kamre, vel at mærke uden indskudt Endesten, regnes gerne for Barnegrave, og vi kender ialt 11 Tilfælde. De ligger alle i Langdysser, og med Undtagelse af dette er der et større, oprindeligt Kammer og saa et senere indbygget, mindre Kammer, hvilket jo støtter Teorien om Barnebegravelser, da man vel ikke byggede en hel ny Dysse til et lille Barn. De er vist ret sene, omtrent paa Overgangen fra Dyssetiden til Jættestuetiden, ved Aar 2.300.

- 9. Langdysse, 15 m lang, 8 m bred, 13 Randsten, hvoraf 10 væltede. I Vestenden Hul efter et fjernet Kammer, i Østenden et bevaret Kammer uden Dæksten og med Jorden op til oprindelig Højde. Det er 1,1 m langt, 0,6

m bredt og en hel Meter dybt, altsaa til Lig i siddende Stilling.

Nr. 10. Runddysse, 9 m i Diameter, helt ødelagt, intet Spor af Kammer.

- 11. Langdysse i Øst-Vest, 25 m lang, 7 m bred, talrige omvæltede Randsten, men intet Spor af Kammer.

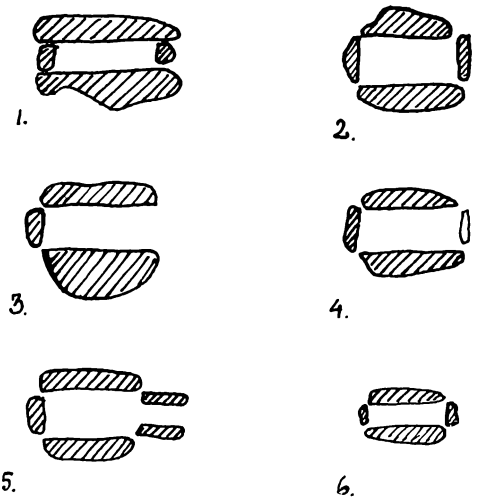

SKEMA AF REKTANGULÆRE DYSSEKAMMERTYPER
1. Indskudt Endesten (Nr. 17, 1 og 19)
2. Lukket (Nr. 1, 1; 7, 1 og 19)
3. Aabent (Nr. 7, 2-4)
4. Med Tærskel (Nr. 5; 6; 17, 2)
5. Med Gang (Ingen)
6. Miniaturform (Nr. 8)

- 12. Langdysse, 12 m lang, 8 m bred, en Del Randsten bevaret. To Huller efter fjernede Kamre.
- 13. Her har været »et Gravkammer med Flintknive og Levninger af Ben.«
- 14. Her skal have ligget en Dysse.

Nr. 15. I 1884 laa her endnu anselige Rester af en stor Jættestue, men nu er der intet Spor af den. Kammeret var 6,70 × 2,2 m stort.

- 16. Her har været en Runddysse, som er helt sløjfet.
- 17—18. Kirkeltedysserne, se ovenfor.
- 19. Langdysse af rent kvadratisk Form, 6 × 6 m stor og med 11 bevarede Randsten. Saadanne kvadratiske Dysser kendes i 11 Tilfælde, nemlig 5 i Nordsjælland, 4 paa det øvrige Sjælland og Lolland, 2 paa Fyn, men ingen i Jylland, altsaa atter et Tilfælde, der bekræfter det ovenfor bemærkede, at Sjælland er Hjemstedet for alle de smaa Afvigelser fra Normalen. I Dyssen er et Kammer, 1,5 × 0,5 m stort, bestaaende af en hel og en halv Sidesten, samt en indskudt Endesten i Vest.

I Forbindelse med Omtalen af Nr. 19 skal som Exempel paa, hvordan Dysser kan skjule sig i Ungskov, nævnes, at mens de øvrige Mindesmærker har været kendt siden 1884, blev Nr. 11 fundet i 1942 — den ligger kun 30 m fra Nr. 10 og ligesaa langt fra Nr. 9 — og Nr. 19 af mig selv i 1944 — den ligger ca. 100 m fra Nr. 6 og 50 m fra Landevejen. Saa Tokkekøb Hegn kan jo saadan set godt gemme mange Overraskelser endnu.

IV.

De senere Aars Udgravninger af Stenalderbopladser har fastslaaet, at Dyssefolket i deres Bebyggelse baade kendte til samlede Landsbyer og spredte Enkeltgaarde. Et Blik paa Kortet vil vise, at nogen samlet Landsby kan der ikke have ligget i Tokkekøb Hegn, snarere en Del Gaarde, spredt over Markerne, men alligevel sammenhørende til en Bygd. Ved et forsigtigt Skøn vilde man antage, at Nr. 17—18 har været een Gaards Gravpladser, Nr. 8—11 en andens, Nr. 15—16 en tredjes, Nr. 1 en fjerdes o.s.v., ialt 10 eller 11 Gaarde, der dog ikke alle behøver at have været beboede paa een Gang. Bedst vilde det selvfølgelig være, om vi kendte selve Bopladserne, men det gør vi

ikke, og i Statsskov er der ikke megen Chance for, at de nogensinde bliver fundet, da Jorden jo aldrig pløjes dybt. Imidlertid vil det hurtigt være paafaldende ved et Blik paa Kortet, at disse Bosteder (Gaard + Gravplads) ligger paa en Linie fra 15—16 i Syd, forbi alle Dysserne 8—11, 7, 6, 19, 3—5 og 2, derefter rundt om Vestenden af Storedam til Nr. 17—18. Saadanne Rækker af Oldtidsminder kendes mangfoldige Steder fra Danmark, og allerede Sophus Müller formodede i 1904, at det drejede sig om Bosteder langs med en Vej. I sin Doktordisputats (»Sjællands ældste Bygder«, 1927) har Vilh. la Cour opfattet Tokkekøbdysserne som liggende paa en saadan Vejlinie fra Stenalderen (Kortets A—B). Den begynder helt nede ved Bagsværd og gaar mellem Furesøen og Farum Sø, for senere at passere vesten om Sjælsø og naa ind paa vort Omraade ved Jættestuen Nr. 15. Fra Dyssen Nr. 17 fortsætter den i nordlig Retning forbi Dysser ved Ll. Gunderød (»Smidsbjærg«), Karlebo Missionshus og Avderød (»Hestebakke«), indtil den naar den inderste sejlbare Del af Nivaaen, der altsaa har været Tokkekøbbøndernes Forbindelse med Havet.

Foruden denne Vej vil jeg dog formode Tilstedeværelsen af endnu to. Den ene (C) kommer fra Hareskovene, gaar vesten om Farum Sø, og efter at have passeret en nu helt forsvunden Dysse ved Lillerød Station og Langdyssen Nr. 12 støder den ud til den førnævnte Vej ved Nr. 8—11. Den anden (D) udgaar fra Hovedvejen nær Nr. 2, og forbi Nr. 13—14 naar den over til den østligere Bygd, der repræsenteres af Stumpedyssen og Dysserne ved Sjælsølund og i Starsevang. Det store Trafikknudepunkt bliver altsaa Strækningen fra Nr. 8—11 til Nr. 2, hvor ogsaa Dysserne ligger tættest. Skulde der nogen Steder være Muligheder for at finde Spor af selve den gamle Vej, bliver det da her. Mange vil vel finde den Tanke absurd, at en primitiv Vej skulde kunne spores i Terrænet efter halvfemte Aartusindes Forløb, men hvor Terrænet skraaner, danner der sig jo en Smule Hulvej af sig selv ved Sliddet, og i Skov, hvor der ikke pløjes, kan det bevares utroligt længe. Flere andre Steder

kender vi saadanne Vejspor i nøje Tilknytning til Dysser, uden at Samtidigheden dog endnu nogetsteds har kunnet bevises. Her var maaske en Mulighed; Egnen rummer absolut ingen Bebyggelsesspor fra Bronze- og Jernalderen, og i historisk Tid har der altid været Skov, saa Spor efter Veje maa enten stamme fra Stenalderen eller fra, at Bønderne i nyere Tid har haft Færdselsveje her midt ude i de øde Skove, som de vel forøvrigt slet ikke havde daglig Adgang til, da det var Kongens Jagtterræn. Det sidste er jo lidet sandsynligt, og hvis der paa »Vejlinien« findes »Vejspor«, kan vi altsaa have Lov til at antage, at de er fra Dyssernes Tid, selvom Bevis for Øjeblikket ikke vil kunne fremskaffes. Hvordan ser et Vejspor da ud? Ja, fra en moderne Skovvej adskiller det sig ved, at de enkelte Hjulspor ikke længere kan ses, mens dets Forskel fra en Grøft dels bestaar i dets bredere og fladere Bund, dels i at den følger Linier i Terrænet, som rindende Vand aldrig vilde følge af sig selv. Hvis der er et Vejspor, kan Regnvandet derimod godt senere have benyttet det som »Sæsongrøft«.

Med dette for Øje foretog jeg i Foraaret 1944 en omhyggelig Gennemgang af et ca. 200 m bredt Bælte de 3 km fra Nr. 8—11 til Nr. 17—18; og to Steder lykkedes det virkelig at finde Vejspor, nemlig mellem 6 og 7 og mellem 19 og Hørsholmvejen (se Specialkortet). Den nordlige Forekomst (Nr. 20) gaar parallelt med Hørsholmvejen og kun ca. 20—25 m Syd for den. Sporet gaar op ad en lille Bakke og ned paa den anden Side, ialt en Strækning af ca. 90 m. Det er 2 m bredt og meget tydeligt. Den sydlige Forekomst (Nr. 21) begynder lidt Sydvest for Nr. 6. Efter at være løbet rundt langs Vestsiden af en Bakke, gaar den ned mod en Grøft og deler sig i to; Nord for Grøften kan den følges ialt 125 m. Sønden for Vadestedet opløser den sig i en Vifte af Spor op over den ret stejle Stigning i Retning af Firkammerdyssen. Her har man aabenbart som saa mange andre Steder skiftet Spor Gang efter Gang, idet de hurtigt blev slidt for dybt ned paa det hældende Terræn. Ialt udgaar der 5 Spor fra Vadestedet, men det ene slutter straks efter, mens tre

andre tvedeler sig ca. 30 m fra Vadestedet; de østlige kan følges ca. 70 m, de vestlige ca. 100 m sydpaa. Hele Forekomsten har altsaa en Længde af ca. 225 m. Andre Spor, f. Eks. mellem Nr. 6

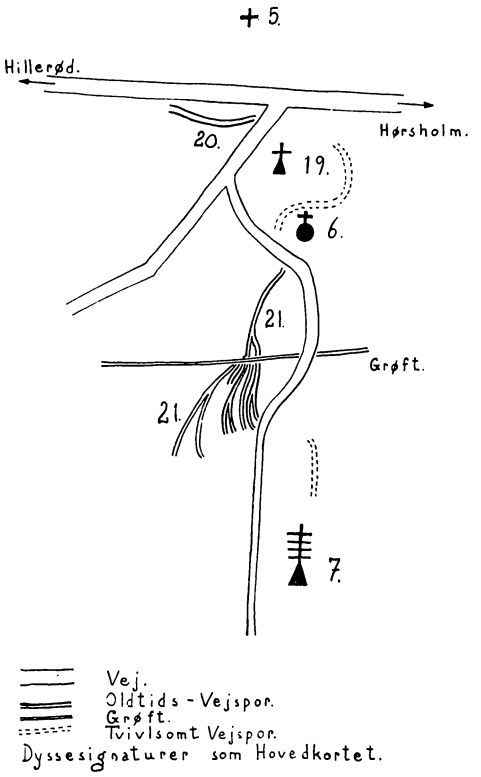

VEJSPORENES BELIGGENHED

og 19 og lige Nord for Nr. 7 er for svage til, at man tør betragte dem som sikre.

Endelig skal jeg slutte med en kort Bemærkning om Bebyggelsens Varighed, d.v.s. hvor længe Vejen har været i Brug. De svage Spor af en tidligere Jægerbefolkning, som kendes ved Sjælsø og Donse, har ingen Forbindelse med den senere Bonde-

befolkning. Denne indvandrede straks i Dyssetidens Begyndelse, ca. Aar 2.500, hvorfra vi har Dyssen Nr. 19 og det ældre Kammer i Nr. 17. Lidt yngre er det ældre Kammer i Nr. 1 og 7 og Nr. 9. Endnu lidt yngre er det yngre Kammer i Nr. 1 og 17 og Kamrene i Nr. 5 og 6 og de tre yngre Kamre i Nr. 7. Fra Overgangen til Jættestuetid, ca. Aar 2.300, er Nr. 8 og 18, og endelig er Nr. 15 vel lidt yngre igen. Alt i alt maa man altsaa antage, at Bebyggelsen har strakt sig over henved tre Aarhundreder, 2500—2200 før vor Tidsregnings Begyndelse, hvorefter den af en eller anden Grund er blevet rømmet, og intet Fund tyder paa, at der senere har boet Mennesker i Tokkekøb Hegn, før der i nyere Tid er anlagt en Skovridergaard midt i Skoven.

DOMÆNESKOVENES SKATTEPRIVILEGIUM

Af fhv. Birkedommer H. Brendstrup

I Frederiksborgs Amts Sogneraadsforenings Møde den 9. Juli 1942 i Hillerød blev det omtalt, at der til Indenrigsministeriet er indgivet Andragende om Ophævelse af Domæneskovenes Skatteprivilegium enten ved Kendelse eller ved Lov.

Da det næppe er almindelig bekendt, hvori dette Skatteprivilegium bestaar, kan det muligvis være nyttigt at give nogle Oplysninger derom.

Og da det er bevirket ved et nærmest tilfældigt Sammenstød mellem en Legatfundats og Skattelovgivningen, er det nødvendigt at give Forklaring om disse to Forhold hver for sig.

1. *Legatfundatsen.*

Om denne findes der tre trykte Fremstillinger nemlig i Skoledirektør paa Frederiksberg Joakim Larsens »Bidrag til den danske Folkeundervisnings og Folkeskoles Historie 1536—1784«. Kbh. 1916. Endvidere i Thøger Jensens Bog »Kong Frederik den Fjerdes Skoler, Rytterskolerne«. Aarhus 1921. Og endelig i Conferenceraad Wilh. Aug. Hansens »Beskrivelse over de efter en kgl. Kommissions Forslag paa Friderichsborg og Cronborg Amter foretagne Indretninger«. Kbh. 1790.

Anledningen til Skolernes Oprettelse var en opstaaet Bevægelse blandt de store Godsejere til Fremme af Undervisningen af deres Fæsteres Børn. Da Degnenes Undervisning var ganske

utilstrækkelig, oprettede de paa deres Godser Skoler og »funderede« dem, som det kaldtes. Det vil sige, at de i Fundatsen ikke alene gav Jord til Byggegrund og Dyrkningslod til de nye Skoler og opførte disse for egen Regning een Gang for alle, men tillige sikrede deres Bestaaen og Drift ved, at Godsejeren forpligtede sig og sine Efterkommere eller Efterfølgere til ud af Godsets Indkomster at vedligeholde Bygningerne og at give Lærerne aarlig Løn i Penge, Fourage, Græsning og Brændsel. Paa en saadan Fundats blev der i Reglen ikke givet kgl. Konfirmation, men den blev som oftest tinglæst som Byrde med Prioritet i Godset, hvorved man sikrede sig, at ikke alene Fundators Arvinger, men ogsaa senere Købere af Godset var bundet til at overholde disse Forpligtelser. Og der blev altid draget Omsorg for, at Forpligtelserne blev nævnt i Auktionskonditionerne, naar Godset blev solgt ved Auktion.

Blandt de Godsejere, der var ivrigst til at fundere Skoler, var Kong Frederik IV's nærmeste Familie. Saaledes byggede og funderede hans Moder, Dronning Charlotte Amalie, kort efter 1690 en Skole paa det hende tilhørende Dronninglund Gods. Hans første Dronning, Louise, byggede og funderede i 1716 en Skole i Rungsted. Hans Broder, Prins Carl, byggede og funderede i 1719 5 Skoler paa Højstrup Gods og i 1725 3 Skoler paa Jægerspris Gods. Endelig byggede og funderede hans Søster, Prinsesse Sophie Hedevig, 7 Skoler paa Dronninglund Gods, som hun havde overtaget efter Moderen, og i 1721 5 Skoler paa Frederiksdal og Dronninggaard. I Reglen udfærdigedes der baade en Fundats og en Instruktion for Skoleholderen.

Ud fra de samme Bevæggrunde og opflammet ved Familiens Eksempel besluttede Kong Frederik IV sig til at fundere Skoler paa Krongodset, og hans Gave til Fæsterne til deres Børns Undervisning oversteg i Omfang langt, hvad nogen anden Godsejer havde præsteret. Det var dog ikke paa hele Krongodset, at Skolerne blev bygget, men kun paa den Del deraf, der henførtes under Benævnelsen Rytterdistrikterne. Herunder var bl. a. ikke indbefattet Krongodset i Ods Herred, og derved blev det muligt

for hans Efterfølger, Kong Christian VI, ogsaa at indlægge sig Fortjeneste ved paa dette Gods at bygge og fundere 10 Skoler og paadrage Godset en varig legatarisk Forpligtelse til at vedligeholde disse og udrede Løn til Lærerne ligeledes i Penge, Fourage, Græsning og Brændsel.

Det var dog Størstedelen af Krongodset, der i 1717 af Frederik IV af militære Grunde blev inddelt i 12 Rytterdistrikter, der i Fredstid hver skulde underholde 700 Ryttere og hvis Fæstebønder derfor fik forskellige Lempelser i deres Afgift.

Disse Rytterdistrikter var fordelt saaledes:

3 i Nordsjælland: Frederiksborg, Kronborg og Københavns,

3 i Sydsjælland: Tryggevælde, Vordingborg og Antvorskov,

3 paa Lolland, Falster og Fyn,

3 i Jylland: Dronningborg, Skanderborg og Koldinghus.

Dette havde jo ikke det mindste med Skolevæsenet at gøre. Men de Kommitterede for de 3 nordsjællandske Rytterdistrikter, der havde med Udarbejdelsen af Krigsjordebøgerne at skaffe, meddelte i en Memorial til Kongen af 20. Juli 1720, at de snart var færdige med dette Arbejde, men tillod sig at gøre den allerunderdanigste Forestilling, om ikke nogle visse Skoler maatte allernaadigst indrettes udi disse trende Distrikter, da dette vilde være til stor Gavn for Bøndernes Ungdom. Dette bifaldt Kongen den 12. August og stillede 1000 Rdl. aarlig til Disposition af Rytterkassernes Midler. Da de Kommitterede i Sydsjælland hørte herom, foreslog de den 19. August en lignende Ordning for de 3 sydsjællandske Rytterdistrikter, og dette bifaldt Kongen ligeledes og allerede den 30. August 1720. Og det varede ikke længe, inden ogsaa de øvrige 6 Rytterdistrikter paa Lolland, Falster, Fyn og Jylland kom med.

Det var Meningen, at der skulde være 240 Skoler i det hele, 20 i hvert af de 12 Rytterdistrikter. Dette gik ogsaa af sig selv i de Distrikter, hvor Kongen ejede saa at sige al Jorden. Men i Dronningborg Distrikt ved Randers var der foruden Kongen ogsaa adskillige andre Godsejere, som havde Jord. Kongen foreslog disse Godsejere, at de i Forhold til deres Godsers Størrelse

skulde være med til at fundere Skolerne. De andre Godsejere vilde imidlertid ikke give nogetsomhelst, og Kongen indskrænkede sig derfor til at bygge 10 Skoler til sine egne Bønder, da han ikke havde i Sinde at bygge Skoler for disse Godsejere. Som Følge deraf blev der kun bygget 10 Skoler paa Dronningborg Rytterdistrikt. Da Kongen alligevel vilde have bygget 240 Skoler, opførte og funderede han yderligere 10 Skoler paa Møen, hvor han ogsaa havde Krongods.

Efter at der iøvrigt var korresponderet om den nærmere Indretning, underskrev Kongen den 28. Marts 1721, da han var omtrent 50½ Aar gammel, 4 Instruktioner, af hvilke den for Skoleholderen skulde trykkes og læses fra Prædikestolen hvert Aar paa første Søndag efter Trinitatis. I Instruktionens Post 22 tillagdes der Skoleholderen d. v. s. Læreren 24 Rdl. i Pengeløn, Hø og Halm, fri Græsning, Tørv og Brændeved.

Da det var Kongen selv, der funderede Skolerne, blev der ikke oprettet nogen egentlig Fundats. Men at der skulde være en vedvarende Institution, hvortil Udgifterne for bestandig skulde hvile paa Krongodset, fremgaar af det af Sognepræsten i Helsinge, Hr. Jørgen Friis, affattede Vers, som blev indhugget paa 240 Stentavler, hvoraf hver Skole fik een til Anbringelse, i Reglen over Indgangsdøren.

Halvtredsindstyve Aar, Gud, har Du mig opholdet
At Sygdom, Kriig og Pest mig intet ondt har voldet,
Thi yder jeg min Tack og breeder ud Dit Navn
Og bygger Skoler op de Fattige til Gavn.
Gud lad i dette Værck Din Naades Fylde kiende.
Lad denne min Fundats bestaa til Verdens Ende.
Lad altid paa min Stol een findes af min Æt
Som mener Dig min Gud og disse Skoler rætt.

I tredjesidste Linie kaldes Gavebrevet en Fundats og i de følgende Linier paalægges det Kongens Efterfølgere at sørge for den fortsatte Drift af Skolerne.

Ligeledes staar der i den latinske Indledning paa alle de 240 Sandstenstavler: I Aaret 1721 har jeg funderet denne Skole og paa samme Maade andre Skoler, ialt 240 i de Distrikter, som er oprettede af mig til stadig at underholde 12 Rytteregskadroner.

At Ordet Fundats ikke er kommet ind ved en Tilfældighed, fremgaar ogsaa af det oprindelige Vers, der efter Opfordring var affattet af Frederik Rostgaard, som plejede at udarbejde Poemer til Kongen. Det lød saaledes:

Dend Fierde Friderich, til tvende Rigers Beste
I tolv Districter lood forsørge Mænd og Heste
Med ald Fornødenhed, Hvornest han tænkte paa,
at Guds frygt Stedse bør fra Slegt til anden gaa.
Thi lood Hans Majesteet tolv Snese Skoler bygge,
At Hvert Districtes Børn deri kand sidde trygge,
Og om dend sande Tro fri undervisning faa:
Gud lade dend Fundatz til verdens Ende staa.
Efter Allernaadigst Befaling
opsat af
Friderich Rostgaard.

Det kan nu ikke nægtes, at det af Hr. Jørgen affattede Vers er mere smagfuldt og derfor med Rette er foretrukket til Anbringelse paa de 240 Stentavler. Men Rostgaards efter kgl. Ordre affattede Vers giver en rigtig, men lovlig tør, historisk Fremstilling af Funderingen, og er derfor stadig af Interesse.

Den Side af Fundatsen, som omhandler Pligten til den fremtidige Vedligeholdelse af Skolens Bygning og dens Drift, og som ikke er mindre vigtig end den strax afsluttede Gave af Jord og Opførelse af Bygningen, er ogsaa blevet opfattet af Samtiden. Dette fremgaar af Skoleholder Henrik Broholms lille Bog om Frederik IV's 240 Skoler, trykt i Flensborg 1737, hvor der Side 73 findes et Digt til Chr. VI:

Saa for de Skoler som Kong Friderich dend Fierde
Din fromme Fader lood opsætte og omgjerde
Vi underdanigst ham maa ære i sin Grav
og ald vor lives tid med tak ej lade af.
Ja Naadigste Monarch du lærerne Besolder
Og alle Skolerne hvert Aar vedligeholder
De Huuse prydes saa vie gierne der maa Boe
Og i vort Embede os altid vise tro.

Det er her fremhævet, at den stadige Udredelse af Lærernes Lønning eller »Besoldning« og Skolebygningernes stadige Vedligeholdelse var en Byrde, som paahvilede Frederik IV's Efterfølgere og som Lærerne var taknemlige for.

I Aarene omkring 1769 blev imidlertid af finansielle Grunde 9 Krongodser paa Rytterdistrikterne, nemlig alle undtagen de 3 i Nordsjælland, bortsolgt ved Auktion. Men i Auktionskonditionerne blev det paalagt Køberne at udrede samtlige de Ydelser til Skolerne, som var fastsat i Instruktionerne af 1721.

Men det var kun de i 1721 fastsatte Ydelser 24 Rdl. i aarlig Pengeløn, 3 Læs Brænde, 14 Læs Tørv, Hø, Halm, Græsning og Bygningernes Vedligeholdelse, der som en bestandig Byrde hvilede paa de solgte Ryttergodser. Da de første Poster omkring 1788 samtidig med Stavnsbaandets Ophævelse og de øvrige Foranstaltninger til Forbedring af Bøndernes Kaar af Kronprins Frederik, senere Kong Frederik VI, blev forhøjet saaledes: Pengelønnen til 50 Rdl. og Brændslet til 5 Favne Brænde og 20 Læs Tørv, gjaldt dette kun for Frederiksborg og Kronborg Amter.

2. *Forsøg paa Inddragelse af de legatariske Ydelser.*

Saalænge de enevældige Konger regerede, var der naturligvis ingen af Frederik IV's Æt, som Stentavlernes Text udtrykker sig, der tænkte paa at fravige den Fundats, som Kongen havde erklæret skulde bestaa til Verdens Ende.

Men umiddelbart efter Grundloven af 5. Juni 1849, nemlig allerede i 1850, forsøgte Domænedirektoratet at smøge Forplig-

telserne af sig til at udrede Pengeløn og Brændsel fra de af Staten overtagne Krongodser, men blev bremset af Kultusministeriet.

Da Folkeskolevæsenet ved Lov 24. Marts 1899 blev gjort rent kommunalt, benyttede Domænedirektoratet, der nu var fordelt mellem Landbrugsministeriet og Finansministeriet, sig af Lejligheden til atter at søge at frigøre sig for disse Forpligtelser, nu da Ydelserne skulde gaa fra Lærerne over til Kommunerne, der til Gengæld skulde give dem lige saa meget mere i Lønning. De 3 Ministerier havde imidlertid overladt Afgørelsen til Justitsminister Goos som Opmand for at undgaa indbyrdes Proces. I den Anledning blev der i December 1900 afholdt et Møde i Ministerialbygningen, hvor Amtmand, Baron Wedell-Wedellsborg paa Frederiksborg Amts Kommuners og den tilstedeværende Kultusministers Vegne udviklede Sagen og blev imødegaaet af Embedsmænd fra Landbrugsministeriet og Finansministeriet. Justitsministeren gav imidlertid umiddelbart efter Kultusministeriet og Amtet Medhold, og fra 1. Januar 1901, da Skoleloven af 1899 traadte i Kraft, blev de nævnte Ydelser overført fra Lærerne til Kommunerne.

Dermed syntes Spørgsmaalet at være afgjort. Alligevel opstod det paany i Arvefæstekommissionen af 1907, hvis Formand var den samme Embedsmand i Finansministeriet, som havde repræsenteret dette i December 1900. Men det lykkedes Frederiksborg Amts Repræsentanter i Kommissionen, Jensen Bjellekjær, Søsum, og Sognefoged J. P. Hansen, Udlejre, at vinde Flertallet for nedennævnte Udtalelse, der ogsaa blev optaget i Afløsningslov Nr. 102 af 29. April 1913, § 12. Denne Paragraf bemyndigede Domænebestyrelsen til at afløse disse legatariske — eller som de der kaldes — kontraktmæssige — Ydelser i Penge og Brændsel m. v. — med det 25 dobbelte Beløb af den aarlige Værdi, men føjer saa til: »Indtil Afløsning finder Sted, udreder Statskassen samtlige disse Byrder som hidtil«.

Trods denne tydelige Udtalelse i Loven mente Domæneministerierne i en gennem Undervisningsministeriet udfærdiget Lærerlønningslov Nr. 561 af 4. Oktober 1919, § 9, at have fundet Hjem-

mel til disse legatariske Ydelsers Bortfald, uanset at dette ikke havde været omtalt i Lovens Motiver eller under dens Behandling i Rigsdagen. Under den derefter følgende af Frederiksborg Amts Kommuner anlagte Proces, blev der imidlertid den 2. Juni 1922 afsluttet et Retsforlig, hvorefter de 2 Ministerier frafaldt deres Indsigelser, efterbetalte og efterleverede de tilbageholdte Ydelser og betalte 3000 Kr. i Procesomkostninger.

Siden har der ikke været gjort noget Forsøg paa Inddragelse af disse legatariske Ydelser uden Vederlag.

I Aarene 1901, 1902 og 1903 udredede Domænebestyrelsen i Henhold til Afgørelsen af December 1900 de aarlige Beløb i Lærerløn, Fourage og andre Emolumenter samt Brændsel til Kommunerne ganske paa samme Maade som tidligere til Lærerne uden at foretage Reduktioner af nogen Art.

Men saa kom Bestemmelserne om

3. *Afkortning i Statens personlige Kommuneskat af legatariske Ydelser*

efter den nye Kommunalskattelov Nr. 85 af 15. Maj 1903 § 20-b-2, gentaget i Lov Nr. 73 af 29. Marts 1924, § 20-b-2 og i Lov Nr. 28 af 18. Febr. 1937, § 3-b-2.

Kommunalskatteloven af 15. Maj 1903 og Loven af samme Dato Nr. 104 om Indkomst- og Formueskat til Staten paalagde for første Gang en personlig Indkomstskat til Staten, og i Kommunerne indførtes en ny personlig Skat, nemlig en Erhvervsskat af den i en Kommune indtjente Nettoindtægt navnlig af Landejendomme, af Skove og af Tiender og Arvefæsteafgifter, naar Ejeren ikke boede i den Kommune, hvor Indtægten faldt.

Denne Erhvervsskat ramte bl. a. de fleste større Godsejere, der ofte havde Indtægt fra mange Kommuner, men kun var boende i en af dem. Imidlertid fik de denne Erhvervsskat afkortet i deres personlige Skat i Bopælskommunen, saa at der ikke for deres Vedkommende skete nogen væsentlig Forandring i den tidligere Tilstand.

Men i tre Tilfælde var denne Erhvervsskat reelt en ny Skat, hvor der ikke tidligere var ydet nogen personlig Kommuneskat, nemlig

a. for Godsejere, der boede i Udlandet, naar de havde Jord og Skove m. v. i Danmark,
b. for Stiftelser, f. Eks. Vallø og Jægerspris under samme Forudsætning,
c. for Staten, d. v. s. Domænerne under samme Forudsætning, altsaa Personer og Institutioner, som efter de ældre Regler ikke kunde sættes i personlig Kommuneskat.

Erhvervsskatten blev udregnet paa samme Maade som al anden personlig Skat og var ens for Godsejere, for Stiftelser og for Domænerne, nemlig efter Bruttoindtægten med Fradrag af Udgiften. Blandt Udgifterne var ogsaa legatariske Pengeydelser og legatariske Brændselsdeputater. Pengeydelserne maatte trækkes fra, hvorimod Brændselsdeputaterne trak sig selv fra, idet der jo intet var blevet betalt for dem. Naar Udgiften var fradraget Bruttoindtægten fremkom Nettoindtægten eller hvad der i det væsentlige var det samme, Skatteindtægten. Af denne beregnedes Skatten efter Erhvervskommunens Ligningsprocent f. Eks. 6 pCt.

Dette var der altsaa ikke noget mærkeligt i, og Godsejere i Indlandet og Udlandet saavelsom Stiftelserne havde derefter at betale. Men Domænerne havde faaet et særligt Privilegium, idet det var fastsat, at »I den Staten derefter paahvilende personlige Kommuneskat afkortes de Fordele vedkommende Kommune gennem Deputater, Legater eller lignende Bidrag fremdeles oppebærer af Statens Ejendomme«.

Det betyder altsaa, at inden Domænerne betaler deres 6 pCt. i personlig Erhvervsskat, fradrager de med 100 pCt. den Del af den reelle Udgift, som bestaar i legatariske Pengeydelser og Brændselsydelser. Og denne Afkortning sker i selve Skatten, og ikke alene i Bruttoindtægten.

Denne Undtagelse som ingen havde lagt Mærke til, hverken i eller udenfor Rigsdagen, viste sig imidlertid meget tydeligt i

1904. Og det vakte pinlig Opsigt i Kommunerne, at de vel ligesom de foregaaende Aar fik de 100 Kr. aarligt i Lærerløn pr. Skole, hvormed de havde forhøjet Lærernes Løn og altsaa atter udbetalt, men et halvt Aar efter maatte aflevere dem igen ved at Domænerne trak hele Beløbet fra i sin personlige Erhvervsskat, og saaledes kom til at betale den 2 Gange, først til Lærerne og saa til Staten. Og ikke mindre Forbavselse vakte det, at Legatbrændet trods det, at det ligeledes var en Gave fra Kong Frederik IV, et halvt Aar efter, at Kommunen havde modtaget det, skulde betales med dets fulde Værdi, ligeledes gennem Afkortning i den beregnede Skat, uagtet ogsaa det var betalt een Gang ved Kommunernes Overtagelse af Opvarmningspligten. Ved Kommunernes Modtagelse pr. 1. Januar 1901 af den legatariske Lærerløn m. v. og Brændsel og ved disse Ydelsers Genudlevering til Lærerne og Skolerne havde Kommunerne kun efterkommet Folkeskolelovens Bud, men ikke haft nogensomhelst Fortjeneste.

Det gav straks i 1904 Anledning til en Henvendelse og i Aarene 1938—41 til en Undersøgelse af Rigsdagstidende angaaende

4. Motiveringen af Afkortningsbestemmelsen.

Den første Gang det foresloges at paalægge Staten personlig Kommuneskat var den 2. April 1867, da Folketingsudvalget for Kommunallovene i et Ændringsforslag forsøgte at paalægge Stiftelser og Staten personlig Kommuneskat af faste Ejendomme, Tiender og Arvefæsteafgifter, og da var der ikke Tale om nogen Afkortning for legatariske Ydelser eller andet. Det blev imidlertid foreløbig opgivet, og hverken Landkommunalloven af 6. Juli 1867 eller Købstadkommunalloven af 26. Maj 1868 kom til at indeholde noget om en saadan Beskatning af Stiftelser eller af Staten.

Da der næste Gang forelaa Forslag til Lov om mellemkommunal Beskatning, nemlig ved et privat Lovforslag indbragt i Folketinget den 30. Oktober 1871 af C. Berg m. fl. var den heromhandlede Skat kun foreslaaet paalagt Stiftelser, men i Folke-

tingets Betænkning af 29. Februar 1872 var der dog et Mindretal, der foreslog, at Staten for sine Domæneejendommes Vedkommende skulde være skattepligtige til Kommunerne med Halvdelen af sin Skatteindtægt deraf.

Indenrigsministeren forelagde derefter den 17. Februar 1873 et Lovforslag, hvori der foresloges fuld personlig Skat til Kommunerne saavel fra Stiftelser som fra Staten. Men medens der ingen Afkortning i Skatten var foreslaaet for Stiftelser, var den Afkortning med legatariske Deputater og Pengeydelser, som blev Lov i 1903, foreslaaet for Staten, uden at der blev givet nogensomhelst Begrundelse derfor, hverken i Motiverne eller i Tinget. Og i Rigsdagen blev Afkortningen kun nævnt 1 Gang, nemlig 9 Dage efter Lovforslagets Forelæggelse af Folketingsmand, Statsrevisor Gad, der senere blev Chef for statistisk Bureau. Han udtalte den 26. Februar 1873: »Jeg skal ogsaa tillade mig at antyde, at jeg har ikke ringe Tvivl om, hvorvidt den Bestemmelse, der staar omtalt i § 5 med Hensyn til, hvad der skal fradrages i de Dele af Afgiften, som af Statens Ejendomme skulle svares til forskellige Kommuner, er berettiget; jeg har ikke ringe Tvivl, om de ikke vil komme til ganske særlig og paa ubillig Maade at træffe visse Kommuner og ikke træffe andre, der i og for sig oppebære aldeles lignende Indtægter af Staten, hvilke jo stammer fra den Tid, da Staten var Godsherre i disse Egne og altsaa ikke vedrøre dens Højhed som beskattende Myndighed.«

Ingen støttede ham og ingen modsagde ham. Og i de følgende 30 Aar blev der overhovedet ikke sagt et Ord i Rigsdagen om dette Punkt. Gad gled snart efter ud af Rigsdagen.

Men under Tovtrækningen om dette Lovforslag i Visnepolitikens Tid blev den nævnte Tilføjelse om Deputater og Legater ogsaa optaget, naar Lovforslaget ikke blev fremsat af Regeringen, men af C. Berg m. fl., saaledes første Gang den 23. Oktober 1883. Men der fandtes nu i Lovforslagets Text indsat en forklarende Tilføjelse, nemlig at Afkortningen skulde finde Sted »paa Grund af den hidtidige Skattefrihed for Statens Ejendomme«.

Da Stiftelser ogsaa hidtil havde haft Skattefrihed overfor Kommunerne, maatte man vente at ogsaa disse ved Skattebetalingen kunde afkorte de af dem ydede Deputater og Legater. Men det var der ikke Tale om at foreslaa.

Dette om den hidtidige Skattefrihed var naturligvis ikke motiveret i det private Lovforslag, men blev det heller ikke, da Lovforslaget blev fremmet af Regeringen, f. Eks. den 5. Oktober 1894. I Rigsdagen blev Tilføjelsen om den hidtidige Skattefrihed lige saa lidt omtalt som selve Afkortningsbestemmelsen.

Tilføjelsen om den hidtidige Skattefrihed som Motivering gled imidlertid ud i Landstingets Betænkning af 23. Marts 1903, men udelukkende paa Grund af en Redaktionsændring, og kom altsaa heller ikke til at staa i Kommunalskatteloven af 15. Maj 1903.

Det blev saaledes aldrig opklaret, hvad Meningen var med »den hidtidige Skattefrihed«, som alene skulde komme Staten eller Domænerne, men ikke Stiftelser, til Gode, uagtet disse var i ganske samme Situation og Deputaterne derfra havde ganske samme legatariske Oprindelse.

Det kan formodes — men længere naar man heller ikke — at Meningen har været, at hvis det skulde vise sig, at disse Deputater og Legater skulde være en Form for en Slags gammel Kommuneskat fra Kongens Side, saa var det ikke Meningen, at Domænerne skulde betale 2 Gange Kommuneskat, dels den gamle, dels den nye, men ved Betalingen skulde den gamle afkortes i den nye.

Det kunde der være god Mening i, men det maatte saa ganske vist ogsaa komme de øvrige Godsejere og Stiftelser til Gode, som havde funderet Skoler. Dette var dog ikke fastsat.

Saafremt det saa senere efter nærmere Undersøgelse viste sig, at Legaterne og Deputaterne ikke var camufleret Kommuneskat, maatte Afkortning ikke finde Sted, uanset Lovens Ord.

Denne Forklaring virker næppe synderlig overbevisende, men det maa alligevel være den, der har bevirket, at

5. *Afkortningen af Pengelønnen blev tilbagetaget i 1906.*

Da Kommunerne i 1904 blev klare over den økonomiske Lussing, de havde faaet gennem Afkortningsbestemmelsen, blev der efter forskellige Forhandlinger den 31. Juli 1905 af Amtsraadet rettet Henvendelse til Indenrigsministeriet. Af dettes Svarskrivelse af 12. Marts 1906 fremgik, at Finansministeriet trods Kommunalskattelovens tilsyneladende klare Ord gav Afkald paa Afkortning, forsaavidt angik den egentlige Lærerlønj paa 100 Kr. om Aaret, ialt 8700 Kr. aarligt, og mere var der paa det Tidspunkt ikke fra Sogneraadenes og Amtsraadets Side søgt om.

Og Grunden til, at Finansministeriet uden Vanskelighed gik ind paa Afkortningens Ophævelse var sikkert dens indre Urimelighed og uligelige Fordeling paa de forskellige Kommuner, hvorom nedenfor.

6. *Afkortningen af Emolumenterne bortfaldt ved Afløsning 1931.*

Ved Afløsningslov Nr. 102 af 29. April 1913, § 12, lovfæstedes som bemærket Domæneministeriernes Ret til at afløse disse legatariske Ydelser, der hidtil kun var blevet afløst i mindre Omfang, navnlig for Tørvenes og Fouragens Vedkommende.

Ved Finansministeriets Skrivelse af 8. April 1931 afløstes derefter efter Andragende af Frederiksborg Amts Sogneraadsforening

de aarlige Pengelønninger i Frederiksborg Amt	8700 Kr.	00 Øre
og Vederlag for Tørv, Fourage og andre Emolumenter	1271 Kr.	66 Øre
aarligt	9971 Kr.	66 Øre
med det 25 dobbelte Beløb for Lærerlønnen	217.500 Kr.	00 Øre
for Emolumenter	31.791 Kr.	50 Øre
Staten betalte ialt til Kommunerne	249.291 Kr.	50 Øre

Afkortningen for Pengelønnen var som bemærket tilbagetaget 1906, og ved Afløsningen i 1931 af Emolumenterne bortfaldt altsaa uden videre den aarlige Afkortning paa 1271 Kr. 66 Øre.

7. *Afkortningen af Deputatbrændets Værdi søgt ophævet i 1938 og 1941.*

Da Pengelønnen og Emolumentvederlagene i Penge var blevet afløst i 1931, blev der Spørgsmaal om ligeledes at faa de endnu resterende Brændedeputaters Afkortning i Statens personlige Erhvervsskat ophævet. Dette blev dog ikke straks fremmet. Men da Kommunalskatteloven af 1937 gentog Bestemmelserne om Afkortning og Stavnsbaandsfesterne i 1938 genlød af Ros til Kong Frederik den IV for hans storstilede Gave til Skolevæsenets Fremme uden at omtale, at den ved Lovene af 1903 og 1937 var lavet om til en Betalingsgave, kom der Fart i Sagen. Andragende blev den 4. August 1938 indgivet til Landbrugsministeriet om Afløsning, der var den simpleste Form for Afkortningens Ophævelse. Men efter at Skovriderne var hørt, blev dette afslaaet ved Skrivelse af 8. November s. A.

Efter at de fornødne Forarbejder var gjort, blev der den 4. November 1941 indgivet Andragende til Indenrigsministeriet om at foranledige Ophævelse af Afkortningen for Skovdeputaterne paa samme Maade som det i 1906 var sket for Pengelønnens Vedkommende.

Af de Grunde, der er anført, kan foruden dens indre Urimelighed nævnes

8. *Afkortningens ulige Fordeling i Landets Kommuner.*

Der var 12 Rytterdistrikter paa Krongodset, og i dem alle 12 funderede Frederik IV Skoler. Omkring 1769 blev som foran bemærket de 9 Rytterdistriktsgodser bortsolgt, nemlig i Jylland, Fyn, Lolland, Falster og Sydsjælland, men ved Salget blev det paalagt Køberne at udrede alle de samme Ydelser i Penge, Furage

og Brændsel, som Kongen ved sin Fundats havde paataget sig. Dette var uden Interesse indtil 1903, da den nye personlige Kommuneskat blev paalagt Godsejere i Udlandet, Stiftelser og Staten, d. v. s. Domænerne. Nu viste det sig, at Kommunerne de andre Steder fik den personlige Kommuneskat fuldt ud fra Godsejere og Stiftelser, men i Nordsjælland maatte finde sig i, at Staten som Godsejer trak Værdien af den legatariske Ydelse fra i Kommuneskatten. Og dette er fremdeles Tilfældet for Skovdeputaternes Vedkommende.

Hvis Staten paa tilsvarende Maade som i 1769 nu solgte Nordsjællands Skove og andre mindre Besiddelser i Frederiksborg Amt, vilde Nettoindtægten for de nye Ejere, hvad enten det var Stiftelser eller private Godsejere, antagelig blive den samme som for Statsstyrelsen. Og ligesom i 1769 vilde antagelig Forpligtelsen til at udrede Skoledeputaterne følge med ved Købet. I saa Fald vilde de nye Ejere ikke ligesaalidt som nogensomhelst andre Skatteydere undtagen Domænerne have Ret til at afkorte Deputaternes Værdi i Kommuneskatten og derved tage sig denne betalt, uagtet de som legatariske skulde være gratis.

I saa Fald vilde de nordsjællandske Kommuner have faaet samme Stilling overfor Kommunalbeskatningen som de jyske, fynske m. fl. Rytterdistriktskommuner, og ikke længere den ringere, som de nu har.

Sammenlignet med det øvrige Land er Frederiksborg Amts Kommuner og antagelig nogle i Københavns Amt de eneste, der lider under Afkortningsbestemmelserne.

Men ogsaa indenfor Frederiksborg Amt er der en ikke ringe Forskel paa Behandlingen.

I 1719 lod Frederik IV's Broder, Prins Carl, der havde faaet overladt Krongodset Jægerspris for Livstid, udarbejde Udkast til Fundats for 3 Skoler i Krabbedam (tæt Nord for Jægerspris), Gerlev og Landerslev og underskrev Fundatserne for disse Skoler i 1725. Lønningen saavel i Penge som i Brændsel var i det væsenlige den samme som i Frederik IV's Instruktion af 1721 fastsat. Efter Prins Carls Død faldt Jægerspris Gods tilbage til Kronen,

og som Kronprins forhøjede den senere Kong Frederik VI Pengelønnen til 50 Rdl. (100 Kr.) og 5 Favne Brænde til hver af de 3 Skoler, og funderede derhos Skovskolen med samme Lønning. Pengelønnen er afløst, men de 4 Gange 5 Favne Brænde leveres stadig til Gerlev-Draaby Kommune fra Jægerspris Gods.

Som Krongods gik Jægerspris Gods i 1849 over til Domænerne, der i 1854 solgte det til Kong Frederik VII personlig. Efter denne arvedes det af Grevinde Danner, der testamenterede det til Jægerspris Stiftelse for hjælpeløse og forladte Pigebørn.

Da det saaledes nu er en Stiftelse, der ejer det, og ikke længere Domænerne, har den ikke disses Privilegium til Skatteafkortning og kan altsaa ikke fradrage Deputatbrændets Værdi, naar den betaler sin personlige Kommuneskat. Og dette uanset, at det meste af de legatariske Ydelser hidrører fra Krongodstiden. Det, det efter Kommunalskatteloven kommer an paa, er udelukkende om Domænerne i Øjeblikket ejer Godset. Gør de det, haves Ret til Afkortning, ellers aldrig.

Af adskilligt mere indgribende Betydning er det, at Afkortningsretten kun haves, hvor Staten ejer Skov eller andet Gods. Hvor der ingen Statsskov findes, betaler Staten ingen personlig Kommuneskat og har som Følge deraf heller ikke noget, hvori det legatariske Deputatbrændes Værdi kan afkortes. Disse skovløse Kommuner faar altsaa deres Skoleskovdeputater gratis, saaledes som det ogsaa er Meningen med et Legat.

Disse skovløse Kommuner er saaledes paa dette Punkt gunstigere stillet end de med Statsskov bevoksede.

Herimod gøres det undertiden gældende, at de statsskovbevoksede Kommuner alligevel ikke er ugunstigt stillede, uagtet de maa lide Afkortning, idet de har den store Fordel overhovedet at faa personlig Kommuneskat af Staten, hvad de skovløse Kommuner ikke faar. Det er imidlertid en Misforstaaelse at tro, at de skovbevoksede Kommuner er særlig velstillede. Tværtimod kan en Kommune ikke bestaa, hvis den udelukkende bestaar af Skov. Skovejerens personlige Kommuneskat er for lille, naar den skal bruges til Opretholdelse af Skolevæsenet og Vejvæsenet for de

faa Indbyggere. Det er de mange Agerbrugere, der gennem deres personlige Skat giver Kommunekassen de fornødne Midler, og jo mindre Skov der er, desto bedre for Kommunen, uden at det derfor er Idealet, at der slet ingen Skov er. Men er Arealet i meget høj Grad bevokset med Skov, er Kommunen mindre velstillet end de skovløse eller svagt skovbevoksede Kommuner, hvad enten Skovene ejes af Domænerne med Afkortningsret eller af Stiftelser eller private Godsejere uden Afkortningsret.

Det er altsaa ikke godt for en Kommune at være stærkt skovbevokset. Men er den det, er det altid bedre, at Skoven ejes af en Stiftelse eller af en Privatmand uden Afkortningsret, end af Staten med Afkortningsret.

I Frederiksborg Amt findes der 37 Kommuner, der modtager legatarisk Skoledeputatbrænde. Dette udgør ca. 1000 Rummeter aarligt, der for Skovaaret 1936—37 havde en Gennemsnitsværdi af ca. 7 Kr., altsaa ialt ca. 7000 Kr.

Af disse 37 Kommuner er 17 skovrige, 11 skovløse og 9 skovfattige. De faar alle deres Deputatbrænde leveret gratis, og dette er en Realitet for de skovløse Kommuner. De skovrige Kommuner kommer derimod gennem Afkortningsprivilegiet til fuldt ud at betale det legatariske og altsaa gratis Brændsels Værdi. Og de skovfattige betaler den delvis.

Forskellen ses bedst af følgende Oversigt for 1936—37:

Kommuner	beholder Værdi	mister Værdi	ialt Værdi
17 skovrige		ca. 3600 Kr.	ca. 3600 Kr.
11 skovløse	ca. 1500 Kr.		ca. 1500 Kr.
9 skovfattige	ca. 1500 Kr.	ca. 400 Kr.	ca. 1900 Kr.
37	ca. 3000 Kr.	ca. 4000 Kr.	ca. 7000 Kr.

Altsaa af Brændets Værdi ca. 7000 Kr. er ca. 4000 Kr. gaaet tabt ved Statens Afkortningsprivilegium, medens ca. 3000 Kr. er bevaret, dog kun fordi der ikke var noget som Afkortningsprivilegiet kunde tage fat i.

Naar man erfarer dette, viser det sig, i hvor høj Grad Folketingsmand, Statsrevisor Gad har haft Ret, naar han som foran

bemærket allerede i 1873 udtalte sine Tvivl om Berettigelsen af Domænernes Afkortningsprivilegium og tilføjede, at Privilegiet rimeligvis særlig og paa ubillig Maade vilde træffe visse Kommuner og ikke træffe andre.

Der turde derfor være al Grund til at afskaffe dette Skatteprivilegium.

Som et Kuriosum kan anføres, at ikke alle de skovrige Kommuner nøjes med ved Domænernes Afkortningsprivilegium at miste 100 pCt. af Værdien af det gratis legatariske Brænde. I Bloustrød Kommune kræves der hvert Aar for det halve Skolebrændsel Udvisnings-, Opskovnings- og Stempelpenge med et noget varierende Beløb. Dette udgjorde i Skovaaret 1939—40 7 Kr. 80 Øre, hvorved Kommunen kom til at betale sit gratis Brænde med 111 pCt. af Værdien.

Efterat et af Landbrugsministeriet den 22. Februar 1943 fremsat Afløsningstilbud ikke blev anbefalet af Sogneraadsforeningen paa Aarsmødet i Juli 1943, er Sagen om Afløsningens Ophævelse gaaet til Indenrigsministeriet, hvor den under de unormale Forhold ikke for Tiden har kunnet fremmes. Okt. 1944.

ET NORDSJÆLLANDSK FISKERLEJE OG FISKERIET I NORDSJÆLLAND

Af H. C. Terslin

Fiskeriet er en af vort Folks ældste Næringsveje, og allerede i Oldtiden drev Befolkningen langs Nordsjællands Kyst Fiskeri. 1931 fandtes i en Bronzealdergrav i *Strand Esbønderup* en Fiskekrog af Bronze, og i 1939 fandtes 2 Bronzefiskekroge i en Gravplads ved *Store Karlsminde**); muligt har vi i Bronzealderbygderne ved Kysten de første nordsjællandske Fiskerlejer; i ethvert Tilfælde ved man nu, at Befolkningen dengang ikke udelukkende var Bønder.

Hvornaar de nuværende Fiskerlejer er opstaaet, vides ikke, sandsynligvis i Slutningen af Middelalderen. *Gilleleje* og *Villingebæk* er de først nævnte. Her skal tales om Gilleleje, der gennem Tiderne var det største af Lejerne Nord for Helsingør. Det omtales 1536, da Fiskerne tillige var Bønder, ligesom de handlede med Smør, Kvæg og Korn paa andre Pladser; Handelen blev forbudt af *Kristian III*, fordi den skadede Købstæderne (*Søborg* og *Helsingør*), som alene havde Handelsprivilegier.

I gode Aar var det et taaleligt Erhverv at være Fisker; man havde jo, om det kneb, Landbruget at falde tilbage paa. Til vore Dage havde de fleste Fiskere 2—3 Tdr. Land. Men slog Fiskeriet fejl, blev der Pest blandt Dyr og Mennesker, eller kom der Krig i Landet, blev der trange Tider for Kystbefolkningen. Den værste Fjende synes *Sandflugten* at have været,

*) *C. J. Becker* i »Fra Nationalmuseets Arbejdsmark«. 1941. S. 33 f.

idet den i Aarhundreder hærgede Nordsjællands Kyst, ogsaa Gilleleje. Markerne tilsandedes, Beboernes ringe Landbrug lammedes, og Husene begravedes, som i 1777, da Fiskerne klagede over, at Sandet næsten dækkede de 3 Alen høje Stengærder, lagde sig i fem Fingre tykke Lag paa Straatagene af de lave Huse, der ikke kunde modstaa Trykket, føg ind i de smaa Haver og, naar Dørene gik op, ind i Forstuerne.

I gode Tider var Lejet stort. I Slutningen af 1500-Tallet boede her 70 Fiskerfamilier. Men i daarlige Tider flyttede mange til andre Pladser. 1610 var her kun 48 Huse, af hvilke mange var forladt, og en Del af Fiskerne formaaede ikke at betale deres fulde *Landgildeskat* til Kongen. De var Kronens Fæstere, idet det meste af Nordsjællands Jord hørte til Krongodset. 1695 var kun 25 af de 70 Huse tilbage, af hvilke endog mange var øde. Beboerne havde dengang kun 6 smaa Baade og manglede ordentlige Redskaber, saa at Fiskeriet var yderst slet. Men i Løbet af 1700-Tallet øgedes Befolkningen. 1775 var der 52 Familier, hver med 1—2 Fjdk. Hartkorn; 4 havde dog 1—2 Skp. Land. 1801 var der 84 Husstande, heri indbefattet Lærerens, Møllerens og Nellerupgaards Familier; Indbyggertallet var 318; der var 15 Enker og 3 Enkemænd; 55 var Fiskere, heraf 19 Lodser; 2 var Snedkere og Tømrere, 1 Bødker, 1 Skræder, 2 Skomagere og 2 Arbejdsmænd. I 1834 var her tillige 2 Smedesvende (og der var 2 Smedeenker), 1 Slagterenke, 1 Murer og 1 Strand-Toldkontrolør. *Toldboden* var saaledes oprettet i Mellemtiden. *Lodseriet* var blevet oprettet 1798 og nedlagdes 1870. Lodserne skulde lodse større fremmede Fartøjer gennem Sundet til svenske og tyske Østersøhavne og til St. Petersborg, hvorfor de i Reglen kaldtes *Petersborglodser.*

Lejet bestod i gamle Dage af Fiskerhusene og et Par Parcelliststeder; i Udkanten laa *Nellerupgaard* (nævnt vistnok 1549), Møllegaarden (kaldet *Gille Mølle,* nævnt 1572) — den er den nuværende *Gilleleje Kro, Kirken* (bygget 1746, men stammer fra ca. 1538) og *Skolen;* 1687 havde Degnen et Jordareal paa 5 Skp., 1 Fjdk. og ⅜ Pg. (Penge). *Købmandsgaard* fandtes ikke,

før *C. G. J. Mentz* kom hertil i 1831 og købte Kroen, hvortil siden knyttedes en Købmandshandel. Forøvrigt producerede Befolkningen de fleste Varer selv, og ellers foretoges Indkøbene i Helsingør, den By, Gillelejerne havde mest Tilknytning til.

Fiskerhusene laa parallelt med Kysten; *Gaden* (nuværende Hovedgade), *Skidtenstræde* (nuværende Østergade) og *Havnevej* delte Lejet paa langs; Stier, hvoraf en hedder *Gangen*, og Stræder, f. Eks. *Sandgyden* (nuværende St. Strandstræde) var Forbindelseslinjer paa tværs.

De ældste Huse laa saa nær Stranden som muligt; det var praktisk, naar Redskaber skulde bæres fra og til Stranden og Fangsten hjem fra *Landingen* (Landingspladsen); det var ogsaa godt at være Baadene saa nær som muligt, naar de i Stormvejr med Højvande skulde trækkes længere op paa Land. For at hidkalde Mandskabet gik en rundt i Lejet og *tød* i *Tudehornet;* endnu i vore Dage bringer *Tudedrengen* ad den Vej allehaande Meddelelser til Beboernes Kundskab.

Husene var lave, lerklinede og straatækte; de var hvidkalkede, ogsaa Bindingsværket, som nu. Mod Nord (Stranden) var faa og smaa Vinduer for Læets Skyld. Naar en Søn eller Datter giftede sig, byggedes en Ende til Huset, selv om det gik ud over Strædet. Paa den Maade er Gyderne i Tidens Løb blevet mærkeligt snoede og er uegnet til Nutidens Trafik; men de giver Lejet et morsomt gammelt Præg, som tiltaler de fremmede, og som nødigt skulde udviskes, hvis Fiskerlejets Karakter ikke skal forsvinde. Byplanen og Byggemaaden maa ikke forstyrres; thi i den er nedlagt noget af Gillelejes Sjæl.

Jorderne til Sædavl og Græsning laa Øst og Vest for Lejet; *Sandvejen* (nuværende Østre Allé) førte til *Sandlodderne* paa *Sandet* østpaa; det var de af Flyvesandet mest hærgede Lodder. Over *Gillebro* (nuværende Kanalbro) kom man til Lodderne i *Enemarken*, *Enemarkslodderne*, som de hed. Aaen maa i gammel Tid have dannet et Delta; her laa *Runneholm**), der sagtens

*) Kronborg Lens Jordebøger — Kronborg Slodz Jordebog 1631—32. Medd. af Overretssagf. *H. Billeskov Jansen.*

tillige skyldte opskyllede Sand- og Stenmasser sin Tilblivelse; Fæsteren heraf angives 1631 at betale 100 Kuller i Landgilde, (nu findes Holmen ikke, den er forlængst indgaaet i Strandarealet, der især er blevet til ved Anlægget af den vestre Mole). Fiskernes Landgildeskat af Fæstejorderne androg hver 1—2 Td. Fisk aarlig til Kongen, saaledes i Slutningen af 1500-Tallet.

Til Husene hørte endvidere en Have, hegnet af et Stengærde; i Haven var der Kaal og Kartofler, sjældent Frugttræer, der ofte bar Ejerens Navn, saaledes *Margrete Frederiks Pæretræ*, der huskes endnu; kun paa Gærderne voksede *Hylder* (Hyld) og *Bukketjørn* (Bukketorn), i senere Tid ogsaa *Sariner* (Syrén).

Foran Lejet og paa Bakken i *Øverste Byende* ligger *Stejlebakken* med sine Rækker af lange Stænger, kaldet *Stejler* til Garntørring, i vore Dage findes tillige kortere Pæle, *Stillinger*, til Udbredning af Sildegarn.

Den oprindelige Fiskerstand er sikkert udgaaet fra Egnens Bønder. Men der er i Tidens Løb indvandret Folk andetsteds fra. I Middelalderen drog Købstadfolk og Bønder i store Skarer til Kysterne, opslog deres Boder og drev Sildefiskeri; naar Fisketiden var omme, drog de atter hjem til deres vante Syssel; men en Del af dem kan have opgivet deres Erhverv, er blevet ved Kysten og har været med til at grunde Fiskerlejerne. Af saadanne til Gilleleje indvandrede nævnes 1581 Jep Odsing (fra Sjællands Odde), Jens Jyde, Peder Skagbo, Jens Vendelbo, Rasmus Fynbo og Laurits Skaaning, der ved deres Tilnavn skelnes fra Urbefolkningen. Navnene blev længe vedhængende. I vore Dage har vi Villingbækkerne, en Familie, hvis Stamfader flyttede hertil i Slutningen af 1700-Tallet fra Villingebæk.

De fremmede smeltede sammen med den oprindelige Befolkning. Denne adskilte sig i Næringsvej og Interesser, Sæd og Skik fra Omegnens Bønder og dannede paa et tidligt Tidspunkt en egen Bygd, og til nyere Tid har det lille Samfund værnet om sit materielle og aandelige Særeje. Indgifte og Sammenhold betingede Samfundets Bestaaen; de fremmede mødtes med Mis-

tro, og man havde liden Samkvem med Bønderne og med Fiskerne paa de andre Lejer. Vor store Tænker, *Søren Kierkegaard*, der boede her i Sommeren 1835, har med Undren og Sympati lagt Mærke til Fiskernes Sammenhold i Glæde og Sorg, og endnu i vor Tid er de solidariske i fælles Anliggender, der vedrører Erhverv og Kultur. Forøvrigt er Befolkningen venlig, djærv og solid og har fra gammel Tid været religiøst præget; Søens Farer, Sliddet og de ofte trykkende Kaar har gjort Fiskeren alvorlig og tænksom.

Paa Gilleleje fandtes saavel forholdsvis velhavende som jævne og fattige Hjem. Nogle velhavende tærede paa Midler, som var erhvervet i *Kapertiden*, under Krigen med England i Begyndelsen af forrige Aarhundrede, idet mange herfra deltog i Kapringen af fjendtlige Handelsskibe, der passerede Farvandet; i lange Tider taltes om dem, der havde *Kaperpenge*, og fra den rige Tid findes endnu Genstande og sjældne Møbler, og flere af Husene er byggede i Kapertiden; endnu gaar der Sagn om denne Gillelejes gyldne Periode.

Træder vi ind i et jævnt Fiskerhjem, som det saa ud til omkring 1895, da Fremmedinvasionen af Sommergæster tog til og bidrog til at forandre Interiøret, befinder vi os i lave Stuer med Bjælkeloft og altid renskuret Plankegulv — Gillelejerne var viden om kendte for deres Renlighed og Ordenssans. Møblerne var af Fyrretræ og malet. I Opholdsstuen fandtes Himmelsengen, Dragkisten med Husets fineste Kopper i Række ovenpaa, enkle Stole med Træsæder, *Træsoffen* (Slagbænken), maaske ogsaa et Bordendeskab, malet i brogede Almuefarver (det stammede vist i Reglen fra Landet), Bilæggeren og i Loftet over denne Kroge til Ophængning af Garn.

I Stuen sov man og forrettede al Indendørsgerning: man bandt (strikkede), kartede, bandt Garn og bødede dem. I denne Stue modtog de smaa deres første Indtryk af den Verden, de skulde tilhøre. De mange mærkelige Dyr, som fandtes i Garnene, bragte dem Bud fra det Hav, der engang skulde være deres. I Garnet kunde træffes *Kong*'er (Kongsnegle) og pæne

Skaller, og der var *Krybekong*'er med *Krabbeklø*'er (Eremitkrebs), som kneb smaa nysgerrige Fingre. Fader fortalte, at saadan en var *Snyltegæst*, at den havde jaget Sneglen ud af dens gode Hus; men det passer jo ikke, da Krebsen kun tager Bolig i tomme Huse. Og saa var der de store *Klolus* (Troldkrabber) med *Gatte* (Pigge) ikke bare paa Skallen, men helt ud paa Kløerne.

Og naar Børnene var kommet til Køjs og ikke kunde sove for de voksnes Tale, fortalte Bedste Beretninger, som fik en til at gyse, men som man alligevel gerne vilde høre Gang paa Gang. Der var den om Brøndkællingen, som tog smaa Børn, naar de kom den aabne Brønd for nær; men den Historie troede bare de mindste paa. Men saa var der den om Røverne, der brød ind paa *Nillerup*, men blev fanget af Soldaterne paa Søborg, der var blevet hidkaldt i rette Tid. Havde de større Børn ikke selv set Røverkulen i Nillerups *Røverkulevang!* Og havde ikke *Svend Esman* gravet i *Stejlehøjen* for at lede efter Benene af Røverne, der var blevet lagt paa Stejle og Hjul paa Stejlebakken! Jo, den Beretning var god nok. Saa var der *Strandvaskerne*, de stakkels Søfolk, der som Lig drev i Land efter Storm, og som var blevet begravet i Klitterne ved Stranden. Nu gik de om Natten og jamrede i *Kirkestræde*, fordi de vilde som gode kristne i Kristenjord. Og saa var der *Stormvognen*, som om Natten jog gennem Gaden og varslede Storm, saa Fiskerne skulde vare sig for at gaa paa Søen. Men naar *Natvognen* østerfra kørte rumlende og skrumplende gennem Gaden, kunde man ikke undgaa at lytte rædselsslagen. Thi hvis den holdt stille uden for vor Dør, skulde en dø! Bedste havde hørt den tit, som dengang den holdt ud for *Peter Anders' Rendesten*. Men han døde da ogsaa. (Rendestenene gennem den bugtede Hovedgade, der ved *Svend Niels' Bakke* var ret stejl, spillede en stor Rolle, idet de tog Vandet fra Øverste Byende, som ellers vilde trænge ind i Husene). Men især fortalte Bedste om Hekseri og Djævelskab i Sildefisket. Der var det Aar, alle de andre fik gode Sæt (Udbytte); men Fader fik ingen, før han efter de gamles Raad *hældede* en Snaps

i Næringerne, inden han satte dem. Naboens Kone havde derimod hvert Aar lagt en Saks i Næringerne, og det havde altid hjulpet. Svenskerne fra *Lerberget* var derimod overtroiske, sagde Bedste med et overbærende Smil; de stak nemlig Ild i noget Røgelse, de havde med hjemmefra, inden de satte; forøvrigt havde det hjulpet, engang da to Svenskere havde været med som *Hælvtenmænd* i *Carl Bæks* Baad; den Nat fik de 500 Ole Sild. (Hælvtenmænd eller *Handlemænd* laaner anden Mands Garn og deltager i Sildefisket mod at faa Halvpart i Udbyttet).

Husets anden Stue, der som den første gik ret gennem Huset, var *Øverstestuen*. Her var faa Møbler, saaledes en Klædeskiste, ofte et større Klædeskab, en Vingestol og Træsoffe, paa Væggen bibelske Billeder i Olietryk, maaske ogsaa et Ligvers med Bogstaver malede med Farvelade. Her kom man kun ved festlige Lejligheder, saaledes ved *Julegildet*, da Mandskabet samledes til Spisning. Aftenen fordrev Mændene med Kortspil (Firkort) og Punsch; var Stuen stor nok, dansedes ved Gilderne. De, der som unge havde befaret de store Have, fortalte Beretninger, som Selskabet havde hørt mange Gange; eller man sang Fædrelandssange og Skillingsviser om gyselige Mord og ulykkelig Kærlighed. Og i Øverstestuen stilledes til Slut Kisten med den døde, der laa med den mod Trolddom beskyttende Saks paa Brystet, et lille flettet Halmkors og en Salmebog, og man samledes til *Artid* (Begravelsesgilde). — Oppe paa Loftet hang Garn og Næringer, og her stod Klædeskister og maaske en Skibskiste fra Bedstefaderens unge, glade Sømandsdage. — I Udhuset var den lille Stald til Koen og Grisen, og der var Lo og Lade samt Tørvehus.

I gamle Dage byggedes Baadene i Sverige, især paa *Råå* og *Wiken*. De havde Navne som Johanne, Gøgen, Dannebrog, Forsøget og Haabet, men ogsaa Tilnavne, der brugtes i daglig Tale, saasom Masokke, Røde og Grønne Haakon (sagtens deres oprindelige svenske Navne), Grisen og Krøllen; en Baad var i 1880'erne lejet paa Tisvilde og bar derfor et T i Sejlet, og da den sejlede daarligt, kaldtes den *den trætte*. Baaden Amanda

var købt paa Wiken og var en maadelig Sejler; da den stod ud af Wikens Havn, sang Drengene: Hon seglar inte bra, hon seglar inte bra!

De ældste Baade, man husker, var aabne, uden Dæk, og var ikke gode at være i, naar man Vinterdage sejlede paa Rødspættefiskeri; megen Søvn vankede der ikke paa Frivagterne. Disse Baade var 24—28 Fod lange; de blev siden forsynet med Dæk. 80'ernes og 90'ernes Kvaser maalte 30—38 Fod og var paa 8—16 Tons; foruden de 16 Kvaser var der 38 Baade til Rødspætte- og Sildefangst i hjemlige Farvande; de maalte 22—28 Fod og var paa 3—5 Tons; endelig havde man 12 Kartoffel- og Fragtbaade, der var 30—32 Fod og paa 6—8 Tons; Fiskerne sejlede dengang som nu Kartofler til København om Vinteren; de købtes af Omegnens Bønder. Gillelejerne fiskede Torsk med Kroge om Vinteren i hjemlige Farvande, Rødspætter og Tunger sidst paa Vinteren og om Foraaret paa *Smidtenstraa*, ɔ: Dybet mellem Gilbjerg og Hesselø; Sildefisket fandt Sted om Høsten i hjemlige Farvande, ofte dog ved *Odden* (Sjællands Odde).

Krogfiskeriet. Redskabet til Krogfiskeri fremstilles paa følgende Maade: Torskekrogene bliver bundet paa *Kenser;* en Kense er en ca. 12 Tommer lang Line. Derefter bliver Kenserne bundet paa en tykkere Line, der kaldes et *Krog-Reb*, og med en indbyrdes Afstand af 2—4 Alen; paa hvert Krogreb er der 100 Kroge, saaledes at et Krogreb er ca. 100 Favne langt. Saa *splittes* Krogene op paa en *Splitte*, et ca. 10 Tommer langt, gaffelformigt Træredskab, den ene Krog over den anden. Til *Agn* (Madding) anvendtes tidligere *Orm* (Sandorm), som *stampedes* (optoges) paa Sandklapperne ved Kysten, eller Kong'er eller Sildestykker; i vore Dage anvendes levende Agn, Aalekvabber, der købes af Fiskerne i *Fjorden* (Isefjord). — Krogene samles nu paa et *Trug*, og der drysses Sand mellem Lagene, for at disse ikke skal komme i Ulave. Der er 400 Kroge, ɔ: 4 Krogreb paa eet Trug, og hver af Baadelagets 4—5 Mand har 4 Trug. Disse stilles over hinanden i Baaden. — Krogene kastes over Grundene (Ostindiefarergrund o. fl.), hvor Dybden er 4—5 Favne.

Hen paa Vinteren tager man ud paa *Dybet* og kaster paa 10—14 Favne. Forinden er Krogrebene bundet sammen i en *Lænk* (af *at lænke:* binde sammen). Een Mand kaster Krogene ud, eet Trug ad Gangen. Krogene maa ikke ligge paa Havbunden; thi saa vil Krabberne tage Agnen; derfor er der med visse Mellemrum bundet skiftevis en Sten og en *Flede* (et let Træstykke til Krogrebet. Ved Anvendelsen af levende Agn behøves ikke Sten og Fleder, da Aalekvabberne svømmer om med Krogene. I hver af Redskabets Ender er der bundet en *Kulle* (stor Sten) og en Line; denne gaar til *Knoben*, et baadformet Træstykke paa 6×24 Tommer, som er forsynet med en *Riskost* eller et Flag og flyder i Vandfladen. Desuden er der for hvert fjerde Krogreb bundet en Kulle og sat en Knob.

Dagen efter tager man ud og *drager* Krogene. Først tages Endeknoben, og idet man drager, bliver Kenserne skaaret over, og Torsken med Krogen i Munden kommer i Lasten (eller *Dammen*, et Vandbassin i Lastrummet). Krogrebene lægges paa Trugene. Efter Hjemkomsten bæres Fangsten hjem eller sælges paa Stedet. Krogene, som Redskabet hedder, selv om Torskekrogene er skaaret af, *redes ud* og *splittes op*, idet man sætter nye Kenser og Kroge paa.

Krogfiskeriet er gammelt paa Kysten; i Affaldslagene i *Krogskilde* Leje, Vest for Gilbjerg, findes ved Udgravning en Mængde Kroge; dette Leje gik til Grunde formedelst Sandflugten vistnok paa Frederik II's Tid.

Rødspættefiskeriet. I gamle Dage *bandt* (filerede) man selv sine Rødspættegarn og Næringer (Sildegarn). Om Bindingen skal her ikke tales. Rødspættegarnet havde en Længde af ca. 70 Favne og en *Dybde* (Bredde) af ca. 2 Alen. Det blev *redt* (monteret) med 2 *Tæler* (Liner), som det kunde glide paa. Tælen langs den ene Side hed *Flaadtælen;* paa denne var med en indbyrdes Afstand af ca. 1 Alen bundet *Fleder*, ɔ: smaa Klodser paa ca. 1½ Tomme, lavet af en let udenlandsk Træsort, som kaldtes *Flaadholt* (af *Holz* = Træ). Disse Fleder eller *Flaad* skulde holde Garnet opad i Vandet. Paa Garnets anden

Side anbragtes *Stentælen*, og paa denne blev med en indbyrdes Afstand af ca. 1 Favn fastgjort *Stenbaand*. Dernæst blev Garnet *klovet*, idet det ud for hver Flede blev samlet paa en *Klove*, en ca. 25—30 Tommer lang, kløftet Gren. Endelig blev Garnet *stenet*, idet det lagdes paa et *Garntrug* (1×½ Alen), samtidig med, at der blev bundet en lille affladet Sten i hvert Stenbaand. De stenede Garn blev *trillet* paa en Trillebør, i ældre Tid baaret paa en stigeformet *Bærebør* ned til Stranden, og Trugene anbragtes i Baadens Lastrum. Hver af Besætningens 4—6 Mand havde 3—4 Garn. Ankommen til Fiskepladsen sagtnedes Baadens Fart, da Garnene skulde sættes. 1 Mand tog dem af Lasten, 1 bandt dem sammen ved *Ørerne* til eet langt Redskab (Ørerne var 2 Løkker i hver af Garnets *Gavle*, ɔ: Ender), 1 Mand satte Garnene og 1 styrede Baaden; Resten af Mandskabet var til Disposition om fornødent. I hver af Redskabets Ender var bundet et *Haal*, en Line, der var 2—3 Gange Havdybden. Haalet var fastgjort i Ydergarnenes 2 sammenknyttede Ører. Haalet førte videre til en *Kulle*, en 5—10 kg stor Sten, og derfra op til en *Knob* (Bøje), et baadformet Træstykke. Knoben havde forneden en *Stenstøde*, en Træ- eller Jernstang med en Sten i en Bøjle forneden; foroven var der en Støde af Hassel, hvortil var bundet 1—2 Koste af Lyngris. Kullen gjorde Tjeneste som et Slags Anker. Knoben skulde ses, naar Garnet skulde drages. Ejerens Navn, f. Eks. N N S, ɔ: Niels Nielsen, og GL, ɔ: Gilleleje, var indskaaret i Knoben og *Ørefleden* (en større Flede ved Øret). Endvidere havde hver Fisker sit *Bomærke:* et Kryds eller andre Stregfigurer, men ikke Bogstaver, indskaaret i Flederne. Naar Redskabet var sat i en Lænk, stod det ret op i Vandet, og Rødspætterne blev fanget ved Gællerne ved at svømme mod Maskerne. Maskevidden var ca. 6 Tommer i Rødspætte- og Slettegarn, 4 Tommer i *Smaagarn* (Tungegarn). Naar Garnene var sat, loddedes Dybden, og man tog Krydspejling efter Mærker i Land, for at Redskaberne skulde kunne findes næste Dag. Derefter opsøgtes Garnene fra Dagen forud. Knoben toges op, 1 Mand drog, 1—2 pillede Fisken af og kastede den i Lasten

(eller Dammen); de andre roede. Garnene lagdes paa Trugene, og naar sidste Knob var taget, sattes Sejlet. Ved Hjemkomsten stod Konerne paa Stranden (Landingspladsen). De havde flere Gange været ude paa Stejlebakken for at se »efter vore«; thi ogsaa Kvinderne kendte langt ude deres Baad fra de andres, skønt Baadene ofte lignede hinanden. Konerne trillede Garnene hjem, og Mændene satte Baaden paa Land, et besværligt Arbejde, der ofte medførte, at Fiskerne fik Brokskade. Fisken solgtes paa Stranden til *Landprangere*, ɔ: Fiskehandlere fra Landet, eller en Parcellist fra Lejet kørte Rødspætterne til *Gammel Strand*, hvor de solgtes til Gillelejernes Opkøber, som afregnede senere. Turen til København tog 10—12 Timer, og der blev gerne bedet undervejs i *Amsterdam* eller *Rudersdal* Kroer.

Hjemme var Konerne gaaet i Gang med at *tælne* (klare) Garnene, idet Stenene pilledes af; saa blev Garnene hængt til Tørring paa Stejlerne, og de sidste Rester af *Møg* (Tang) og Smaadyr pilledes af. I Stedet for at bruge Fingrene hertil brugtes senere en *Kvistekæp* af *Hessel* (Hassel) eller Spanskrør, som var bøjet med en Snor; man *kvistede* da Garnene. Især havde man *Møggarn*, naar man fiskede ved Anholt omkring St. Bededag, der respektløst kaldtes den *store Møgdag*. Naar Garnene var tørre, blev de taget af Stejlerne, som man tager en Tøjsnor sammen. Derefter blev de baaret ind og *bødt;* thi der var ofte mange itugaaede Masker; ja, Garnene kunde være helt sønderrevne, naar man havde faaet *Hold*, d. v. s. naar Garnene havde sat sig fast i Vrag eller gamle Ankere paa Havbunden. Naar Garnene var bødt, var de færdige til at kloves og stenes.

Sildefisket. Sildegarn hedder *Næringer*. De var ofte bundet af Garn fra Hør, man selv havde dyrket og tilberedt. Nu om Dage bindes de af Bomuldsgarn. I vor Tid benytter man *Drivnæringer*, i gammel Tid anvendtes *Bundsættere*, *Bundsættenæringer*, som sattes paa Bunden. Denne Fiskemetode skal her skildres. Næringen var c. 16 Favne lang, Dybden (Bredden) 3 Al. Efter Bindingen blev Næringen *ført*, idet der paa hver af dens Sider blev trukket en *Sime* (Tov), tykkere end Tælen paa

Rødspættegarn; den ene var *Flaadsimen*, den anden *Stensimen*. Saa blev Garnet *redt* ɔ: forsynet med store Korkfleder paa Flaadsimen og med Stenbaand paa Stensimen. Derefter blev Næringen *taget sammen* i et Bundt og knyttet ved Ørerne, hvorefter den blev baaret om Bord. Her blev Næringerne taget op for at *lundes ned*, hvilket vil sige, at der blev bundet *Lundinge* ɔ: Sten, som var noget større end Stenene i Rødspættegarn, i Stenbaandene. Disse Sten sad i en indbyrdes Afstand af c. 4 Al. Baadens 4—5 Mand havde hver 8—10 Næringer. Disse blev sat i Dybet ɔ: det dybe Vand mellem Gilleleje og Kullen (14—15 Favne). Men først blev de bundet sammen ved Ørerne (Enderne), alle 40—50 Garn i een Lænk. De sattes som Rødspættegarn og var forsynede med 3 Knob; paa disse anbragtes 2—3 Alen høje Stænger med Koste eller Flag; paa Midterknoben var der 1 Kost eller 1 Flag, paa de andre 2 Koste eller Flag; paa Redskabets *Sydende* var der tillige en i Reglen hvidmalet lille Tønde (*Tøndetøjet*). Næringerne blev forankret med Kuller (15—25 kg store Sten). Efter at have foretaget Kryds-Pejling sejlede man hjem. Næste Dag tog man ud for at drage. Næringerne lagdes i Bunker med Silden hængende i Maskerne. Ved Hjemkomsten mødte Konerne paa Stranden, og havde man haft et godt *Sæt* (Fangst), forestod det fornøjelige Arbejde at pille Sildene af, hvilket foregik i Landingen, efter at Baadene var trukket op, i nyere Tid i Baaden. Sildene taltes op i *Ole* (à 80 Stk.); i vor Tid gaar der 5 Ol pr. Sildekasse. Var nogle Sild *hovædt* ɔ: bidt af *Hov* (Pighaj), blev de lagt til Side sammen med *Brødsild* ɔ: Sild, der var brudt, gaaet itu under Pilningen eller traadt paa; dem beholdt man selv eller forærede til fattige Koner, f. Eks. *Blommekoner*, der mødte op med Blommer, som de forærede til Gengæld. — Silden blev solgt til Prangere, der i godt Sildefiske var kommet til, ofte langvejs fra. De kørte Silden ud paa Landet og solgte den til Bønderne eller kørte den til Byerne. Man solgte ogsaa Sild til svenske Opkøbere, *Hotterne*, som kom hertil med deres *Hottebaade*, som de kaldtes; de var fra *Göteborgs* Skærgaard. — Næringerne blev nu skyllet ved Stranden, efter at de var *skilt*

ad. Derefter blev de hængt til Tørring paa to Rækker Stejler, hvorefter de blev taget sammen og bødt; man satte dog Næringerne tre Gange i Ugen, før de blev skyllet, tørret og bødt.

Sildefisket var det Fiskeri, man saa hen til med størst Forventning; af det afhang ens Velfærd. Var der daarligt Fiskeri herhjemme, sejlede Fiskerne andetsteds hen, tiest til Odden. Naar Næringerne var sat, overnattede Fiskerne hos Bønderne eller hos Mølleren i *Yderby*, og der sluttedes Venskab med *Oddebønderne.* Ogsaa svenske Baade deltog i Sildefisket her eller ved Odden.

Nu drives Bundgarnsfiskeriet saa godt som ikke mere, da det giver ringe Udbytte. Man fisker med Drivnæringer ved *Anholt* eller Jyllands Kattegatskyst. Denne Fiskemetode kræver større Baade.

Med. I det foregaaende har *Krydspejling* været omtalt. Naar man satte Garn, maatte man nemlig orientere sig med *Mærker (Med)* i Land for at kunne finde Redskaberne igen næste Dag. Til en Krydspejling hørte et *Lang-* og et *Tværmærke, Lang-* og *Tværmed.* Hvert af dem var en Linie gennem to Punkter i Land, nemlig et *Formærke* ved Stranden og et *Bagmærke* længere inde i Land. Hvor de to Linier, Tværmed og Langmed, krydsede hinanden, havde man sat Garnene. Eksempel paa en Krydspejling i Sildefisket er følgende: Tværmærkerne er *Tvejen paa Knorten* og Langmærkerne *Nordskov Mølle paa Skovnæssene.* Tvejen var 2 høje Træer paa *Esrum Tingbakke,* synlige langt til Søs, Knorten en lav, affladet Oldtidshøj paa *Hedsbjerg;* Nordskov Mølle ved *Aalsgaarde* var Bagmærke for Skovnæssene ɔ: Skovpynten ved *Ellekildehage.*

Der var en Mængde Mærker med Stednavne, der kun er kendt af Fiskerne, og som alene havde Interesse for dem under Fiskeriet. Af saadanne skal nævnes *Spiret* (Olai Kirkespir i Helsingør), *Slottet (Kronborg);* de højtliggende Punkter: *Græsted, Blidstrup* og *Vejby* med Kirkerne eller Kirkegaardenes høje Træer benyttedes meget som Bagmærker; af Formærker skal nævnes *Store* og *Lille Klods* (kuplede Træklynger ved El-

lekilde), »93« (en Villa i Ellekilde, som det skal have kostet 93000 Kr. at bygge), *Knokke-Pers* (et Hus i *Nakkehoved);* Huse paa Gilleleje anvendtes som Formærker, f. Eks. *Ole Bæks;* vestpaa var Formærket *Tornen,* en Oldtidshøj i *Smidstrup,* hvorpaa voksede Tjørn; »vi har sat paa Tornen«, sagde Fiskerne, idet Tværmærket var *Blidstrup paa Tornen.* — Et Med var *Tvejen i Brudeseng,* idet Brudeseng var Lavningen ved *Esrumaaens* Udløb i *Hulerød;* Brudeseng er Brudes Eng; Stednavnet er sandsynligvis dannet af Personnavnet Bryde.

Meget ofte havde man dog ingen større Glæde af Krydspejlingen, idet Strømmen kunde føre Næringerne bort; de kunde drives sammen i Bunker og blive hængende i Vrag eller andet paa Havbunden. Næringerne var jo kun forankret ved Kuller (Sten). Men da Sildestimerne drev med Strømmen, kunde denne Form for Fiskeri netop give Anledning til stort Udbytte. Værst var det, hvis Næringerne drev ind i Hornbækkernes, der var fast forankret. Saa skældte Hornbækkerne ud: Gillelejerne var *Kinesere* og *Bønder,* Kinesere, fordi de var saa gammeldags, at de drev en efter deres Mening forældet Form for Sildefiskeri, Bønder, fordi de havde Jord, hvad Hornbækkerne ikke havde, hvorfor de ikke regnede Gillelejerne for rigtige Fiskere. Naar Gillelejerne kunde gøre Gengæld, kaldte de Hornbækkerne for *Rotter.* Disse gamle Smædenavne huskes den Dag i Dag, skønt de to Parter enes godt. Men siden 1890erne har Gillelejerne ogsaa brugt at sætte deres Næringer fast (med Anker).

Havnen. 1872 fik Gilleleje Havn. Fiskerne byggede den selv. 1902 udvidedes den med Støtte fra Staten; samtidig byggedes den lange *vestre Arm* (Mole) for at hindre Sandet i at trænge ind i Havnebassinet og tilsande dette, hvad ofte var sket, saaledes at Havnen var usejlbar. Senere blev den lange østre Mole bygget, hvorved skabtes en stor Yderhavn. Gilleleje har nu den største, bedste og af fremmede Fiskere mest søgte Havn Nord for Helsingør; den anvendes desuden som Nødhavn og er et udmærket Udgangspunkt for Fiskeriet i sydlige Kattegat. — If. Opgørelsen i 1938 var her 50 hjemmehørende Fiskere, og for

40 var Fiskeriet Bierhverv. Fiskerflaaden bestod af 2 Baade paa 15 Bruttotons, 23 paa 5—15 Tons, 8 paa under 5 Tons og 15 Robaade og Pramme. Der var 1000 Rødspætte- og Tungegarn, 1000 Makrelgarn, 2500 Næringer, 35 Skovltrawl til Fangst af Flad- o. a. Bundfisk, 100 Snurrevod og 5000 Bakker à 100 Kroge til Torskefiskeri. 1938 fiskedes c. 3600 kg Tunger, 1750 kg Pighvar, 7000 kg Slethvar, 27500 kg Rødspætter, c. 30000 kg Skrubber, 2400 kg Flyndere, 88000 kg Torsk, 20500 kg Sild, 13000 kg Makrel, c. 80000 kg Jomfruhummere (dette Fiskeri er nu ophørt) og c. 19000 kg anden Fisk. Fangstens samlede Værdi var 150000 Kr.

En Fiskesalgsforening, stiftet 1918 af Fiskerne, aftager og videresender (f. Eks. til Tyskland) den indkomne Fangst, og Fiskebiler gaar daglig til København i de gode Fiskeperioder. Der findes tillige et Fiskerøgeri ved Havnen. Der er Travlhed, naar Baadene *kommer i Land*, som det endnu hedder, med levende Fisk i Dammen eller Dæk og Last oversaaet med Fisk, som ofte er renset, inden Baaden er i Havn. Nu bygges Baadene paa eget Baadebyggeri, og et Maskinværksted ved Havnen leverer Motorerne.

Søulykker. Fiskernes Gerning er ofte farefuld, og mange har sat Livet til. Derom vidner bl. a. Kirkebogen. Landing paa den aabne Kyst var altid farlig i Storm, og udenfor ligger Revlen. Paa denne kæntrede en Gillelejebaad 12. Dec. 1845 i Storm og vendte Kølen i Vejret. Af Besætningens 7 Mand reddedes de 3. En af dem kom op paa Kølen, men blev slaaet ned af Søerne; trods det tunge Søtøj lykkedes det ham at faa fat i to Kammerater; med en under hver Arm svømmede han med dem for at faa dem op paa Baadens Køl; men han var for udmattet, og de gled fra ham; han blev selv bjærget af en tililende Baad. De mange Vrag ved Kysten vidner om Skibes Undergang og fremmede Søfolks Død. Et af dem kaldes *Spirvraget*, fordi Olai Kirkespir ses flugte med Skovpynten ved Ellekilde paa dette Sted, hvor Fiskerne ofte har faaet deres Garn revet itu. — 19. Nov. 1774 skete 5 Strandinger paa *den nordsjællandske Vallen* ɔ:

Kysten mellem Helsingør og Nakkehoved. I haard N.O. Storm strandede bl. a. et Fartøj, lastet med Byg og med en Besætning paa 6 Mand mellem Hornbæk og Villingebæk; kun Kaptajnen reddedes, formedelst nogle kække Hornbækkeres Daad. Denne Begivenhed blev optegnet i *Mallings »Store og gode Handlinger«* (1777). Digteren *Johs. Ewald* inspireredes heraf til at skrive Syngespillet *»Fiskerne«*, hvori *»Kong Kristian —«* forekommer. — Samme Dag strandede et hollandsk Fartøj ved Nakkehoved, og det lykkedes Gillelejerne at redde hele Besætningen. Herom fortæller Skibsbogen: Om Eftermiddagen imellem 3 og 4 kom Fiskerne fra Leyet med en Jolle over Land og bragte samme liige ud for Skibet i Søen og hentede os dermed i Land, Folkene, som ikke kunde gaae, bleve med Vogne bragte til Leyet.

De eneste større Fiskerlejer i Nordsjælland er Gilleleje og *Hundested*. De fleste Lejer er nu fortrinsvis Villa- og Badebyer, og Fiskeriet drives væsentligt i hjemlige Farvande og giver ringe Udbytte. Gillelejerne har dog fra ældre Tid ogsaa fisket andetsteds: ved Odden og Anholt, ofte ogsaa i *Store Bælt*, i de senere Aar i *Østersøen*, ja, endog i *Vesterhavet*, enkelte paa *Doggerbanken*.

Det er i vore Dage Ungdommen, som har Initiativet, og sammen med de i vor Tid indflyttede *Raagelejere* bringer vore Fiskere takket være udmærkede Baade og Redskaber mange gode Fisk og dermed gode Penge til Lejet. Gilleleje Havn faar dermed stedse større Betydning; den er for lille og agtes udvidet. Men det er dyrt at være Fisker; et enkelt Baadelag har ikke Raad til at anskaffe den dyre Baad og Redskaberne, hvorfor Staten maa træde til med Støtte og Laan.

Med Fremmedinvasionen i Sommertiden er Fiskerlejernes Særpræg, Kultur og Levesæt forlængst blevet forandret. I *Gilleleje Fiskerimuseum* findes Genstande, Møbler og Fiskeriredskaber, som skildrer Lejets og Fiskeriets Udvikling, ligesom de nordsjællandske Fiskerlejers Historie skildres i Museets Aarbøger, *»Fra det gamle Gilleleje«*, som er udkommet siden 1933.

AF EN HELSINGØRSK TJENERS ERINDRINGER

Af Hans Gerhard Larsen

Ude paa Helsingør Kommunes Alderdomsstiftelse paa Gurrevej bor den gamle forhenværende Tjener Hans Gerhard Larsen. Han var i sin Tid i en længere Aarrække Tjener paa Marienlyst, hvor han i denne eksklusive Restaurants »Kongesæsoner« saavel som paa andre helsingørske Restauranter i Tiden før Aarhundredskiftet oplevede mangt og meget. Han har en god Hukommelse, og da han tillige er i Besiddelse af meget Lune og gerne lader andre faa Del i sine Oplevelser, vil det utvivlsomt være af Interesse at høre lidt om det, han mindes fra sine Ungdoms Dage.

Marienlyst.

Ja, de Dage paa Marienlyst, det var dengang der kom saadanne Navne som Kong Chr. IX's Broder, Prins Hans, den franske Diva Sarah Bernhardt (hendes Navn staar endnu indprentet i en Rude paa Hotellet), Herman Bang, Fru Betty Hennings, den svenske Skuespiller Hartmann, Baron Dixen fra Göteborg, Tonekongen I. P. E. Hartmann, Generalkonsul Øberg, den russiske Købmand Bornholt, der senere købte Taarnhøj, Vekselerer Abrahamsen og mange flere.

Som Følge af, at Prinsen beærede Marienlyst med sit Besøg, kom der ofte andre kongelige Gæster. Bl. a. kom Hans Majestæt selv tit kørende i sin Jagtvogn fra Fredensborg. Jeg kan huske, hvor svært vigtig jeg altid var, naar jeg skulde melde Kongen til

Prins Hans, og jeg husker, at Prinsen altid kaldte mig sin lille Navne. De to Brødre spadserede ofte i Parken, hvad der forbavsede Tyskerne meget, og engang tog Kongen mig i Haartoppen og sagde: »Lad mig se, at De er god ved min Broder«. — Prinsen havde forøvrigt 12 Par Støvler. De maatte ikke børstes, skulde blot støves af, og der var aldrig andre end mig, der maatte gøre det.

Marienlyst fik bl. a. ogsaa Besøg af de mange fremmede Gæster fra Kejserhoffet, selv Kejseren og Prinsen af Wales kom der. Naar der skulde spises Frokost, kunde der være saadan noget som 40 til Bords, og ingen af Tjenerne maatte være i Nærheden, naar de spiste. Naar Maden var baaret ind, vinkede Kejseren altid og sagde: »Mange Tak, jeg skal ringe.« Kun deres egen Tjener og Kosakkerne maatte blive. Bagefter fik vi saa 100 Kr. til Deling. Det var gode Drikkepenge dengang.

Ellers var det saamænd i de Tider en blandet Stilling at være Tjener paa Marienlyst. Jeg maatte være med til at lægge Kartofler og rive Have, pudse Sølvtøj og meget andet. Vi skulde møde en Maaned, før Sæsonen begyndte, og være der en Maaned efter, at den var afsluttet, og vi fik 25 Kr. for hele Sæsonen!

Jeg kom dertil 1882, da jeg var 17 Aar gammel. Pudsigt nok forresten, for min Far havde sejlet som Kok paa Barkskibet »Marienlyst«. Det var, da Oluf Jørgensen havde Hotellet. Han var gift med en Søster til afdøde Vinhandler Sofus Rasmussen og havde kun Hotellet i to Aar; saa flyttede han til Bergen og drev et stort Hotel deroppe.

Marienlyst gik i 1884 over til et Aktieselskab, der ansatte Salskov som Direktør. Han var Løjtnant og saa militærtosset, at Glassene paa Bordet skulde staa i Geled som Soldater. Stod de ikke rigtigt, knaldede han dem i Gulvet.

Der skete forøvrigt noget i 1884. Mads Holm sad jo som Formand for Bestyrelsen. — Der blev indviet et nyt Kasino, og der skete forskellige andre Forandringer til det gode, og der var

altid ægte Sølv og Damaskes Duge paa Bordene. Store Middage blev der afholdt, og til disse var der til Tider saa stor Tilstrømning, at der maatte sættes Telte op i Haven, for at alle kunde blive beværtede. Hvor der siden blev Tennisbaner, laa dengang Koncertsalen. Den blev senere flyttet op ved Indgangen til Parken og omdannet til Teater. Tilsidst maatte den vige Pladsen for Fru Mønsteds Villa, den Bygning, som i de senere Aar har været anvendt af Kystpolitiet.

1885 var ogsaa et bevæget Aar. Nogle Tyskere havde lejet Marienlyst for Sæsonen, men maatte slutte i August Maaned. Det viste sig, at alle de fine Damaskesduge og det kostbare Sølvtøj var forsvundet. Tyskerne havde fjernet det og sendt det til Berlin. Der blev stor Staahej, men det endte da med, at det tyske Politi sendte Sagerne tilbage. I Dagene efter at Tyskerne var stukket af, var der ingen Mad til Personalet. Penge havde vi ikke nogen af, og vi maatte stille vor Sult ved at spise den umodne Frugt fra »Strandgaarden«, den Bondegaard, som nu er Inspektørbolig.

I 1886 var der en af Tjenerne paa Marienlyst, der vandt 10.000 Kr. i Lotteriet. Det var efter Datidens Forhold ret store Penge, og han fik da Mod paa at leje Marienlyst. — Næste Aar var han flyttet ned til at være Vært i Staldgaarden, hvor nu Hamlets Gaard ligger. Da var alle Pengene og lidt til røget.

87 og 88 var Seekamp Vært paa Marienlyst. I de Aar husker jeg af Gæster særlig Kammerherre von Stockenhausen fra Dresden, der var attacheret Kammerherre hos Hertugen af Cumberland. Han var ikke saa lidt excentrisk, og det skete f. Eks. tit, at han hentede Børnene ind fra Lappen og lod dem spille Prop paa Terrassen.

Von Stockenhausen vilde ikke have Menukortet paa Fransk, han forlangte at faa det paa Dansk, og han fik bl. a. indført saadanne Retter som Gule Ærter og Grønkaalssuppe. Han fik ogsaa lært de fine Bourgoisi-Damer at drikke Snaps til de Gule Ærter og fik indført Kronborg Akvavit. Det var nu ogsaa en dejlig Snaps, Tvede der lavede. Den blev solgt paa Rhinsk-

vinsflasker, og der er sikkert mange Folk, der med Vemod tænker tilbage paa den.

Naar von Stockenhausen gik i Vandet, skulde han altid have en Snaps. Bademesteren havde Ordre til at have tre Flasker forskellig Snaps staaende, Aalborg, Kronborg og Lysholmer, og naar von S. saa gik i Badet, skulde Bademesteren komme og hælde en Snaps i Halsen paa ham. Det var intet Under, at Bademesteren altid gik rundt med en lille Dimmelim paa. Jeg husker engang, han faldt i Vandet med Snapseflasken — han reddede Snapsen først. Ja, det var en fin Mand, denne Kammerherre; der var altid en Guldtikrone i Drikkepenge.

Det var ellers ikke altid økonomisk gode Tider paa Marienlyst i de Aar. De mange skiftende Værter gjorde, at det blev ret betydningsløse Aar. Ingen tjente rigtig Penge paa det. Den, der efter min Mening klarede sig bedst, var Seekamp. Det var ogsaa ligesom mere gedigent alt, hvad han foretog sig, baade med Mad og Drikke. Der var altid en Snaps og en Bajer til Personalets Mad, og Øllet havde vi til Funktionærpris, altid Wiibroe, naar ikke andet bestiltes. Det var slet ikke som hos de andre Værter. For dem blev der vel nok lavet Numre med, naar de var nærige. Det kunde aldrig betale sig at laase for Spisekammerdøren. Det affødte kun Tyverier. Saa forsvandt en halv Kylling, saa Jordbær, saa Drikkevarer og Cigarer, eller ogsaa blev Etiketterne paa Vinflaskerne byttet om, for at der kunde tjenes Penge paa det. Men Seekamp havde altsaa Forstand paa at undgaa den Slags. Han sagde ganske vist ogsaa, da han rejste, at selv ikke fire Heste kunde trække ham til Marienlyst mere.

De kongelige Gæster blev dog ved med at komme der, lige til det nye Hotel blev bygget, og saa længe de kom der, var det alligevel en charmerende Tid, saa festlig og charmerende som ikke senere i Marienlysts Historie. Alle Gæsterne boede paa Hotellet; her blev Morgenmaden indtaget, men al Spisningen foregik paa det gamle Marienlyst Slot, som for mange Aar

siden var blevet købt af Helsingør Kommune, og hvor der var blevet lavet Restaurant. Gæsterne kørte derop i Sofavogne, og om Eftermiddagen efter Spisningen var der Musik i Pavillonen foran Slottet. Saa blev der spadseret i Parken eller aflagt et Besøg ved Prins Hamlets Grav. Dengang gav man 35 Øre for at komme op at se den. Sæsonen sluttede altid med et Bal; hertil var indbudt Leverandørerne, Presse og Personale. Ballet aabnedes altid af Inspektøren og Værtens Hustru.

I Aarene 1889—90 drev Vekselleren Thomsen Hotellet. Det var ham, der fik flyttet Koncertsalen og omdannet den til Teater. Her spillede bl. a. Skuespillerne Poul Friis og Reckendorff. Efter Thomsen kom saa Anders Jensen, og med ham blev en ny Tid indledet. Det nye Hotel og alle Villaerne blev bygget, men de kongelige ophørte tildels med at komme der. Anders Jensen var jo nok den, der drev Marienlyst længst, men man kan alligevel ikke sige, at han var noget særlig Aktiv for Helsingør. Han gjorde alle sine Indkøb i København. Efter den russisk-japanske Krig kan jeg huske, at Enkekejserinde Dagmar en Sommer lejede alle Villaerne til de russiske Officerer, som var Rekonvalescenter fra Krigen. Blandt Gæsterne dengang erindrer jeg Brændevinsbrænder Brøndums Hustru. Hun boede paa Hotellet til hen i Oktober, og skønt hun var 70 Aar gammel, blev hun hver eneste Morgen trillet i sin Rullestol ned til Vandet og fik en kold Dukkert. Bagefter blev hun rullet ind i Tæpper af Stuepigerne. Det var Vikingeblod, for husk paa, dengang havde vi Vinter allerede i Oktober og November Maaned.

I Udstillingsaaret 88 havde vi de store Frokoster og Middage for Carlsberg og Naturforskere, hvor der til Frokost serveredes Ny Carlsberg og megen Champagne til Middag.

Øresundsforeningen.

Efter at jeg om Sommeren havde været paa Marienlyst havde jeg om Vinteren Plads i Klubben, dengang kaldet Øresundsforeningen, beliggende Strandgade 93. Lokalerne i Klubben be-

stod af to Læsestuer, en for Litteratur og en for Aviser samt Billardsalon, Konversationssalon, Spille- og Spisestue; paa anden Sal fandtes foruden Selskabslokaler Toiletter, der bestod af gammeldags Closetter, som vi pligtskyldigt tømte hver Morgen; ved Baller og større Festligheder havde vi særlig travlt med at stænke med vellugtende Vande.

Lørdag var der altid Spilleaften. Da blev der serveret ekstra, varm Mad bestaaende af forskelligt Vildt og Dessert. Af Desserten fik Herrerne altid en Portion med hjem. Fra disse Spilleaftener mindes jeg særligt Konsul Razga, som altid var efter de saakaldte »Ugler« (Tilskuere) samt Ingeniør Pihl, Direktør Dyhr, Brødrene Stricker og ikke at forglemme gamle Walther Good, der sammen med de nævnte Venner i Aftenens Løb indtog en lille Genever med Sukker og Vand, hvorefter det tiloversblevne Sukker blev opbevaret i smaa Æsker. Good havde en Skuffe for sig selv, hvor han opbevarede Æskerne, som i Aarenes Løb blev til et anseligt Antal. Af Hensyn til det til Tider ublide Vejr ved Havnen havde han som Reserve en mægtig stor Paraply, en graa Cylinder, store Skindhandsker samt Galocher. Det skete nemlig flere Gange, at Blæsten førte Cylinderen eller Paraplyen i Havnen, og saa maatte vi frem med Reserven.

Som Regel arangeredes en Gang eller to om Aaret større Baller for Voksne, og en stor Fastelavnsfest, hvor særlig Brødrene Johan og Christian Stricker optraadte. Konsul Razga var i den Tid en meget yndet Fornøjelsesraad. Han var samtidig bestemt af sig i Overholdelsen af Orden og god Tone og blev her bistaaet af Overlæge Møller.

Der spilledes ofte Billard og som Regel fortsattes dette til hen paa Morgenstunden, og uden Hensyn til, hvornaar vi kom i Seng, lød en skrattende Klokke præcis Kl. 7 Morgen. Værten, Mads Jørgensen, gik altid i Seng Kl. 11 Aften og stod op, naar det passede ham. Vi andre — Mathies og jeg — gik tit en Morgentur til Snekkersten, da det ikke var Ulejligheden værd at sove én Time. — Vi havde Masser af Arbejde, en

Bunke Kakkelovne og ca. 40 Petroleumslamper at passe. Jørgensen selv havde en stor Del af sin Tid optaget med at holde Øje med Sejlskibsfarten, da han var Aktionær i »Bien« og »Myren«. Saasnart han saa en Mulighed for Bugsering, var han der straks med Meddelelse til Bugserbaaden om at komme ud. Juleaften var dengang som enhver anden Aften for os. Vi fik vor Mad, og var der ingen Gæster, gik vi i Seng. Julegaver vankede der ingen af.

Af Klubbens daglige Pensionærer husker jeg især svensknorsk Konsul Thulin, en elskelig gammel, fornem Herre; ellers var det mest Officerer, der spiste der, bl. a. Premierløjtnant Holst, som altid skulde have Spegesild til Sødsuppe og Rugbrød til Kærnemælk. Vi fik selv altid god Mad; hver Morgen spiste Døtrene Øllebrød, og de afsiede Klumper fik jeg serveret i en stor Kontorkop med Fløde — en rigtig Lækkerbidsken.

Det var i de Dage meget vanskeligt at blive Medlem af Klubben; der var mange Undersøgelser, før en Herre kunde blive optaget. Jeg husker engang en ung Løjtnant, som var foreslaaet. Han stod Ballotationsaftenen i Korridoren og ventede paa Resultatet; han havde nemlig sat nogle Venner Stævne til en munter Aften. Jeg fik det ubehagelige Hverv at meddele ham, at Ballotationen var gaaet ham imod. Han forlod Klubben meget nedslaaet, men umiddelbart efter styrtede Kammeraterne efter ham, og de fandt forhaabentlig et Sted, hvor de trods alt kunde more sig. Iøvrigt var Datidens unge Løjtnanter ikke altid lige velsete af de ældre Officerer. Særlig Oberstløjtnant N. P. Jensen lod dem altid vide, at de med deres ringe Lønning ikke kunde have Raad til at deltage i Klublivet, og Gæld for en Officer — og forresten ogsaa for en Underofficer — var efter Datidens Opfattelse et stort Minus i deres Renommé.

Af de ældre Officerer erindrer jeg især en ældre Kaptajn Wandler. Han gik altid omkring temmelig ensomt, rygende sin Cigar, men regnedes for en rigtig hyggelig Bedstefar. Blandt

Medlemmerne mindes jeg iøvrigt ogsaa Brødrene Sophus og Fritz Dithmer, som var meget skattede for deres gode Humør, særlig Sophus Dithmer, samt Kaptajn Fjeldgaard. Mens jeg var i Klubben ankom nu afdøde Apoteker Johs. Rink til Helsingør fra Kolding. Hans Familie spiste i Klubben, indtil Hjemmet kom i Orden. Apoteker Rinks elskværdige og behagelige Væsen greb os alle stærkt. Af de Gæster, der til Stadighed kom i Klubben, vil jeg endelig foruden Oberstløjtnanterne N. P. Jensen og Baumann samt Kaptajn Volkersen nævne den franske Konsul, der boede Stengade 77. Han var meget fiskeinteresseret og ret ekscentrisk; han fangede saaledes altid selv den Fisk, der blev serveret for ham, og han »Hjem« bestod af en Baad, der stod midt i Stuen. Baaden brugte han til Seng; den var omhængt med næsten alle mulige Slags Fangstredskaber og Snører til Fiskefangst samt mange andre Snurrepiberier. Stolene bestod af brugte Vandtønder, og Bordet var et almindeligt Køjebord. Han tilberedte selv sine Salater, der hovedsageligt bestod af Mælkebøtteblade, Brændenælder og lignende Urter, tillavet efter hans egen Recept.

Af Børn, som kom i Klubben, mindes jeg især nu afdøde Kaptajn Volkersen fra Montebello og hans Bror, der nu er Dommer i Jylland, Kaptajn Wandlers, Konsul Schierbecks og Borgmester Wahls Drenge. De sidste havde nem Adgang, idet Borgmester Wahl boede i Stueetagen ved Siden af Konsul Regnar Ulstrup. Som alle Drenge var det nogle rigtige Spilopmagere; særlig naar Punchen, der bestod af afbrændt Rødvin, blev serveret, forstod de altid at faa sig et ekstra Glas; hvem kunde nægte saadanne raske Gutter noget.

Til Klublivet hørte i høj Grad ogsaa den førnævnte Mathies. Han rejste senere til Amerika til stort Savn for mange af de gamle Klubherrer, af hvem han nærmest blev betragtet som en god Ven.

Gamle »Sommerlyst«-Minder.

Da jeg var Dreng, kaldtes Sommerlyst-Etablissementet »Tivoli-Casino«, og der var i Haven forskellige Boder og desuden »Sangerindepavillonen« og den store Danseestrade. Det ejedes fra Begyndelsen af Halvfjerdserne af Værtshusholder Lars Nielsen, og der var i Sommersæsonen Optræden hver Aften. Om Søndagen var der Dans paa Danseestraden, og Pigerne, der dominerede her, var de saakaldte »Nobbe-Piger« fra Hellebæk og de mange svenske Piger. Sommetider gik det livligt til her.

I Dansesalen »skar« Slagterne som Regel tværs over Gulvet med Knæk, og det gjaldt om at komme til Side i en Hurtighed, da man ellers mulig kom i Berøring med deres »høje Hæle«, og saa risikerede man de værste Ting. I Etablissementet var ansat en »Udsmider« Jens Johansen, der havde en kolossal Færdighed i at ekspedere eventuelle Urostiftere ud, og Kontrollen ved Døren, gamle Drejer Kryger, skulde saa nok sørge for, at de ikke kom ind igen.

Der solgtes mest Øl i Etablissementet, da man altid havde Fadøl, og altid Wiibroe-Øl, der var det eneste af Betydning, man kendte her i Byen. Prisen for et Glas Øl — en Bajer med højt Skum — var 12 Øre.

Buffetten betjentes af en Fru Hansen, hvis Mand var Dirigent for Orkestret, der bestod af 5—6 Mand. Han gik under Navnet »Krølle Hansen« og var meget populær blandt Gæsterne. Dansen varede kun nogle faa Minutter og honoreredes med 5 Øre, der indkasseredes af Orkestret under Raabet: »Denne Vej med Femøren.«

Ude i Haven var der smaa Lysthuse, hvor der særlig om Søndagen var livligt Rykind, ikke mindst af Københavnere, der havde Madkurven med, og som fik en Selvkoger med Vand og selv lavede deres Kaffe. »Vand paa Maskine« samt Sukker og Fløde til et Selskab betaltes med 1 Krone. I Haven var der ogsaa Kraftprøver og Gynger og desuden Keglebanen, hvor der spilledes livligt om Øl, og ret ofte hørte man Keglerejserens

skingrende Stemme: »Otte om Kongen, læg 10 Øre i Keglerejserens Bøsse!«

Sangerindepavillonen var et Kapitel for sig. Her optraadte naturligvis »Sangerinderne«, hvoraf en ikke lille Del havde været paa Dyrehavsbakken. Særlig kendt var Julie Westermann og Augusta Frogaard, Ulla Schwartz og »den krøllede Helga« samt »Bedstemor«, der ifølge Sagens Natur var af en lidt ældre Udgave. En Nat, da hun havde nydt lidt rigeligt af de vaade Varer, opskræmte hun hele Huset ved at raabe »Tyve«. Alle Mand kom paa Benene, de fleste i dybeste Negligé, for at finde Tyven, og Lars Nielsen og jeg maatte løbe hele Haven rundt uden dog at finde nogen Tyv.

Pianisten i Sangerindepavillonen hed d'Andrade, og det var ikke smaa Kvanta Spiritus, han i Aftenens Løb kunde sætte til Livs, saa naar Aftenen var forbi, var der jo sædvanligvis højt Humør saavel hos Pianisten som hos »Sangerinderne«. En Aften havde nogle gemytlige Mennesker væddet med Pianisten om, at han fra Kl. 4 om Eftermiddagen til Kl. 12 om Aftenen skulde drikke en Kasse Øl, og samtidig maatte han ikke sige nej til, hvad Gæsterne inviterede paa. Han vandt Væddemaalet med Glans. Forresten havde samme Pianist det Hverv at ledsage »Sangerinderne«, naar de promenerede i Byen. Ifølge et Politiforbud maatte de nemlig ikke færdes alene i Byens Gader, og derfor ledsagedes de altid af d'Andrade. Saa sagde man: »Der kommer Lars'es Høns med Hanen.« Naa, det hændte nu ogsaa sommetider, at »Hanen« vendte hjem uden »Høns«, idet de unge Piger af og til saa deres Snit til at stikke af fra deres Ledsager, naar de besøgte et Konditori eller var inde for at handle i en Forretning.

Hvert Efteraar var der Benefice for Pianisten, og han bekransedes af Gæsterne med en vældig Krans, bundet af bladløse Grene af Havens Træer og Buske, og over Klaveret var der hængt en stor Kridttegning af ham selv, indrammet af flækkede Kartofler, og med en stor Suppeviske sat i Knaphullet, hvilket naturligvis vakte vild Jubel.

Vi Tjenere var glade for at være paa »Sommerlyst«, for Lars Nielsen var en god Arbejdsgiver, og man spiste godt. Vores Frokost bestod altid af kogt Sild og Pandekartofler, to Snapse pr. Hoved og Skibsøl i ubegrænsede Mængder. Der var tit Gæster til Frokost, og alle befandt sig godt.

I Vintersæsonen havde vi som Regel Cirkus, saaledes er bl. a. Cirkus »Bergmann«, »Glauert« og flere andre store Cirkus startet i »Sommerlyst«s Have. Hele Vinteren igennem i flere Sæsoner var her Cirkus »Steckel«, der ogsaa havde Rideskole, hvor flere af Byens Borgere fik Rideundervisning. Naar Undervisningen var forbi, gav »Eleverne« en Opvisning, hvor Entreen gik til Fordel for Artisterne. Til Cirkus var der bl. a. knyttet de to kendte Jonglører André og Fernando.

Foruden at drive »Sommerlyst« arrangerede Lars Nielsen ogsaa Skovfester, saaledes bl. a. i Hammermølle Skoven paa Pinsebakken, i Egebæksvang og paa Tingbakken i Lave Skov. I flere Aar drev han ogsaa Helsingørs Teater, hvor der hele Vinteren igennem var Optræden hver Aften. Af Skuespillere, som optraadte, kan nævnes Lerche, Poul Friis, Reckendorff, Bewer og August Rasmussen. Jeg husker en Aften, da Besøget var mindre godt, at Lerche kom op til Lars Nielsen i Restaurationen og meddelte, at de ikke kunde spille paa Grund af manglende Besøg, hvortil Lars Nielsen svarede. »Gaa ned og begynd,« og inden længe havde vi paa Gader og Stræder fundet et Publikum frem. Næste Aften var Teatret fuldt af Gæster — denne Gang dog betalende.

Gamle helsingørske Værtshuse.

I de gode, gamle Dage, i Firserne og Halvfemserne, var der betydeligt flere Beværtninger i Helsingør end nu om Stunder, og de klarede sig næsten alle godt.

Hvor man i Dag finder Tomten efter det gamle Havnekontor, laa i hine Dage Mads Eriksens Beværtning, som i Folkemunde aldrig hed andet end »Mads i Møget«. Det ab-

solut ikke indbydende Navn havde den faaet, fordi den laa lige bag Kircks Kulplads, og den Smule Gaard, der hørte til Beværtningen, var altid opfyldt af en forfærdelig Bunke Skrammel.

I Havnegade 5 laa »Skonnerten«, hvor Jens Søren residerede. Her kunde man, som i en Butik, købe Fisk, men den var stegt, og der var Smørsauce til. To store Tallerkener kostede en Mark eller 33 Øre, saa han havde god Afsætning. Naar Børnene eller Hustruerne kom i Beværtningen for at handle, kunde de med det samme orientere sig om, hvor meget deres fædrene Ophav eller Gemal skyldte Værtshuset, for det var skrevet med Kridt paa Væggen. Det var den Tids Bogholderi.

Et Par Huse henne i Gaden laa »Panseren«. Den kom senere til at hedde »Færgegaarden«. Det var især Underofficerer, som den Gang holdt til her. De spillede Kort og nød deres Aftentoddy. Lige ved Siden af laa »Skibet«, der beholdt sit Navn til den for kort Tid siden blev revet ned. I Stueetagen var der Servering for Fiskere og Sømænd, mens Førstesalen var forbeholdt Datidens Middelstand, hvortil hørte Styrmænd og mindre Skippere. Det var Amond Jensens Far, der var Beværter i min Ungdom, og han efterfulgtes af Rünitz, hvis Søn endnu bor her i Byen. Paa anden Sal havde Fru Andreasen Skipperhotellet »Cosmopolitain», hvor man spiste særdeles godt. Det var i Reglen her man samledes Morgenen efter et Bal for at faa en dejlig stor Kop Kaffe med to Stykker Brød for 25 Øre.

Paa Hjørnet af »Trekanten« i Holsøes Ejendom var der en pænere Arbejderbeværtning med Sand paa Gulvet og store Spyttebakker i alle Kroge og Hjørner. Syd for den kom »Pumpen« med »Sugeværket« i Kælderen. Naar Gæsterne i Kælderen var for støjende, blev den store Christian Vægter hidkaldt, og selv han med de mange Kræfter kunde kun med største Besvær faa Gæsterne op ad den 14 Trin høje Trappe.

Der var som Regel Serveringsjomfruer i alle Skipperbeværtningerne, og de kunde jo nok sætte Stemningen og Omsætningen i Vejret.

»Chrestens Kælder« — Værten hed Christensen — laa paa Hjørnet af Strandgade og Brostræde, hvor nu Simon Unna's Eftf. har til Huse. Her kunde man faa en »Spids« for kun 6 Øre. Det var det mindste Maal, man kunde faa Øl i. Herefter kom en »rund«, der kostede 8 Øre. En hel Bajer, som ikke havde noget Kælenavn, kostede som nævnt 12 Øre. Hos Chresten var der altid god Gang i alle Størrelser. Et lille Stykke oppe i Brostræde finder vi »Støvlen«. Betjeningen bestod af Mand og Kone og to Døtre, og den var altid besøgt af et forholdsvis pænere Publikum.

Gaar vi saa videre ad Strandgade, naar vi til »Snasken«, hvor nu Toldboden ligger. Her var det omvandrende Svende, Skærslippere og Musikanter, der holdt til, men de maatte pænt blive i Stueetagen, for oppe paa første Sal kom udelukkende et nobelt Publikum. Saa var der Schierbecks Kælder, der kan benævnes en ret rolig Snapseforretning. Det var forholdsvis rolige Elementer, der holdt til her, og man hørte sjældent eller aldrig om Spektakler fra den Kant. Længere henne i Gaden laa Hotel »Christiania«, som mest var beregnet paa liggende Gæster, og det var muligvis derfor, at det populært blev kaldt »Storkereden«. Indehaveren Chr. Olsen var en ganske hyggelig og behagelig Vært.

Hvor »Frelsens Hær« nu har til Huse, gik det ikke saa ærligt til i gamle Dage. Her laa nemlig »Klædeskabet«, der hed saaledes, fordi man foran en Dør havde anbragt et Klædeskab uden Bagklædning, og denne Vej forsvandt en stor Del af Gæsterne, naar Politiet kom for at »rydde Bulen«. Det var en Kvinde, som var Vært, og hun lød det velklingende Navn »Madam Svup«.

Hvor nu »Strandborg« ligger, laa en pæn Restaurant og Hotel »Belle Alliance«. Hotellet var særlig besøgt af de Skuespillere, som jævnlig gæstede Byen, og jeg husker især »Lange William« Petersen og hans Kone, der var født Reinhardt. William ejede en stor, brun Jagthund, som han tog med i Restaurationen efter Teatertid, og Hunden søgte sporenstrengs til Spilde-

bakken, hvorfra den slubrede saa meget Øl i sig, at den blev drukken. Den kunde saa lige slæbe sig hen under et af Bordene, hvor den faldt i en dyb Slummer, der varede til næste Dag. I »Bellen«s Gaard boede Vognmand Otto Christiansen, som den Gang var Indehaver af Byens første Droske. I Strandgade 57 havde Eisenhardt en lille, pæn Beværtning, indtil han byggede Hotel »Helsingør« i Hestemøllestræde.

»Vega«, som nu hedder »Kronborg«, men som i Folkemunde stadig lyder det oprindelige Navn, ejedes af Sinius Larsen. »Vega« var Tilholdssted for Spillemænd, Skærslippere og lignende. En senere Ejer var Axel Hamberg, som siden har ejet Lynge Kro og nu bor paa Lappen, og i hans Tid blev indrettet en saakaldt Kongesalon, hvori den danske Kongerække fra Kristian I og opefter var ophængt rundt i Lokalet.

Strandgade 41 var »Lergaarden«, hvis Indehaver hed Brunner. Hans Gæster kom fra alle Samfundsklasser og indeholdt baade godt og ondt, omend vel nok mest det sidste. To Huse længere sydpaa laa »Grønne Jæger«, som jeg særlig husker, fordi jeg er født i Ejendommen. Det var en mindre Beværtning og Logihus.

Gik vi saa hen ad Skyttenstræde om i Anna Queenstræde, traf vi paa »Tekedlen«, hvis fornemste Servering var »Flækket Surbrød, Snaps og Øl«, hvortil hørte et lille Surbrød, Smør og Ost, ½ Snaps og et stort Glas Øl — altsammen for en Bagatel af 22 Øre. Jo, det var i Sandhed i de gode gamle Dage.

Saa naar vi op til Stengade. »Øen«, der nu er Slagterstiftelse, indehavdes af en Mand, som hed Hansen, men som aldrig blev kaldt andet end »Balfatter«. Hos ham var der altid Liv og glade Dage, Musik, Dans og Øl — ikke mindst. »Dannebrog« holdt til i Stengade 8. Beværtningen var især stærkt besøgt af den Ungdom, som interesserede sig for Billard. »Hjorten«, Stengade 14, var den Gang en Slags Kælderbeværtning til Joachim Brammers store Købmandsforretning. Indehaveren hed Nielsen, hvis Enke drev den videre efter Mandens Død. Den var, som nu, en rigtig hyggelig Forretning at komme i.

Værten i »Hotel du Nord« hed Andreas Nielsen. Han havde Restauration til Gaden for Rejsende og Storbønder, mens der til Gaarden var Kælderstue, som især besøgtes af Underofficerer, bl. a. Hærens Musikere. Jeg mindes nu kun en enkelt af Gæsterne. Han blev kaldt for »Brolæggeren« og hed Nielsen, og han var altid fuld af Narrestreger, hvorfor han tit var til stor Ærgrelse for saavel Værten som Gæster. Paa den anden Side af Gaden laa Mathias Jensens Kælder, der senere gik under det kedelige Navn »Dødens Kælder«, fordi en Mand faldt ned ad Trappen og brækkede Halsen. Nu eksisterer den heldigvis ikke mere. Den var i min Ungdom stærkt besøgt af mindre Landbrugere, og den havde en stor Stald til Gaarden.

Saa naar vi til Bygningen paa Hjørnet af Søstræde og Stengade. Ud mod Søstræde var der en mindre Beværtning, hvor Folk kunde komme uden Hensyn til Paaklædningen. En af de første Værter hed Petersen, kaldet »Babylon-Petersen« efter Bygningens Navn den Gang. Den store Sal, som nu er Arbejdernes Forsamlingssal, var offentlig Dansesal ligesom »Sommerlyst«.

Hotel »Øresund« laa, hvor det ligger den Dag i Dag, men det havde en stor Indkørsel midt i Facaden. Det var nærmest et Hotel garni. Indehaveren hed Briggs, en stor og kraftig Mand af engelsk Type. Værten i Kælderstuen hed Niels Hansen. Naar der var højtstaaende, danske Officerer i Byen, boede de altid paa Hotel »Øresund«, og saa blev der sat Skildvagt foran Hovedindgangen, og et Musikkorps spillede om Aftenen. Betjeningen bestod dengang kun af tre Personer, nemlig en Kokkepige, Stuepigen Marie Hahn og Tjeneren Snel.

Vi har nu gennemgaaet de fleste Hoteller og Beværtninger i Strandgade—Stengadekvarteret, men endnu var der rundt om i Byen en 20—25 Stykker til, som det vil virke trættende at omtale nærmere allesammen. Grinagtige Navne havde de fleste. I Stengades nordre Ende laa »Flinten« i Købmand Engelbrecht Hilligsøes Ejendom ved Fisketorvet, »Fiolinen« og »Spegepølsen« laa ved Brostrædes Hjørne og nede ved Trekanten fandt vi »Kydkælderen«. Paa Hjørnet af Kirkestræde og Hestemølle-

stræde laa Madam Würtz Beværtning. Den fik senere Navnet »Kronen«, og her residerede en Hesteslagter, der holdt meget af at gøre Nar ad sine Gæster, til hvilket Formaal han brugte en usædvanlig klog Hund og en snakkesalig Papegøje. I St. Annagade laa foruden det tidligere omtalte »Sommerlyst« »Torskehotellet«, »Skovens Hal«, »Slukefter«, »Smedekroen« og »Rosenlund«, i Sudergade »Rotterdam«, ogsaa kaldet »Rotten«, Lars Nilens Beværtning og Ole Svendsens Forretning, som Efterfølgeren senere kaldte »Valdemar«. Paa Stjernegades Hjørne laa »Røde Lygte«, og ved Torvet var der en Række. Paa Hjørnet af Sudergade og Torvegade boede »Fløjte-Ole«, Gæstgivergaarden var et søgt Sted for Skuespillere, der ikke havde langt dertil fra Teatergaarden. I Nærheden laa oppe paa Bjerget »Nordkap«, som nu er Pensionat. Den Gang var der et forfærdelig Leben paa Bjerget, især naar der var Valg. Beværteren hed A. B. Christensen, men kaldtes næsten aldrig anden end ABC. Landboere og Torvehandlere kom især i »Eddikebryggergaarden«, Bjergegade 20, i Nabohuset i Nr. 22, Chemnitz' Gaard, var der i min Barndom en Beværter, som hed Eriksen. Han efterfulgtes af Dannebrogsmanden Jens Larsen. Det var den af Byens Ungdom mest besøgte Beværtning; vi var vel en halv Snes unge Mennesker, som jævnligt kom der og fik det luksuøse Maaltid af et Stykke Smørrebrød med skaarne Kartofler og en »Spids« til 6 Øre. Værtens Kone var en herlig Kvinde, der var som en hyggelig og omsorgsfuld Mor for os. Hun anbragte os gerne i Øverstestuen, og som Regel spillede Datteren for os. Naar vi havde Spenderbukserne paa, kunde det ske, at vi fik en Kande Punch, og en saadan Aften kostede os da gerne 50 Øre pro persona. Gode, gamle Dage!

Saa endelig et Par Ord om nogle Restauranter i Yderdistrikterne. Paa Herluf Trolles Vej laa paa »Hamlet Kilden«s Plads vis-à-vis Banegaarden det gamle Jernbanehotel, som ejedes af Ole Petersen, der senere blev den første Vært paa det nye, nu nedbrændte Jernbanehotel ved Havnen. Han var for Resten Far til den for ikke saa længe siden afdøde Direktør Vald. Crone Pe-

tersen, som fik en meget fin Uddannelse i Udlandet, især i Frankrig. Det gamle Jernbanehotel fik en Dag, mens jeg arbejdede der i Slutningen af Firserne, fornemme Gæster — Russerkejseren og Prinsesse Marie, som var spadseret til Byen fra Fredensborg ad Landevejen, antagelig for at besøge Prinsesse Augusta i Villaen af samme Navn, nu Tilholdssted for Statsbanernes Personale. De forlangte 4 Stykker Smørrebrød og to Øl og bad saa om at maatte laane en Klædebørste. Da jeg altid har ment, at saadanne Gæster ikke ønsker at blive lagt Mærke til, lod jeg som ingenting og afleverede blot Børsten til Kejseren og serverede det bestilte Smørrebrød. Efter at have sat det til Livs forlod de Restauranten, men just i samme Øjeblik kom Ole Petersen farende ovre fra Stationen og spurgte, om Kejseren var der, hvortil jeg svarede: »Der er en Dame og en Herre derinde — jeg har ikke spurgt om, hvem de er«. Uden at orientere sig videre snappede Petersen saa et Danneborgsflag og fløj ud i Haven for at lade det gaa til Tops, samtidig med, at Stationsforstander Lunn personlig hejste Dannebrog over Stationsbygningen. Mens dette foregik, forsvandt Kejseren og Prinsessen lige saa stille, som de var kommet, ad en Verandatrappe paa den østlige Fløj, og da Petersen hæsblæsende kom tilbage i Restauranten og stønnede: »Hvor er de?», kunde jeg kun sige som sandt var: »Den Dame og Herre, som var her, er allerde gaaet«. Petersen lod mig saa vide, at jeg skulde gøre ham opmærksom paa, naar saa celebre Gæster kom paa Besøg, for han mente da nok, at jeg kunde se Forskel paa en Kejser og en Prinsesse og andre Mennesker. Hans Reprimande ændrede dog ikke min Opfattelse, som stadig er, at det ikke skulde være nødvendigt at spørge, hvem Folk er, saasnart de kommer ind paa et Værtshus.

Samme Kejser og Prinsesse vilde forøvrigt en Gang aflægge en fransk Visit paa det gamle Marienlyst Badehotel og kørte derud i den gamle Sofavogn, som tilsyneladende morede dem svært. Undervejs ændrede Kejseren sin Plan og bad Kusken Carl Christiansen, en Bror til Otto i »Bellen«s Gaard, om at køre en Tur ad Strandvejen til Grüners Landsted bagved Som-

mariva, hvilket Carl gik med til, skønt han kun havde Tilladelse til at befordre Gæster mellem Banegaarden og Marienlyst og omvendt. Paa Turen tilbage til Stationen kørte det høje Par gennem Slotsparken, og Fru Jensen fra Ll. Godthaab paa Gl. Hellebækvej, som havde faaet Nys om Besøget, var krøbet op paa Skrænten for at hilse paa de fornemme Gæster. Men da hun vilde neje pænt for dem, mistede hun Balancen og faldt ned ad Skraaningen, dog uden at komme til Skade. Det lille Optrin morede Kejseren og Prinsessen. Dagen efter blev Sofavognskusken Carl Christiansen kaldt op paa Politistationen, som den Gang var at finde paa Slagtertorvets nordlige Hjørne, og han fik at vide, at han havde kørt for langt med Sofavognen og skulde betale en Daler i Mulkt for sin Brøde. Det var antagelig Kaperkuskene, der havde gjort Anmeldelse. Da han betalte Tokronen, ledsagede Carl denne Handling med Ordene: »Det skal jeg nok huske, til han kommer igen«. »Hvad mener De med det«, spurgte Underfoged Lyngbye«. »Jo, det skal jeg saamænd sige Dem«, svarede Carl, »det var Kejseren af Rusland, jeg kørte for, og han bad mig køre til Grüners Landsted«. »Det ku' De jo ha' sagt straks«. Og saa fik Carl sin Daler tilbage.

Datidens mest populære Sommerbeværtning var Marienlyst Staldgaard, hvor gamle Grage residerede. Der var smaa Borde ude i Gaarden med Vildvinstag over og en lille, hyggelig Pavillon af Naturtræ. For Skovgæsterne, der valfartede til Julebæk, var Staldgaarden et kærkomment og sikkert Anløbssted. Konerne sad ude i Gaarden og nød deres Eftermiddagskaffe, eller hvad de nu kunde trænge til. Det var nu hovedsagelig Kaffe, uanset Tidspunktet, for Madam Grages Kaffe var meget eftertragtet. Skønt Møddingen laa umiddelbart ved Siden af Bordene, blev Kaffen nydt med Velbehag. Til Tider kom Kusk Carl Christiansen, som var stationeret paa Staldgaarden for Sommeren som privatengageret Kusk for Prins Hans, og naar han trak Hestene ud i Gaarden, fandt han nu og da paa at kilde dem lidt, saa de slog ud med Bagbenene til stor Rædsel for de kaffedrikkende Madammer. Imedens morede Mændene sig med at drikke

»runde« inde i Pavillonen, alt imens de underholdt hinanden med Datidens muntre og sørgelige Sange. Her blev Bunden lagt for de Kvanta, der senere i Dagens Løb skulde gaa ned bag Vestene.

Gamle Grage og hans Kone var et Par hyggelige og elskværdige Mennesker, som alle satte stor Pris paa.

De skovsøgende Beboere fortsatte herfra til »Franca« lige før »Sommariva«. »Franca« havde en lille Pavillon ud til Skovstine, og her blev Ganen vædet endnu et Par Gange. Saa fortsatte man Turen til Julebæk, hvor Familien lejrede sig i Græsset og spiste den medbragte Mad og nød den medbragte Snaps, akkurat som man gør det nuomstunder, naar det er Sommer.

Paa Tilbageturen gentog de samme Standsninger sig med Staldgaarden som sidste Anløbssted før Byen. Humøret var da gaaet adskillige Gebisser i Vejret, men alt forløb i Ro og Orden. Fra Staldgaarden gik man gennem Slotsparken, hvor Sommergæsterne var den store Attraktion, naar de nød Forfriskninger udenfor Slottet, som den Gang var Restauration for Noblessen.

DOBBELTJÆTTESTUEN VED GRÆSE

Af Niels A. Christiansen

Hvor Græse Aa i sit Løb ud mod Roskilde Fjord indsnævres af Bakker, der danner et lille Pas, ligger Græse Vandmølle smukt og idyllisk omgivet af skyggefulde Træer og Krat med sine Karpedamme og den opstemmede Mølledam foran de spredte Bygninger for Foden af en stor kratbevokset Bakkeknold, der ganske skiller Møllen fra Byen bagved. Et lille Vandfald lader Aaen fortsætte sit Løb over flade Marker og Enge ud mod Fjorden; men følger man Aaløbet i modsat Retning langs Foden af Højden ind mod den gamle Købstad Slangerup, vil man atter se Landskabet vide sig ud for ens Blik fra Foden af Bakken, som her løber ud i et fremspringende Næs og afskæres af en Lavning, der som Skel mod Højdedragene i Nord ved en lille Dalslugt skyder sig ind i Retning mod Græse.

Paa dette Næs ligger Rygaard. Gaarden er udflyttet fra Græse By, og den sandede Jord, der muligt har været Overdrev, synes i nogen Tid at have været i Fred for Dyrkning; et Matrikelskort (Nr. 3 og 4 af Græse) ikke ældre end 1903 viser da ogsaa ikke mindre end otte Gravhøje i Gaardens umiddelbare Nærhed. Paa Markerne er der ofte i nyere Tid fundet Oldsager baade af Sten og Bronze; en Bronzedolk med Læderskede er endnu bevaret. Af de mange Gravhøje her og paa de omliggende Marker er nu kun hist og her en svag Bølgen i Terrænet tilbage; bevaret er kun en Langdysse med to Dyssekamre og en større Jordhøj c. 100 Meter Øst for Gaarden.

Det var tydeligt at se, at man i Tidernes Løb ikke var gaaet

helt blidt frem over for denne Jordhøj; thi i Siden ud mod Gaarden var et stort Parti bortgravet formodentlig til Fyld; men værre saa der ud paa den anden Side, hvor der var gravet et stort gabende Hul med et Par Sten ragende frem af Højsiden og nogle mindre hele Sten og Brudstykker liggende nede i Hullet. Højresten var dog endnu saa betydelig, at en Undersøgelse i Tilknytning til Fredningseftersynet maatte være nødvendig, hvorfor Nationalmuseet med Samtykke fra Ejeren, Gaardejer H. B. Petersen, gav Tilladelse til en Udgravning, der foretoges i Juli Maaned 1942 og 1943.

Medens Gravningen langs Randen af det store Hul i Højen ikke straks gav noget klart Billede, gav Undersøgelsen langs et Par Sten, der lige ragede op over Jordoverfladen i Nordøst, det uventede Resultat, at det lykkedes at fremgrave Omridset af et Gravkammer med tilhørende Gang et Stykke Øst for Stenene i Hullet. Det stod nu klart, at Udgravningen ikke var afsluttet med at faa dette Kammer frem, og Aaret efter afdækkedes Resterne af endnu et Gravkammer mod Sydvest med en velbevaret Gang. Det viste sig altsaa, at Højen indeholdt en dobbelt Jættestue, det anseligste Mindesmærke fra vor Oldtid, af hvilke der kun er bevaret ialt c. 40, i alt væsentligt nu knyttet til ganske bestemte Egne af Landet, saaledes netop til Egnen om Roskilde Fjord. Desværre mangiede Overliggerne paa en enkelt nær, der i kløvet og mishandlet Tilstand noget forskubbet laa hen over de inderste Sten i det sydvestlige Kammers Gang, medens et Par ret store Sten foroven i de to Kamre kan have tjent som Støtte for andre Overliggere. Rygaards statelige Gaardlænger, der helt er sat i Kampesten, kan maaske give et lille Vink om, hvor Stenene er blevet af. Ingen paa Egnen husker noget til Ødelæggelsen; men Gaarden er bygget i Begyndelsen af 70erne med Rum smukt dekoreret indenfor 50—60ernes Stil. Det er dog maaske et aabent Spørgsmaal, om alle vore Jættestuer har haft Stenloft.

Selve Jordhøjen er endnu ret anselig med en Diameter paa 18—20 Meter og en Højde paa knapt 2½ Meter; den har været

omgivet af Randsten, af hvilke endnu enkelte staar tilbage. Det nordøstlige Kammer, der er 5,10 Meter langt og 3 m bredt, er sat af 10 Bæresten, de fleste kraftige med store Flader; den ene naar med 2,10 Meter den største Højde. Af Gangens Bæresten er nu kun bevaret 5 foruden de 2, der er fælles for Kammer og Gang, samt et Par fremspringende Karme med en Tærskelsten imellem sig; tilsammen danner de en Dør, der foran Hjørnestenene afskildrer et lille Forrum til Stuen. Mellemrummene mellem Stenene er her som i Kammeret omhyggeligt sat med Tørmure, som oftest opbyggede af flade Skiferfliser. Gangen skraaner noget ind mod Kammeret med et forholdsvis brattere Fald i Forrummet. Man maa antage, at der nu mangler 2—3 Sten i hver Side yderst, muligvis ogsaa mindst endnu een Dørkarm og Tærskel, saa at Længden, der nu er knapt 4 Meter, oprindelig har været 5,50 m; højeste Bæresten er 1,25 m.

Det sydvestre Kammer er langt daarligere bevaret; men til Gengæld synes Gangen, naar man ser bort fra Fjernelsen af Dækstenene, at være helt urørt. I selve Kammeret er kun, foruden de to Hjørnesten, een Bæresten i Hjørnet mod det andet Kammer bevaret, medens den følgende, en vældig Stenblok, kløvet i tre Stykker laa styrtet ned med den øverste Del hævet nogle faa Centimeter over Jættestuens Gulv; den vil nu blive samlet og genrejst. I Stuen laa iøvrigt 3—4 noget mindre Sten, sandsynligvis nedrullede Støttesten for Overliggerne eller Brudstykker af større Sten; alle de øvrige Bæresten, ialt vel c. 6 Stykker, var bortfjernede, formodentlig til Brug i nyere Tid, og denne Plyndring var altsaa Forklaringen paa det store Hul i Højen. Kammerets Længde synes at have været 4,50 Meter og Bredden 2,8 m; den højeste af de bevarede Bæresten er 1,60 m. Gangen har 11 Bæresten, foruden de to Hjørnesten ind mod Stuen, og er forsynet med to Tærskelsten mellem to Par fremspringende Karmsten, medens en tredie Tærskelsten ligger længere ude mellem det næstyderste Stenpar, som ved en lidt skæv Anbringelse danner Dørkarm og erstatter Karmsten. Yderst ude ligger en flad Trædesten. Mellemrummet mellem de to Gange udfyldes

af en 1 Meter bred Sten, der sammen med det bevarede yderste Stenpar i den ene Gang og det fjernede i den anden har dannet Facade.

Det bevarede Kammers Grundplan maa nærmest henregnes til den ovale Type, der almindeligt anses for at være ældre

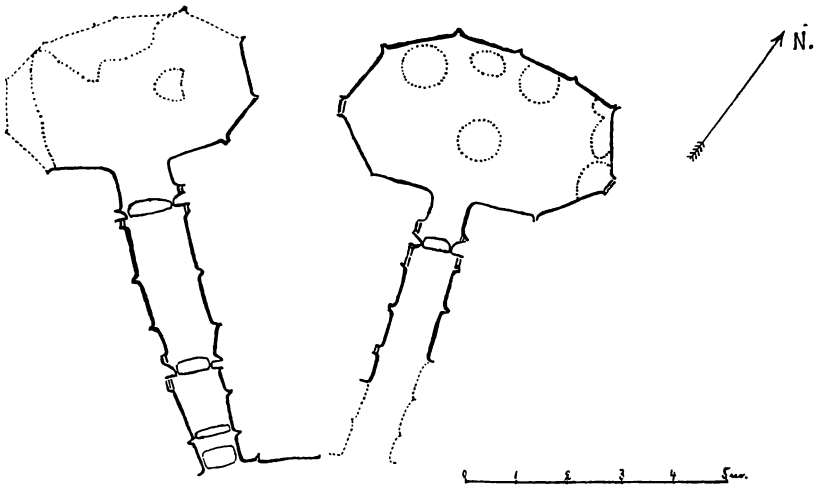

Grundplan af Jættestuerne opmaalt og tegnet ved Konservator J. Raklev. De punkterede Linjer angiver Gruberne og Afgrænsningen af den bevarede Brolægning i det sydvestlige Kammer

end den rektangulære, men udviser dog meget regelmæssig Form med Tilløb til lige Linjer. Der synes at herske en Forkærlighed for de dekorative Stendøre; det er usædvanligt at finde to Karmindretninger og Tilløb til en tredie i samme Gang, ligesom det jo ingenlunde er sikkert, at den anden Gang skulde have indskrænket sig til et enkelt Par; Forekomsten her synes ikke at støtte Formodningen om, at Anbringelsen af Karmsten skulde være et i alt væsentligt yngre Fænomen. Afstanden mellem Gangenes Inderside ved Indgangen er omtrent som mellem Kamrene, nemlig c. 2 Meter, idet de to Kamre med Gange er anbragt lidt skraat i Forhold til hinanden; de er i deres Opbygning indbyrdes ganske uafhængige. Det er naturligvis van-

skeligt ud fra Kamrenes Udseende i deres nuværende Tilstand at udtale sig om deres indbyrdes Alder. Alt tyder dog paa, at de har været nogenlunde ensartede, selv om maaske det syd-

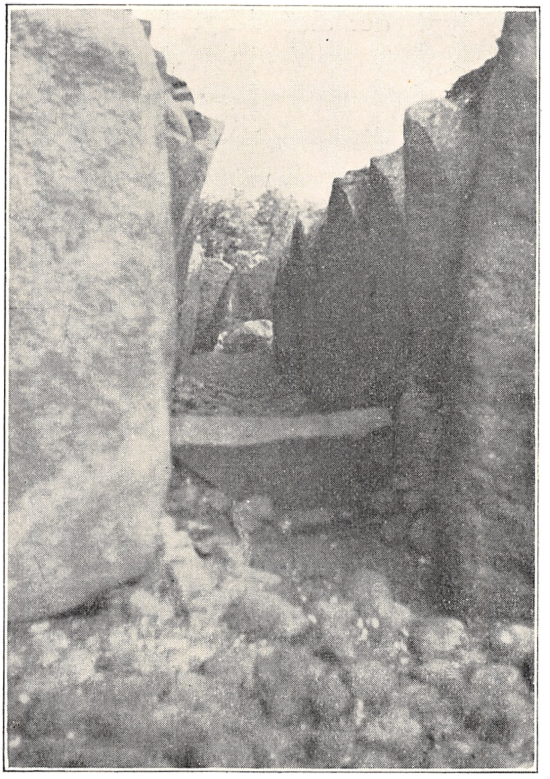

Gangen til det sydvestlige Kammer, set fra Kammeret
(Fot. Sv. Johannsen)

vestre har været lidt mere spinkelt, fint og regelmæssigt, men ogsaa mere tørt i Udførelsen, og det synes at have været lidt mindre og lavere end det andet. Hele Anlæggets Regelmæssighed synes ogsaa nærmest at tyde paa Samtidighed, hvad der heller ikke modsiges af de arkæologiske Fund. Den bevarede Gang

og det bevarede Kammer sikrer hele det anselige Anlæg med dets kraftige Karakter, velafbalancerede Opbygning og gode Enkeltheder en Plads blandt vore betydelige Oltidsminder, som den

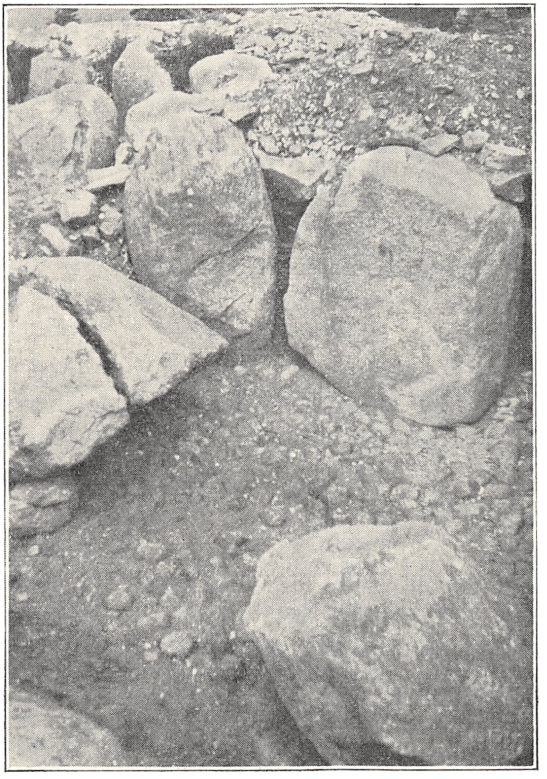

Det bedst bevarede, østlige Hjørne af det stærkt ødelagte sydvestlige Kammer
(Fot. Sv. Johannsen)

ret omfattende Ødelæggelse af det ene Kammer og Beskadigelsen af den ene Gang ikke kan anfægte.

Selve Udgravningen af Kamre og Gange besværliggjordes noget ved, at de til Randen var fyldt med et tykt Lag af Flintskærver og Grus, der strakte sig fra Bærestenens Rand helt ned

til Kulturlaget; dette hvilede i meget vekslende Tykkelse paa et tyndt Lag af hvid ildsprængt, finthugget Flint iblandet sort Jord, som laa lige over en regelmæssig Brolægning, der dækkede Bunden af Jættestuer og Gange. En Ejendommelighed i det bevarede Kammer er nogle mærkelige Gruber, afstukne med Cirkler i Brolægningen. Den forreste ligger nogenlunde nøjagtig, hvor Kammerets Midtlinjer mødes, og har en Diameter paa 62—67 Centimeter; bagved ligger en lignende nær Vesthjørnet, medens en oval og 4 andre af mere eller mindre regelmæssig Cirkelform ligger afskaarne af Bærestenene ind under disse strækkende sig langs Kamrets Bagvæg modsat Indgangen og mod Øst. Deres Anvendelse synes foreløbig at være ret gaadefuld, selv om Udgravningen gav et Par Oplysninger, der maaske kunde tyde paa, at de har været anvendt som Ildsteder.

Den nordøstlige Gang var næsten helt lukket af en Stenspærring, der fyldte Gangen helt op ved Karmstenene i en Højde af over een Meter for derefter jævnt at aftage udefter, saa den ved de yderste bevarede Sten ikke naaede den halve Højde. Mod Forrummet stod den meget stejlt; dog var enkelte Sten styrtede ned i Kammeret. Fundene i Kulturlaget under Stenspærringen var faa og spredte; der fandtes lidt Knoglesmuld, et Par Flintflækker, en Flækkeskraber samt et større og 5 mindre ornamenterede Skaar foruden en halv Snes andre Smaaskaar. I Forrummet laa en stor Ravperle, og lige foran Indgangen havde man forsøgt endnu en Stenspærring, der dog her var ubetydelig og kun laa i 2—3 haandstore Stens Bredde og Højde. Kulturlagets Tykkelse var størst lige foran Indgangen, hvor det i et Par Meters Bredde og een Meters Dybde indefter naaede en Tykkelse af indtil ca. 45 Centimeter, af hvilke de øverste 15 Centimeter var ret fundfattige; intet andet Sted naaede det mere end 30 Centimeter og tog af ud mod Hjørnerne, hvor det flere Steder helt forsvandt, saa at Fyldlaget enkelte Steder hvilede direkte paa den brændte Flint og Stenbroen. Oldsagerne laa som ofte i vore Jættestuer rodet mellem hinanden uden nogen Orden; kun hist og her kunde en Samling af 4—5 Ravperler maaske for-

raade Resterne af en sprængt Perlekæde, eller nogle faa Flinteflækker kunde ligge samlet. Undersøgelsen vanskeliggjordes ved, at alle Knogler var daarligt bevarede eller gaaet helt til Grunde; oftest aftegnede de sig kun som gult Smuld i Jorden, og yderst faa lod sig optage i blot nogenlunde Tilstand. Lige foran Indgangen en Smule til Venstre for den Indtrædende, kunde man skelne en mindre Knogledynge, der strakte sig en Ubetydelighed ind i Forrummet. Her laa uordentligt mellem hinanden de opløste Knogler af mindst 1—2 Individer. Ogsaa et Par andre Steder konstateredes lidt Knoglesmuld; men bedst bevaret var Resterne af et Skelet i Kammerets østlige Hjørne.

Af Skelettet var de store Rørknogler i Arme og Ben samt Kranietaget nogenlunde bevaret. Liget havde Hovedet i Sydøst og laa med Knæene svagt bøjede og Armene strakt ned langs Siderne. Kraniet laa paa Issen væltet bagover i den østligste af Gruberne lidt under Stenbroens Overflade omtrent i Dybde af sin egen Højde, hvad der maaske kunde tyde paa, at Gruben ikke ved Gravlæggelsen har været helt jordfyldt, og at der maaske har været lagt noget nu hensmuldret under Hovedet. Venstre Overarm maalte 30 Centimeter og højre Laarben 41; Højden har i hvert Fald været noget over 156 Centimeter. Det er ikke muligt at sige med Sikkerhed, om Skelettet er af en Mand eller en Kvinde. Ved Ligets Hoved laa en Flække; paa venstre Side ved Halsen laa tre Ravperler i Rad og kort derfra et Par Brudstykker og Ravsmuld. Det er tvivlsomt, om en Flække og en Flækkepil med Skafttunge ved Ligets Fødder, en Flække ved Bækkenets Plads og enkelte Lerskaar har nogen Forbindelse med Liget. Paa hver sin Side af Fødderne laa et Hundekranium og en halv Hundekæbe omtrent i Dybde med Skelettet og lidt derfra en uordentlig Knogledynge væsentlig bestaaende af Hundeknogler, hvori bl. a. to Kæbehalvdele. Hundeknoglernes indbyrdes Stilling og Forhold til Jordlagene synes at tilkendegive, at de maa være anbragte i den forefundne Stilling maaske efter Ligets Nedlæggelse; men at de maa være blevet spredte endnu inden eller maaske snarere samtidig med, at det store Flintlag paafyldtes. — En enkelt lille Knoglestump fundet midt i Kulturlaget er senere bestemt som en Hesteknogle.

Af særlig Interesse var Forholdene i Gruberne. I Midtergruben fandtes i Centrum tre Sten og et Par Potteskaar, i den vestligste ligeledes tre Sten og en Flække med et stort Potteskaar henover samt muligt senere henkastet nogle Ravperler og 3—4 Flækker. Jorden og Stenene var meget sorte, hvad der dog maaske ogsaa kan skyldes det brændte Flintlag.

Ogsaa Gangen til det sydvestre Kammer var opfyldt af en Stenspærring, der begyndte helt ude ved Indgangen, men kun var tre Meter lang og ikke naaede højere op end 75 cm. Fundene i Forrummet og i Gangens yderste Afsnit mellem den første og anden Tærskelsten var faa og ubetydelige og bestod af henholdsvis to Flækker og nogle faa Skaar og Ravsmuld. Interessantere var Forholdene i Gangens mellemste Afsnit, hvor der under de to østlige Sten nærmest den inderste Tærskel i knapt ⅓ af Gangens Bredde laa en Bendynge med Knogler af mindst 2—3 Individer opdyngede uden Orden med Lerkarskaar ind imellem og tre Flækker foran, hvoraf den ene er Fundets største (15 cm). Lidt fra Knoglerne, der var meget daarligt bevarede, noget nærmere den mellemste Tærskel laa i Kulturlagets Overflade en tresidet, højrygget, smukt tildannet Pilespids.

Foran Indgangen til selve Kammeret var der spærret af med en kraftig Stendynge i godt to Meters Bredde strækkende sig knapt et Par Meter ind i Kammeret. Her havde naturligvis Bortslæbningen af Bærestenene foraarsaget store Ødelæggelser, men alligevel var mere end Halvdelen af Brolægningen bevaret med det ikke særlig tykke Kulturlag ovenover, der gennemgaaende laa 15—20 cm. over det sædvanlige Lag af ildskørnet kløvet Flint. Det nordøstlige Hjørne under den nedstyrtede Sten kunde ikke udgraves, men en foreløbig Undersøgelse synes at tyde paa, at Forholdene herinde, ligesom i alle Yderkanter, var forstyrrede. Ogsaa i dette Kammer var Oldsagerne som sædvanligt rodet rundt imellem hinanden; Lerkarskaarene var faa og spredte, og kun hist og her laa nogle enkelte Ravperler nogenlunde samlet. Ingen Knogler var bevaret. Ogsaa her synes der midt i Rummet lidt Øst for Indgangen at ligge en noget ødelagt Grube i Brolægningen, medens de Steder, hvor Gruberne fandtes i det andet Kammer, var forstyrrede og utilgængelige. Det interessanteste Fund gjordes ved Østhjørnet af den store Sten, der imod Øst er fælles for Kammer og Gang. I Overfladejorden over Stenspærringen var i Nærheden fundet et lille slankt Dolk-

eller Spydblad; nu fremkom her et lignende af lidt bredere Type lige i Overkanten af Kulturlaget ved Siden af en Sten, der enten var nedfalden fra Tørmuren eller var yderste Udløber af Stenspærringen. Vi staar sikkert her overfor Resterne af den sidste Begravelse fra Stenalderens seneste Periode.

Der er noget mærkeligt ved den besynderlige Uorden, der næsten altid forefindes i vore Jættestuer, og ved den Mængde af Skaar, der næsten aldrig lader sig samle. Man rydder Knoglerne til Side i Dynger, smider Lerkarrene ud og taber Skaar omkring i Gangene. Det ser ud, som om der har fundet ret kraftige Udsmidninger Sted; paa een enkelt Undtagelse nær synes alt, der overhovedet har efterladt sig Spor, her paa denne Gravplads at være forstyrret, inden det tykke Skærvelag sænkede sig over den gamle Begravelse. Tilsyneladende dækker dette Lag heller ikke over mange Gravlæggelser, siden den sidste større Udrømning maa have fundet Sted. Men hvem har anbragt Skærvelaget, og hvorfor har man tildækket den ikke fyldte Begravelsesplads? Dolkene laa lige under det. Stammer det fra Oldtiden, er det muligt, at Problemet hænger sammen med andre vedrørende Forholdet mellem det gamle Jættestuefolk og det indvandrende Enkeltgravsfolk. Maaske kan andre Fund besvare Spørgsmaalet.

Tilbage stod nu Undersøgelsen ved Udmundingen af de to Gange. Ved Gravning ud til Højens Randsten to Meter fremme, afdækkedes et Stenlag med ret talrige Lerkarskaar mellem og under Stenene; de fleste laa under den store Sten mellem de to Gange og c. een Meter udefter, men i Udkanterne var Laget ødelagt ved Bortkørselen af Fyld. Skaarene laa rodet mellem hinanden og synes at være af flere forskellige Krukker, af hvilke ingen blot var nogenlunde fuldstændige eller lod sig samle, hvad der tyder paa, at det her mere drejer sig om Udsmid fra ældre Begravelser end om Dødeofre. Som sædvanligt viste det sig, at Skaarene ogsaa paa dette Sted stammede fra ældre Kar end de, der fandtes i Kamrene, og da Jættestuens Opførelsestid maa være samtidig med Skaarene fra de ældste Be-

gravelser, synes Udsmidet her at kunne datere dette interessante Oldtidsminde tilbage til i alt Fald ældre Jættestuetids senere Del (C. 2300—2000 før vor Tidsregning).

Af Bensager fandtes kun en Benring, formodentlig fra en Ravkæde, og Spidsen af en Benpren begge i nordøstre Kammer.

Flintsagerne var ikke særlig betydelige, og af Økser fandtes kun en Spaan i nordøstre Kammer. I samme Kammer med Gang fandtes endvidere 5 gode Flækkeknive, hvoraf en med tosidig Finhugning, og tre tarveligere, yderligere 2 Flækkeskrabere, 1 Spaanskraber, 2 ret tarvelige Ildsten, 4 Tværpile, de to med slebne Flader, 2 Flækkepile med Skafttunge samt 27 Flækker, hvoraf en halv Snes var meget tarvelige, og 8 Flækkestumper; længste Flække maaler 11½ cm. I sydvestre Kammer og Gang fandtes 15 Flækker, hvoraf et Par meget tarvelige, og 5 Flækkestumper. Flækkerne var her gennemgaaende større — op til 15 cm — men af finhuggede Stykker fandtes kun en tilspidset Ildsten og en knækket stærkt skaaret Flækkekniv. Derimod var Flækkepilene med Skafttunge repræsenteret med 5 Stk., hvoraf de tre med fin Randhugning; to af dem er af Typen med tresidet Gennemsnit. Tværpile synes her ganske at mangle. Helt nye Typer i dette Kammer var de to Spydblade.

Af Rav fandtes flere smukke Stykker. I nordøstlige Kammer: 13 velbevarede Perler og 7 defekte i Kølleform, 6 hele og 5 defekte i Form af Stridsøksen med den udsvajede Æg, 6 hele og een flækket Rørperle, 11 Ringperler eller gennemhullede Smaastykker, 4 gennemhullede regelmæssige rektangulære Stykker, 1 Stykke med Indboringer paa begge Sider og et Hængesmykke afbrækket forneden af Typen med Oversiden i Svaj omtrent som Hjerteform med fremstaaende Midtspids. Sydvestre Kammer var mere fundfattigt: 12 hele og 2 defekte Kølleperler samt en flækket Kølleperle med nyt Hul indboret i den ene Ende, endvidere 1 hel og 3 defekte Økseperler, 1 hel og to defekte Rørperler, 8 Ringperler, 4 rektangulære, 1 Brudstykke af en gennemhullet aflang Perle og 1 rektangulært gennemhullet Stykke med ekstra Sidehul; et Bundstykke har Fure i Randen.

Af Lerkarskaar fandtes blandt Udsmidet: 1) Fragmenter af Tragtbæger af Høbjerg Hegn Typen (Brøndsted: Danmarks Oldtid I, Fig. 129 a) med lodret Afstribning og Vinkellinier; det maa henføres til ældre Jættestuetid, den store Stil, Periode II (Therkel Mathiassen: Aarbøger for nord. Oldkyndighed 1939, S. 42); et lille Skaar fundet lige indenfor yderste Tærskelsten i sydvestre Gang kan stamme herfra. 2) Fragmenter af »Frugtskaal« (Brøndsted, Fig. 132 a) med stortærnet Rhombemønster, II Periode; et større Skaar af samme Kar og 4 mindre er fundet i nordøstre Gang helt inde under vestre Karmsten, medens et Par Smaastumper er fundet lidt længere ude, hvoraf kan sluttes, at Karret maa være smidt ud fra dette Kammer. 3) Et stort Skaar og 4 mindre af »Skulderkar« (Smlgn. Brøndsted Fig. 131-194 og 195 a) med svagt fremstaaende Skulder og enkelt behersket udført Dekoration af Felter med lodret Afstribning mellem afstribet Trekantbort og dobbelt Vinkellinie, delvis udført med Tandstok. Karret maa henføres til Periode III Tandstokstil. 4) Smaafragmenter af Kar, formodentlig Skulderkar med Trekantrække og sjusket utydelig Dekoration udført med Cardium og Tandstok, Periode III. 5) Større Fragmenter af stort groft Kar med Cirkelgruber indtrykt langs Randen — gaar igen i

flere Perioder. Blandt Udsmidet fandtes endvidere alle Fundets Smaaskaar, ialt 5, med Cardium og Buestempel samt 12 Smaaskaar med Tandstok. Udsmidets ornamenterede Skaar synes næsten alle at stamme fra Periode II—III. — I nordøstlige Kammer fremkom Fragmenter af 4 Skulderkar dekorerede med lodrette Afstribninger, skraverede Trekanter og »Grangrene«; to af dem var meget groft udført. Endvidere fandtes Skaar af et mindre Skulderkar med meget svagt Fremspring og ret nydeligt dekoreret med samme Dekorationer. Det eneste Kar, der lod sig nogenlunde samle, var et lille Hængekar med Laag, ca. 16½ cm højt med meget groft udført Dekoration af Trekanter og Streger. Alle disse 6 Kar maa ligesom de andre dekorerede Skaar fundne i dette Kammer dateres til Periode IV, Degenerationsstilen i yngre Jættestuetid. Mindst et Par af Karrene har været »Ansigtskar« (Brøndsted, Fig. 195a). Kun tre Smaaskaar med Tandstok kan muligvis stamme fra ældre Tid og kan være overset ved Udsmidning. — De ret faa Skaar fra sydvestre Kammer var grove og kun svagt dekorerede; enkelte var forsynede med Ørehank, og paa de fleste var Stregerne dannede af Punkter. Kun et enkelt uornamenteret Kar forsynet med Ørehank lod sig nogenlunde samle. Bedst var et større Skaar fundet i Knogledyngen i Gangen ret ordentligt dekoreret med afstribede Trekantborter, »Grangrene« og lodrette og vandrette Borter af Punkter; andre Brudstykker af samme Kar laa i Kammeret. Et Skaar med sjusket udført Tandstokornament er det eneste, der maaske kan være ældre end Periode IV i sydvestre Kammer og Gang.

Noget af det mest interessante ved denne Undersøgelse er maaske selve Maaden, paa hvilken Udgravningen er bragt i Stand. Den er udført af Gymnasiaster i III. G. fra Roskilde Katedralskole og i Samarbejde med min Kollega Adjunkt Sv. Johannsen, der som Lejrschef har sin meget store Andel i, at det overhovedet lod sig gøre. Som Gæster medvirkede i kortere Tid Lektor A. Werner og Adjunkt Gunnar Bruun. Vi er Tak skyldig til Rygaards Ejer Gaardejer H. B. Petersen, der ikke alene gav Tilladelse til Udgravningen, men ogsaa paa anden Maade viste Forstaaelse og Velvilje; især skylder vi dog ogsaa Tak til Museumsinspektør Dr. phil. Therkel Mathiassen, der med Imødekommenhed og Hjælpsomhed viste Interesse for dette nye Eksperiment og ogsaa senere har hjulpet med Anvisninger og Bestemmelser af Oldsager. Konservator Raklev har ydet værdifuld Hjælp ved Konservering og Opmaaling og Dr. phil. Magnus Degerbøl, Zoologisk Museum, samt Dr. Fischer-Møller med Bestemmelsen af Knoglematerialet. En Repræsentant for Nationalmuseet har aflagt Besøg ved Udgravningens Afslutning. Roskilde Katedralskole har ved Rektor V. S. Lauritsens Vel-

vilje bekostet Oldsagernes Konservering. En særlig Tak bringer vi dog vore mange Medarbejdere blandt vore Elever, der har ladet Udgravningen indgaa som den faste Ramme om en munter Sommerlejr, som derved har faaet et Indhold noget ud over det sædvanlige og knyttet dem selv med større Interesse og Forstaaelse til vor Fortid. Vi ved selv, at der skal indhøstes Erfaringer, og at meget ved denne nye Arbejdsform ikke straks arkæologisk set er fejlfrit og ideelt. Det er mit Haab i Samarbejde med min Kollega Adjunkt Sv. Johannsen, at kunne udnytte dens store Fordele og eksperimentere mig frem til en Form, der kan blive til lige stor Gavn og Glæde for Skolen, Nationalmuseet og det lokale Provinsmuseum.

Litteratur om Jættestuer jvf. Johannes Brøndsted: Danmarks Oldtid I med yderligere Henvisninger — især: C. A. Nordman: Jættestuer i Danmark (i Nordiske Fortidsminder II, H. 2), C. A. Nordman i Aarbøger for nord. Oldkyndighed 1917, S. 221 flg. og G. Rosenberg smstd. 1929, S. 189 f. For Keramik især: Sofus Müller: Oldtidens Kunst — Stenalder samt Th. Mathiassen i Aarb. f. nord. Oldk. 1939, især S. 42 f m. Henv.

ANDREAS AAMOSE

Af Hanne Knudsen*), Landsgrav.

Tæt ved Sydgrænsen af Frederiksborg Amt, i Stenløse Sogn ved Værebro Aa, boede en mærkelig Mand, som de kaldte *Andreas Aamose*. Det var ikke hans Døbenavn, men hvad han virkelig hed, ved jeg ikke; hans almindelig anvendte Tilnavn Aamose kom af, at han boede i en lille Gaard ved en Mose, som laa tæt ved Værebro Aa.

I min Barndom hørte jeg mange Fortællinger om ham; jeg er født 1861 i Nabosognet Gundsømagle, men begge mine Forældre stammede fra Ølstykke Sogn i Frederiksborg Amt, og vi havde mange Slægtninge i »Amtet« — vi sagde næsten aldrig »Frederiksborg Amt«, men vi sagde kun »Amtet«, og naar vore Drenge havde været oppe at slaas med Ølstykke-Drengene, hed det sig, at de havde været oppe at slaas med dem fra »Flaa-Amtet«. Vore Slægtsforbindelser medførte, at vi tit kom sammen med Folk fra »Amtet« og hørte om nyt og gammelt derinde fra, og ved saadanne Lejligheder blev der næsten altid talt om Andreas Aamose og om hans Gavtyvstreger, og var der nogen, der kendte en ny Historie, blev den paahørt med ganske særlig Interesse og omgaaende fortalt videre. Folk morede sig kosteligt over hans pudsige Paafund og Drillerier, og naar disse gik ud over de af Bønderne saa frygtede og forhadte Konsumptionsbetjente ved Københavns Porte, beundrede man hans Mod, og man saa op til ham som en Helt.

Selv har jeg aldrig set Andreas Aamose, maaske er han død, før jeg blev født, men det vil jeg dog ikke antage; forskellige

*) Hanne Knudsen døde 10. Nov. 1943, 82 Aar gl.

Forhold tyder paa, at han har været af samme Slægtled som min Farfader, som levede til 1872. Han er blevet skildret for mig som en meget jævnt udseende Mand, at se til en Bonde som Bønder er flest. Han var middelhøj, lidt duknakket, med store Hænder, der sad paa et Par solide Skafter, og forholdsvis smaa, men kraftige Hjulben. Havde man set ham i hans Hjem, ved Arbejdet i Tørvegraven eller mellem sine Køer, vilde man have faaet Indtryk af en gemytlig Slider, som dog ikke let lod sig bruge til at løbe Døre op med. Han havde nemlig en glimrende Forstand og var i Besiddelse af en udpræget Snuhed. Men han kunde spille Komedie, naar det gjaldt om at have andre til bedste. Han kunde gøre sig saa »kvæget«, spille dum. Saa man ham kroget med hængende Undermund og sænkede Øjne, skulde man ikke let opdage, at det var en Person, som var opsat paa at gøre Skælmsstykker. Hans Mesterskab i at drille kan muligvis være en medfødt Egenskab; det er noget af et Karaktertræk hos de gamle »Kulsviere«.

Ellers var han ikke Kulsvier af den Slags, der, som man sagde, altid kørte med fem Vognkæppe, det vil sige med en Reservevognkæp til at slaa fra sig med, for man hørte aldrig om, at han havde været i Slagsmaal med nogen. Men det var ikke, fordi han manglede Kræfter dertil. Der gives jo ogsaa andre Metoder til at vinde Anseelse for Legemskræfter end just ved at slaas. Naar Folk saa den ligegyldige Maade, han behandlede Tøndesækkene paa, naar han strittede dem op paa Vognen, som om det var Smaaposer, skulde de nok faa Respekt for ham.

Andreas Aamose var noget af en Ordkløver. Naar nogen spurgte ham, hvor mange Køer han kunde holde — saadan sagde man altid, naar man vilde have Oplysning om Besætningens Størrelse — saa svarede han: »Ja, det kommer saa meget an paa Aarstiden. Om Vinteren kan jeg nok holde en 3—4 Stykker, men om Sommeren kan jeg somme Tider have mit fulde Hyre med een.«

En Dag var han paa Vej til Frederikssund. Smeden stod i Smedjeporten og saa ham komme kørende. »Hør, kan du ikke

slæbe en Klipfisk hjem til mig fra Byen?« raabte han til Andreas Aamose, idet Vognen rullede forbi. Andreas nikkede, jo det skulde han nok. Paa Tilbagevejen gjorde han Holdt foran Smedjen, og Smeden kom ud og spurgte efter sin Klipfisk. »Kan du se,« sagde Andreas, »jeg har slæbt en Klipfisk hjem til dig, som jeg lovede.« Et langt Reb var bundet fast bag i Vognen, og i den anden Ende af Rebet var tøjret en stakkels Klipfisk, der bogstavelig talt var slæbt hjem og halvvejs opslidt ved den ublide Transport.

Mange Historier gik om Andreas Aamoses Kontroverser med Konsumptionsbetjentene ved København. Muligvis er nogle af dem allerede optegnede, men det er ikke kommet mig for Øje, og for at de ikke skal gaa i Glemme, vil jeg derfor forsøge at gengive et Par af dem, udelukkende støttet paa Erindringer fra min Ungdom.

Bønderne førte selv deres Produkter til København og solgte dem paa Torvet, og hver Torvedag saa man lange Rækker af Vogne med Korn, Flæsk og andre Produkter komme kørende og gøre Holdt udenfor Byen. Ved Siseboderne betalte man Afgiften for de Varer, man indførte, og fik Kvittering derfor. Der var Trængsel ved Siseboderne om Morgenen, men det skulde gaa efter Tur; Bønderne skulde ekspederes i den Orden, de var kommet ind. Men det blev ikke altid overholdt; de stærkere puffede de svagere til Side og trængte sig frem, og de svagere turde ikke kny for ikke at faa de stærkere til Uvenner. Men Andreas Aamose skubbede de dog aldrig til, ham bar de Respekt for, og han skubbede heller aldrig til nogen, som havde Ret til at komme før ham. Iøvrigt forhastede han sig sjælden; foruden sit eget Læs paatog han sig at ordne Sedlerne for en hel Del af sine svagere Medborgere, som havde vanskeligt ved at komme til. Forsynet med Sedlerne kørte man videre og holdt udfor »Revelinen«, som man kaldte det (egentlig Ravelinen, et Parti af Befæstningens Yderværker), og her blev Vognene efterset. Opsynsmændene skulde kontrollere, om Vognens Indhold stemte med Sedlernes Paalydende, og fandtes der Varer, som der ikke var betalt for, blev de konfiskerede.

Opsynsmændene ved »Revelinen« udmærkede sig ikke altid ved Taalmodighed; de havde travlt, og der var Folk imellem dem, der uden Ængstelse for at faa Munden for tidlig opslidt lod det hagle med Eder og Skældsord over det sølle Bondekvæg Dagen lang. Naar Andreas Aamose sindigt kom kørende og gjorde Holdt udfor »Revelinen«, gjorde den store Travlhed ikke det allermindste Indtryk paa ham. Der kom et Par Herrer springende og spurgte ham utaalmodigt om, hvad han havde paa Vognen, og om de maatte se Sisesedlen. Han sagde ingenting, men steg uhyre langsomt ned af Vognen og bandt sine Heste saa forsvarligt, som om de aldrig skulde løses mere, derefter knappede han sin Frakke op, tog sin Tegnebog ud og fandt omsider efter megen Leden Sisesedlen, som han forsigtigt rakte til Betjenten; alle Opmuntringer om lidt mere Hurtighed, som i rigt Maal regnede ned over ham, syntes snarere at hæmme end at fremskynde hans Bevægelser.

En Dag havde han tilfældigvis Havre med, som var afgiftsfri, og han stod ikke af Vognen, men bøjede sig langt ud over Vognfaddingen og hviskede som Svar paa Spørgsmaalet om Læssets Indhold kun Ordet »Havre«. Det lod Betjentene sig dog ikke nøje med, det saa dem for hemmelighedsfuldt ud. Manden maatte af Vognen, og Sækkene blev nøje efterset een for een. Og til Betjentenes store Ærgrelse viste det sig, at de allesammen ganske rigtig indeholdt Havre. De skældte ud, fordi han ikke kunde lukke Munden ordentlig op som andre Mennesker. »Hys, Hys«, hviskede da Andreas Aamose, »jeg tør aldrig lade mine Heste høre, at jeg sælger Havre«.

En Dag fandt en Betjent i Andreas Aamoses Vogn en Oksehud med et Baand omkring, og da den ikke var anført paa Sisesedlen, bemægtigede Betjenten sig den straks og løb med den. Andreas Aamose traskede bagefter med lange Skridt og gentog stadig Ordene: »Det havde jeg dog aldrig tænkt! Det havde jeg dog aldrig tænkt!« Personalet samlede sig og betragtede den ulovlige Oksehud. »Det havde jeg dog aldrig tænkt!« vedblev Andreas Aamose. »Saa det havde han aldrig tænkt«,

raabte Betjenten, »tror han, at han uden at betale Afgift kan føre Oksehuder til Staden?« »Jo«, forklarede Andreas Aamose, »det er en Hud, som jeg brugte til at svøbe om mine Ben, men da jeg kom herind i Nærheden af Byen, hvor der er mere lunt, rullede jeg den sammen og bandt et Baand om den; at det kunde gøre noget, det havde jeg dog aldrig tænkt«. Betjenten bad ham saa med nogle mindre kønne Ord om at tage sin Oksehud og skruppe af — og siden rørte de aldrig Andreas'es Oksehud.

En anden Dag havde Andreas Aamose Kyllinger med ind, og dem vilde Betjentene tælle. Under dette Arbejde slap uheldigvis en Hanekylling fri, og der blev en almindelig Jagt efter den. Andreas Aamose klagede i høje Toner: »Hvad vil nu Vor Mor og Fruen, som skal have Kyllingerne, dog sige? Jeg ulykkelige Mand!« I Jagtens Hede kom Hanekyllingen flere Gange lige imod Andreas Aamose; han greb godt nok efter den med Hænderne, men var altid saa uheldig at lade den undslippe mellem sine Hjulben. Omsider blev jo dog Kalorius fanget, og Andreas Aamose kom afsted med sine Kyllinger.

Saa skete det endelig engang, at Andreas Aamose havde en Smørbøtte i Vognen, som ikke stod opført paa Sisesedlen. En Betjent nappede den straks og løb ind med den. Andreas Aamose ilede bag efter med en for ham usædvanlig Fart og med et Ansigt, hvori den sorteste Fortvivlelse stod malet, stadig raabende: »Vær dog forsigtig, vær dog forsigtig!« Det var dog ikke just med overdreven Forsigtighed, at Betjenten hev Laaget af Bøtten, men Forskrækkelsen var stor, da der sprang et Dyr ud af Bøtten og forsvandt ud af Døren, førend nogen rigtig var blevet klog paa, hvad for en Slags Dyr det var. Andreas Aamose løb med hele Personalet i Hælene ud for at søge efter Dyret. »Jeg arme Mand, jeg arme Mand!« raabte han stadig, og teede sig, som var han bundulykkelig. Trods al Eftersøgen var Dyret sporløst forsvundet. Andreas Aamose fortalte med jamrende Røst, at det var et Egern, han havde lovet at bringe ind til en Buntmager, og nu vidste han ikke sit levende Raad

for at stille Buntmageren tilfreds. Det endte med, at Betjenten maatte gaa ind paa at erstatte Buntmageren Tabet, men jeg ved ikke, om Sagen virkelig gik saa vidt. Der var slemme Mennesker, som vidste at fortælle, at der kun havde været en velvoksen Rotte i Bøtten!

Det var dog ikke altid, Andreas Aamose staar som Eventyrets Helt, der er ogsaa Eksempler paa, at han maa trække det korte Straa. Jeg skal slutte med et Par Smaahistorier af denne Art.

Andreas Aamose vilde gerne drille Pigerne paa Nabogaarden. De kørte med Hest og Vogn ud at malke, naar Køerne var i Engene, og kørte paa et Stykke ad den samme Vej, som Andreas Aamose brugte, naar han skulde i Tørvemosen. Det var da hans Fornøjelse med en tom Tørvevogn at sætte efter Malkevognen, knalde med Pisken og raabe op, saa Hesten for denne blev tosset, og Pigerne ikke kunde holde den og faa den drejet om ad den Sidevej, som førte ned i Engene, men blev nødsaget til at fortsætte et længere Stykke lige frem. Dette gentog sig flere Gange, men til sidst fik Pigerne Hævn. De kom til at køre bag efter Andreas Aamose, der sad paa et Læs højt opstablede Tørv, og var paa Vej hjem fra Mosen. Nu var det deres Tur at slaa Knald med Pisken og raabe op, og Resultatet udeblev ikke; Hestene for Tørvevognen blev vilde og satte i Løb. Andreas Aamose kunde ikke holde dem, hvor meget han saa hev i Tømmerne, Vognen skumplede afsted i den hullede Vej, Tørvene raslede af Vognen, og Andreas Aamose tabte sin ene Træsko, der faldt lige ned i Hjulsporet og blev knust under Vognhjulene. Slukøret og halvvejs hosesokket naaede han hjem med et meget slunkent Læs Tørv i Behold, forfulgt af Pigernes Latter.

Andreas Aamose var Tørvebonde og kørte til København med Tørv. De blev solgt paa Gaderne i Snesevis, hvilket gav flere Penge, end naar de blev afsat i hele Læs, og der var god Afsætning, for Smaafolk i Byen havde ikke Plads til at tage et helt Læs ad Gangen og manglede vel ogsaa Penge til at betale

med. Som han nu kørte op og ned i Gaderne og raabte med Tørv, fandt han, som den Spasmager han var, paa at raabe »Stærk Ildebrand, stærk Ildebrand«. Helt hen i Vejret var det nu ikke, for det var god, stærk Tørv, han havde paa Vognen, og de gamle Sjællændere kaldte almindeligvis Brændsel for »Ildebrand«. Men Københavnerne misforstod ganske Situationen. Der blev hurtig et stort Opløb i Gaden. Hestene blev sky og gik sidelæns, og Vognen havnede i Rendestenen, og da ingen støttede den hældende Vogn, men snarere skød lidt efter, væltede Vognen fuldstændig, og Andreas Aamose med alle sine Tørv rullede ud paa Gaden. Gamle Koner og Gadedrenge neglede til sig af Tørvene, saa rask de kunde, og stak af med dem, saa det blev kun en lille Slump af dem, Andreas Aamose fik bjerget. Han prøvede aldrig siden paa at raabe med »Ildebrand« i København.

Det er, hvad jeg kan huske af de mange Historier, der gik om denne mærkelige Mand. Jeg føler mig overbevist om, at det er virkelige Tildragelser, som ligger til Grund for dem allesammen, men tør ikke se bort fra Muligheden af, at de ved deres Vandring fra Mund til Mund kan være blevet noget udpyntede. De vidner imidlertid om, at Andreas Aamose af sin Samtid blev højt beundret for sin Kløgt og Slagfærdighed, og at han i den almindelige Bevidsthed er kommet til at staa som den store Spasmager. Dog vil jeg tro, at de giver et noget ensidigt Billede af ham som Menneske. Som den kloge og dygtige Mand, han var, har han som Bonde og Husfader virket for sin Bedrift og sit Hjem og ved sin Færd vundet almindelig Agtelse blandt Egnens Folk. Men det er ikke disse almenmenneskelige Egenskaber, der er kommet til at præge hans Eftermæle; det er tværtimod alt det, han besad udover det almindelige, der er blevet husket.

FRA EGNENS HISTORIE

Af V. Møller

1. Da Mølleren i Esrom forsømte Bededagen.

1639 gav Christian IV Mølleren i Esrom Mølle, Poul Rumler, Tilladelse til, at hans Søn Christian Poulsen Rumler maatte fæste og nyde Esrom Mølle, naar hans Fader var fratraadt.

Poul Rumler havde været Kongens Maler og Kontrefejer paa Frederiksborg, hvor han bl. a. arbejdede i det ny Lysthus, Sparepenge — senere paa selve Slottet og paa Rosenborg.

Esrom Mølle tilhørte Kronen og har aabenbart, i hvert Fald for Mølleren, været et godt Aktiv. 1644 tillod Kongen yderligere, at Møllerkonen maatte blive ved Møllen, hvis hun overlevede sin Mand. Da Christian Rumler havde overtaget Møllen, stadfæstede Frederik III paa Frederiksborg Slot 1649 sin Faders Tilladelse.

I de Tider skete det stundom, at Kongen anordnede Bededage — for Folkets og deres egne Synders Skyld. Paa disse Bededage skulde Godtfolk søge Kirkerne og afholde sig fra alt Arbejde under Gudstjenesten. 1652 i Decbr. var saaledes kundgjort, at der over hele Riget skulde holdes 3 Bededage i Træk. Og her var det, den Esrom Møller kom galt af Sted, idet han paa den tredie Bededag havde sendt en Stævning til Poul Jørgensen i Borsholm. Nu indstævnede Niels Hansen, Ridefoged i Kronborg Len, ved to Mand, Søren Sørensen, Postrider paa Kronborg, og Hans Sørensen i Borsholm, Esrom-Mølleren til at afgive nærmere Forklaring paa Tinge. Her oplyste Anders Persen, Maler i Helsingør, at han d. 16de December 1652 gik til Tikøb Kirke og blev der, til Gudstjenesten var forrettet. Saa gik han til Esrom Mølle, hvor Christian Rumler bad ham læse en Stævning til Poul Jørgensen i Borsholm. Jeg vil betale dig derfor, jeg tænker, at du kunde fortjene dig noget, da — det ved Gud — du har det storligen fornøden til din Hustru og dine fattige Smaabørn, sagde Mølleren. Hvorfor vil I, jeg skal læse den for ham i Morgen, spurgte Maleren. Jo, 6 Ugers Dagen er omme paa Lørdag, derfor tør jeg ikke længere lade ham være ustævnet, lød

Svaret. Saa blev Maleren der om Natten, og anden Dagen, da Christian Rumler og hans Hustru var taget til Kirke, gik han og Møllersvenden Christian Ingvarsen til Borsholm. De sad lidt og ventede hos Poul Jørgensen, til denne kom fra Kirken. Klokken var da mellem 1 og 2.

Dette Udsagn bekræftedes af Poul Jørgensens Tyende: Søren Nielsen, Svend Andersen og Margrete Bjørnsdatter. For Daniel Christensen, Sognepræst i Helsingør og Provst i Kronborg Birk samt for Rasmus Lange, Guds Ords Medtjener i Helsingør, havde Præstekonen i Tikøb, Kirsten Hr. Peders fortalt: Da hendes Mand rejste til Hornbæk tredie Bededag for at forrette Gudstjeneste, fulgte hun med ham til Borsholm og kom ind til Poul Jørgensen, hvor de to sad og ventede. Da sad Poul og læste Christian Rumlers Stævning.

Ridefogden oplyste nu, at det ved Sognestævne var befalet, at Præsternes Medhjælpere flittig skulde granske, om nogen forsømte Bededagene med Prædiken, Drik eller anden Uskikkelighed og saa at opskrive og melde det. Nu havde Mølleren understaaet sig at vise Majestætens Anordninger Foragt, udskikket sine Stævningsmænd fra et Sogn ind i et andet, og der forrettet deres Hverv — til største Forargelse for Folk.

Nu vilde Ridefogden sætte i Rette

1) Om Christian Rumler ikke bør staa aaben Skrifte,
2) om han ikke som en ulydig bør udvises af sin Gaard,
3) om han ikke bør være i Kongens Unaade og sættes paa Bremerholm til et mærkeligt Eksempel og Afsky.

Dommen lød paa, at Christian Rumler har forbrudt sit Fæste, da han ikke kan fragaa, at han har stævnet en Mand paa tredie Bededag.

Lensmanden Arendt von der Kula var ikke Mølleren venlig stemt. Han skrev, at denne havde vist sig modvillig adskillige Gange, bl. a. vilde han ikke betale den paabudte Voldskat (til Københavns Befæstning), ligesom han ogsaa havde sønderhugget nogle Elletræer, der skulde føres til Kronborg og bruges til Palisader. For disse to Forhold var han indstævnet til Landstinget.

Mølleren begyndte nu at blive hed om Ørene, da det saa ud til, han skulde væk fra Møllen. Tilmed søgte en tidligere Lakaj Claus Bertelsen om at faa Møllen — for sin lange og tro Tjeneste hos Kongen; det vilde Gud belønne Kongen, Dronningen og Prinsen for, skrev Lakajen.

Christian Rumler skrev til Kongen, at han havde hørt, der var en Person, som anholdt om at faa Esrom Mølle. Han henviste til Chr. IV's Breve af 1639 og 1644 samt til Fr. III's egen Stadfæstelse 1649. Han haabede derfor, at »Eders Majestæt ikke vil give nogen anden Brev mod Brev, gøre os fattige Folk og smaa Børn husvilde og drive os uskyldig fra vor Velfærd«. Han havde holdt Møllen godt vedlige. Paa denne Supplik skrev

Lensmanden paa Kronborg 29. Jan. 1653: Nu fortryder Mølleren, at han er dømt fra Møllen. Han har intet at beklage sig over, thi jeg vil formode, ingen paa det ganske Len sig over mig skal have at besværge (besvære) uden denne Møller alene og hans Person og Bedrifter snart af alle bliver velbekendt, om han med Tiden vel faar sin tilbørlig Løn.«

I en senere Skrivelse fra Esrom-Mølleren bad han Kongen om Naade og Mildhed samt tilbød at give meget til de fattige — i Bod for sin Forseelse. Det er dog næppe sandsynligt, det har hjulpet, da Lensmandens Indstilling og Kongens nærmeste Raadgiver gik mod Mølleren: Stævningen paa Bededagen har været et kærkomment Paaskud til at komme den besværlige Møller til Livs.

2. *Strid om en Eng i Evetofte.*

Fredag d. 28. Aug. 1663 faldt der paa Kregome Birketing Dom mellem ærlig og gudfrygtig Kvinde Anna Jensdatter i Neire Mølle og Morten Pedersen i Melby angaaende en Eng i Evetofte. Anna var Enke efter Møller Oluf Hansen, som siden 1628 havde haft Møllen i Fæste og havde den til sin Død 1658. Mølleren før Oluf havde faaet Brede Mølle (som Krudtmølle), og saa var Oluf kommet til Møllen. Paa Fæstesedlen til Oluf fra Lensmanden hedder det: Vide maa I, Henrik Nielsen, Ridefoged paa Frederiksborg, at jeg har fæstet Neire Mølle til Oluf Hansen, og eftersom Møllen er øde og forfalden, har jeg undt ham den for 6 Daler og skal dertil blive liggende Ager og Eng ligesom hans Formand — og I straks lader den besigtige af 8 Mand, hvad Brøstfældighed den befindes i — i dens Nærværelse, som har fæstet den, I lige Maade at tilholde Bønderne alle de Broer at gøre færdig, som almindelig Vej gaar paa til Møllen.

Denne Fæsteseddel fra den daværende Lensmand Fr. Urne paa Kronborg fremlagde Anna i Retten. Denne varetoges af Tingfoged Zacharias Jacobsen fra Mosegaard og Niels Hansen Hammer fra Kregome, han var Tingskriver. For Enken mødte Christen Rasmussen Trane, Kregome. Han havde ved Kaldsmændene Laurids Bonde i Melby og Oluf Nielsen i Haagendrup indstævnet Modparten, Morten Pedersen i Melby. Anna havde altid, ligesom hendes salig Husbond, holdt sit Fæste og svaret Afgifterne. Hun havde ej heller opladt Engene til noget Menneske i Verden — uden til hendes Søn, Hans Olufsen. Det havde Morten selv hørt paa — men nu havde han ved »Hinterlist« faaet Fæstebrev paa Engen hos Lensmand Otto Povisch paa Frederiksborg d. 31. Juli 1658. Morten var mødt og mente, at Anna Møllers Indsigelse ikke skulde komme ham til Fortræd, eftersom han havde Lensmandens Fæsteseddel paa Engen.

Annas Sognepræst, den hæderlig og vellærde Mand, Hr. Niels Sørensen i Melby, var hendes Lavværge og vilde gerne bistaa hende. »Eftersom Anna,

salig Oluf Møllers udi Neire Mølle, har klageligen andraget for mig underskrevne, at hun højlig er foraarsaget sin sl. Husbonds Fæste-Eng ved Retten og andre lovlige Midler at søge hos Morten Pedersen i Melby, som samme Eng paa nogle Aars Tid har sig bemægtiget, da efterdi jeg for mit Embeds Skyld ej kan efter Skyldighed assistere den fattige Enke i dette Fald, er jeg gerne tilfreds og ombeder derhos, at den gunstige Øvrighed ordinerer og fuldbyrder efter sin egen velviseste Diskretion en dygtig Person at tale og kende i denne Sag saa vidt Lovens Ret bevilges, som om jeg selv var til Stede. Melby, 10. July 1663. Niels Sørensen Quist.«

Trane var en god Talsmand for Enken. Efter Jordebogen havde Annas Mand stedt og fæstet som hans Formænd i mange Aar, og da han døde, tog Morten Pedersen Engen, hvis Afgift var 1½ Mark aarlig. Morten oplyste, at han var med Hans Olufsen og dennes Moder, Anna Jacobsdatter, paa Frederiksborg. Præsten i Lynge, Hr. Peder Jacobsen, havde ogsaa været til Stede, da han var Lavværge for Hans. Ved denne Lejlighed sagde Anna sit Fæste op for Øvrigheden, som var nærværende. Samtidig fæstede Hans Neire Mølle og enedes med sin Moder om, at hun skulde bo i Møllen og have den halve Indkomst af den aarlig; derfor betalte hun ogsaa det halve af den Sum, som Møllen blev fæstet for. Hans havde ikke — og ingen andre ellers — fæstet den omtvistede Eng, eftersom det var et Stykke Eng, der gik særlig Landgilde af, fordi der stod 8 eller 9 Væggestuer Hus paa det. Saa henvendte Morten sig til Lensmanden og fæstede den. »1658 31/7 har jeg fæstet til Morten Pedersen i Melby en Eng uden for Evetofte Enghave, som tilforn har ligget til Brydegaarden i Melby — den at bruge herefter til sin Gaard han paa bor, hvoraf han skal give den sædvanlige Landgilde, som hans Formand afg. Oluf Møller før ham har givet.«

Det var mod al Ret og Billighed, sagde Trane, at Morten havde tillusket sig den Fæsteseddel, han maatte vide, at den var Olufs og Annas. Nej, svarede Morten, da Anna og hendes Søn var mødt for Øvrigheden og opsagde hendes Fæste, saa stod det jo til Øvrigheden at fæste Engen til hvem som helst, og da ingen andre anmodede om Fæste paa den, havde han fæstet den.

Paa Annas Vegne var indleveret følgende Brev til Retten: Eftersom jeg, Anna sl. Oluf Møllers i Neire Mølle, tiltaler Morten Pedersen for den Eng i Evetofte, han i nogle Aarstid (fra 1658) ikke til liden Skade og Nachdel har hinterlisteligen forholden mig, saa androper jeg, at Fr. 2dens Forordning af 23. Okt. 1565 paa Frederiksborg Slot udstedt maa blive i Kraft, der melder, at alle Enker skal besidde det Husfæste og den Grund, som deres afg. Husbond har fæstet. Herimod har Morten Pedersen mig ubarmhjertig berøvet mig min Eng, thi han har imod al Lov listeligen 1658 forhvervet Fæsteseddel hos Otto Povisch paa denne Eng, som jeg samme Aar lod indhegne

og var færdig at ville lade slaa og høste, og han straks formente mig den. Formener derfor, at Morten Pedersens Seddel ej bør komme mig fattige Enke til Hindring, saa at jeg faar Engen, som i over 30 Aar var ukæret og upaaagtet i min sl. Mands Brug og i over 70 Aar i hans Formands Tid har ligget til Neire Mølle.

— Man skulde synes, at noget talte for, at Enken fik Lov til at fortsætte Fæstet ogsaa af den Eng, Striden drejede sig om. Birketinget afgjorde imidlertid Sagen med at give Morten Pedersen Medhold. Han havde lovlig Ret til den, eftersom han kunde fremvise Fæstebrev fra Lensmanden paa Frederiksborg Slot. Anna og hendes Søn var for sent paa det; Sagen skulde have været oplyst og afgjort hin Sommerdag paa Frederiksborg Slot 1658.

SAMFUNDETS VIRKSOMHED

FRA 1. OKTBR. 1943 TIL 30. SEPTBR. 1944

TIRSDAG den 14. Marts 1944 afholdt Samfundet sin 38. ordinære Generalforsamling paa Hotel „Kronprinsen" i Hillerød. Museumsdirektør *Andrup* var Dirigent.

Formanden, Museumsdirektør *Klem*, Helsingør, redegjorde for Samfundets Virksomhed i det forløbne Aar. Denne bestod væsentligst i Udgivelsen af Hjemstavnsbogens andet Halvbind, hvormed Hjemstavnsbogen er afsluttet. Hensigten med denne Bog var at give en god og tilpas fyldig Fremstilling af Amtets Historie og Mindesmærker, bl. a. til Brug i Skoleundervisningen. Bogen havde faaet en god Modtagelse. Formandens Beretning godkendtes.

Kassereren, Sparekassedirektør *C. Andersen*, Hillerød, forelagde det reviderede Regnskab, der balancerede med Kr. 7062,86. Decharge gaves.

Af Bestyrelsen fratraadte efter Tur Museumsdirektør *Andrup*, Hillerød, Kaptajn *Jørgensen*, p. t. Hillerød, Forfatteren *Anders Uhrskov*, Hillerød, og Formanden. De genvalgtes alle.

Bestyrelsen bestaar altsaa af: Sparekassedirektør *C. Andersen*, Hillerød (Sekretær og Kasserer), Museumsdirektør *Otto Andrup*, Hillerød, Lektor *H. Boisen*, Hillerød (Skriftudvalget), Pastor *Villads Christensen**, Græsted, Sognefoged *Hans Jensen Hansen*, Ølstykke, Sparekassebestyrer *J. Chr. Jensen*, Slangerup, Amtsskolekonsulent *L. C. Jensen**, Gilleleje, Direktør, Kaptajn *Jørgensen*, Frederiksværk, Lærer *Dahlmann Klausen**, Helsinge, Museumsdirektør *Knud Klem*, Helsingør (Formand), Læge *A. H. Riise*, Hillerød, Lektor, Dr.

phil. *Jan Steenberg*, Hillerød, og Overbibliotekar, Forfatter *Anders Uhrskov*, Ullerød (Skriftudvalget). (De med * betegnede fratræder efter Tur paa Generalforsamlingen i 1945).

Til Revisorer genvalgtes Forretningsfører *H. P. Olsen* og Kommunaldirektør *Chr. Svendsen*, Hillerød.

Samfundets Medlemstal var pr. 1. Oktober 1944: 2 livsvarige Medlemmer, 514 Medlemmer og 15 Subskribenter,

I Regnskabsaaret 1943—44 har Samfundet modtaget følgende Tilskud: Fra Staten (155 Kr.), Frederiksborg Amtsraad (100 Kr.), Byraadene i Frederiksværk (10 Kr.) og Hillerød (50 Kr), Sogneraadene i Asminderød-Grønholt (10 Kr.), Birkerød (20 Kr.), Bloustrød (10 Kr.), Frederiksborg Slotssogn (10 Kr.), Græsted-Maarum (10 Kr.), Hørsholm (50 Kr.), Kyndby-Krogstrup (10 Kr.), Lillerød (10 Kr.), Melby (10 Kr.), Skibby (10 Kr.), Skuldelev-Selsø (10 Kr.), Slagsunde-Ganløse (15 Kr.), Slangerup By (10 Kr.), Stenløse-Veksø (20 Kr.), Søborg-Gilleleje (10 Kr.), Vejby-Tibirke (10 Kr.), Ølsted 3 Kr.), Frederiksborg Amts Spare- og Laanekasse (100 Kr.), samt fra Carl Julius Petersens Hjælpefond (200 Kr.).

Samfundets Medlemmer, nytilkomne og ældre, kan købe ældre Aargange af Aarbogen for 1 Kr. pr. Aargang og en Række paa 4 Aargange til en Pris af 3 Kr, Aarbøgerne for 1907, 1916, 1917, 1919 og 1920 er udsolgt. Prisen paa Særbøger vil blive fastsat i hvert enkelt Tilfælde. Samfundet har hidtil udgivet følgende Særbøger, som Medlemmerne kan købe til de vedføjede Priser:

Junge: Den nordsjællandske Landalmues Karakter, Skikke, Meninger og Sprog, 1915, 279 S..... 1 Kr.

Uhrskov: Nordsjællandsk Landsbyliv i ældre Tider paa Grundlag af fhv. Folketingsmand Lars Larsens Beretninger, 1918, 174 S., ill. ..... udsolgt

Weilbach: Frederiksborg Slot, 1923, 142 S., 68 Ill..... udsolgt

Hillerød By, 1925, 363 S., 55 Ill..... udsolgt

Carl Christensen: Frederiksværk, 1926, 192 S., 54 Ill.... 3 Kr.

Weilbach: Fredensborg Slot, 1928, 136 S., 77 Ill..... 3 Kr.

Frederiksborg Amts Stednavne, 1929, 168 S..... 2 Kr.

Arne Sundbo: Frederikssunds og Købstaden Slangerups Historie. I. Tiden til 1809, 1931, 416 S., 112 Ill..... 6 Kr.
II. Frederikssunds Historie, 1810—70, 1937, 261 S., ill. 3 Kr.
Bjørn Kornerup: Frederiksborg Statsskoles Historie 1933, 288 S., 44 Ill. ..... 3 Kr.
Anders Uhrskov: Fra Stavnsbaand til vore Dage. Skildringer af Nordsjællands Kulturhistorie. I. Fra Landbrugets Verden, 1938, 324 S., 80 Ill. ..... 3 Kr.
II. Handel, Haandværk, Fiskeri, 1939, 176 S., 52 Ill. 3 Kr.
III. Fra Land og By, 1940, 237 S., 38 Ill. Reg. ..... 3 Kr.
Hjemstavnsbog for Frederiksborg Amt, 1943, 392 S., 118 Ill. 6 Kr.

Med Undtagelse af Aarene 1929 og 1939 er der i de Aar, i hvilke Særbøger er udsendt, ikke udgivet den almindelige Aarbog.

De historiske Amtsforeninger er komne overens om at give hverandres Medlemmer (ɔ: Personer, ikke Institutioner og lign.) Adgang til for nedsat Betaling (eventuelt Fremstillingsprisen for vedkommende Skrift) at subskribere paa de Aarbøger og andre Skrifter, der udgives af de Samfund, af hvilke vedkommende ikke selv er Medlem, naar Begæring derom fremsættes gennem eget Samfunds Bestyrelse. Medlemmer, der ønsker at benytte sig heraf, bedes henvende sig til Sekretæren.

Opmærksomheden henledes paa det af Nationalmuseet udgivne Aarsskrift „Fra Nationalmuseets Arbejdsmark", hvori der gives almenfattelige og rigt illustrerede Beretninger om nye sjældne Fund eller nye interessante Undersøgelser indenfor Nationalmuseets Arbejdsomraade. Bogladeprisen er for sidste Aargang 7,75 Kr., men Forlaget tilbyder Bogen til Samfundets Medlemmer for 6 Kr., naar Bestilling sendes til Sekretæren. For Aargangene 1938—43 er Bogladeprisen fra 3,75 Kr. til 6 Kr., og Rabatten svarende til ovennævnte. Aargangene 1934—37 og 1943 er udsolgte.

Opmærksomheden henledes ligeledes paa det af „Dansk historisk Fællesforening" udgivne Tidsskrift for Kulturhistorie og Lokal-

historie „Fortid og Nutid". Tidsskriftet udkommer med 8 Ark aarligt og koster 5 Kr. pr. Aargang, for Medlemmer af vort Samfund, der bestiller det gennem Sekretæren, dog kun Halvdelen. Ogsaa Fællesforeningen har forskellige Udgivelser, som vore Medlemmer kan faa til Særpris. Af disse skal navnlig fremhæves *Holger Hjelholt:* Skriftprøver fra Tiden efter Reformationen til Midten af 19. Aarh. (Særpris 2,75 Kr.) og den nyudkomne Bog af Arkivar *Kroman:* Skriftens Historie i Danmark (Favørpris 3,60 Kr., Bogladepris 6 Kr.).

Ved Udsendelsen af Aarbogen hænder det, at enkelte Medlemmer kke indløser Forsendelsen. Da dette medfører en betydelig Portoudgift for Samfundet, kan en saadan Form for Udmeldelse ikke tages for gyldig. Udmeldelse maa for at være gyldig være sket skriftligt til Formanden eller Sekretæren inden Aarbogens Udsendelse.

REGNSKAB FOR TIDEN $^{1}/_{10}$ 1943 — $^{30}/_{9}$ 1944

INDTÆGT	Kr.	Øre	UDGIFT	Kr.	Øre
Overført fra 1942—43 ...	1390	51	Aarbogen og andre Tryksager	6953	91
Hjemstavnsbog II	6080	20	Møder	119	45
Salg af ældre Aargange ..	122	70	Administration	61	87
Tilskud:			Dansk historisk Fællesforening	24	48
Paa Finansloven	155	00	At overføre til 1944—45.	1291	17
Frederiksborg Amtsraad.	100	00			
By- og Sogneraad	288	00			
Pengeinstituter	100	00			
Carl Jul. Petersens Hjælpefond	200	00			
Renter	14	47			
	8450	88		8450	88

FORTEGNELSE

OVER

„FREDERIKSBORG AMTS HISTORISKE SAMFUND"S MEDLEMMER PR. 1. OKTOBER 1944

Livsvarige Medlemmer

Berner-Schilden-Holsten, H., Lensbaron, Langesø pr. Langesø.
Hillerød Folkebibliotek, Hillerød.

Aarsmedlemmer

Helsingør

Almenskolen, Den højere, Helsingør.
Andersen, Alfred, Kontorbestyrer, Hamlets Vænge 36, Helsingør.
Boesen, Gunnar, Organist, Helsingør.
Borup Nielsen, Kontorchef, Stubbedamsvej 96, Helsingør.
Centralbiblioteket, Helsingør.
Christensen, P., Borgmester, Helsingør.
Hansen, Detlev, Købmand, Kongensgade, Helsingør.
Hansen, N. C., fhv. Oversergent, Helsingør.
Industriforeningen, Helsingør.
Jacobsen, P. H., Købmand, Esromvej 51, Helsingør.
Jensen, Christiane, Forstanderinde, Telefoncentralen, Helsingør.
Klem, Knud, Museumsdirektør, cand. mag., Helsingør.
Lerche, B. J., Bogholder, Raadmand, Kongevejen 31, Helsingør.
Lund, V. E. A., Grosserer, Konsul, Helsingør.
Nielsen, E., Kasserer, Flynderborgsvej, Helsingør.
Rink, S., Apoteker, Konsul, Helsingør.
Skydeselskab, Det kgl. privil., Helsingør.
Sparekassen for Helsingør og Omegn.
Søegaard, L., Tømrermester, Helsingør.
Tortzen, F. J., Redaktør, Stengade 17, Helsingør.
With-Jensen, Overassistent, Villa »Troldhøj«, Stubbedamsvej, Helsingør.

Hillerød

Ahrenst, Otto, Farver, N. Banevej 1, Hillerød.
Andersen, Overassistent ved Gribskovbanen, Hillerød.
Andersen, A., Blikkenslager, Mølle-stræde, Hillerød.
Andersen, O. C., Overlærer, Parkvej, Hillerød.
Andersen, C. F., Sparekassedirektør, Hillerød.
Andersen, T. C., Stadsingeniør, Hillerød.
Andersen, Sygehusforvalter, Hillerød.
Andreasen, Disponent, c/o O. Petersen & Co., Hillerød.
Berg-Sørensen, Palle, Adjunkt, Hillerød.
Bernild, Holger, Redaktør, Hillerød.
Blomberg, Handelsgartner, Hillerød.
Boeck, Bianco, Amtsfuldmægtig, Holmegaardsvej 29, Hillerød.
Boisen, H., Lektor, Hillerød.
Borella-Hansen, S., Snedkermester, Torvet 1, Hillerød.
Bredsdorff, K., Lektor, Hillerød.
Christensen, Carl, Murermester, Chr. IV.s Vej, Hillerød.
Elkjær, Sigurd, Kommunelærer, Funkevej, Hillerød.
Frederiksborg Statsskole, Hillerød.
Folkebiblioteket, Hillerød.
Gjerløff, E., Lektor, Hillerød.
Hansen, Lars Peter, Arresvej, Hillerød.
Hansen, Karl, Tandlæge, Hillerød.
Hansen, Laurids, Redaktør, Hillerød.
Harboe, P., Læge, Hillerød.
Hauge, C. M., Skotøjshandler, Slotsgade, Hillerød.
Hoffmann, M. G., Oberstløjtnant, Sdr. Jernbanevej 7, Hillerød.
Holck, Amtsfuldmægtig, Holmegaardsvej, Hillerød.

Ivert, P. A., Tandlæge, Hillerød.
Jensen, Olut, Typograf, Skansevej, Hillerød.
Kabell, Henry, Cementvarefabrikant, Hillerød.
Kern-Hansen, C., Guldsmed, Hillerød.
Kielberg, Emil, Murermester, Hillerød.
Kielberg, Chr, Tømrermester, Hillerød.
Kjærgaard, A., Amtsvejinspektør, Hillerød.
Klaumann, Journalist, Frederiksborg Amts Avis, Hillerød.
Krogh, J. K., Lærer, Sdr. Banevej 25, Hillerød.
Kuhlman, C. J., Driftsbestyrer, Hillerød.
Larsen, N., Slotsgade 35 [2], Hillerød.
Larsen, F., Kommunelærer, Dyrehavevej 15, Hillerød.
Larsen, Ejvind, Uddeler, Tamsborgvej 19 [1], Hillerød.
Laugesen, Civilingeniør, Københavnsvej 16, Hillerød.
Lewinsky, Th., Tømmerhandler, Hillerød.
Lintrup, F., Apoteker, Hillerød.
Lundquist, Carl, Arkitekt, Københavnsvej 20, Hillerød.
Madsen, Arkitekt, Teknisk Skole, Hillerød.
Mørch, Gudrun, Frk., Lærerinde, Slotsvænget, Hillerød.
Neergaard, C. M., Lektor, Hillerød.
Nielsen, Helga Hede, Kioskejer, Vibekevej 2, Hillerød.
Nielsen, Valdemar, Incassator, Hjortholmsvej 2, Hillerød.
Nielsen, Erik, Købmand, Helsingørsgade 10, Hillerød.
Nordsjællandsk Museumsforening, Hillerød.
Nordsten, M., Fabrikejer, Civilingeniør, Helsingørsgade, Hillerød.
Olsen, H. P., Forretningsfører, Hillerød.
Olsen, Karsten, Læge, Slotsgade, Hillerød.
Olsen, G. Laurids, Maskinhandler, Slotsgade 42, Hillerød.
Olsen, N. M. H., Sagfører, Hillerød.
Petersen, Albin, Kontorbestyrer, Holmegaardsvej 18, Hillerød.
Petersen, Frederik P., Banehaandværker, Hillerød.
Petersen, Hans, Mælkehandler, Hostrupsvej 2, Hillerød.
Petersen L., Skomager, Slotsgade 26, Hillerød.
Petersson, Vagn, Lektor, Hillerød.
Plum, Fru Toldforvalter, Torvet, Hillerød.
Poulsen, Asger, Adjunkt, Hillerød.
Poulsen, Einer, Redaktør, Hillerød.
Rasmussen, L, Barbermester, Helsingørsgade 3, Hillerød.
Riise, A. H., Læge, Hillerød.
Raaschou, C., Overretssagfører, Hillerød.
Schou, Carl C., Ingeniør Holmegaardsvej 33, Hillerød.
Skogstad, Soland, Blikkenslagermester, Slotsgade 24, Hillerød.
Sparving, Chr., Købmand, Slotsgade 12, Hillerød.
Stahl, J., Branddirektør, Hillerød.
Steenberg, Jan, Lektor, Dr. phil., Hillerød.
Storkfelt, G., Boghandler, Hillerød.
Sørensen, Chr., Boghandler, Hillerød.
Sørensen, Kaj, Landinspektør, Hillerød.
Thage, G., Driftsbestyrer, Civilingeniør, Hillerød.
Thomsen, Carl, Cyklehandler, Kannikegade 9, Hillerød.
Willerup, Købmand, Hillerød.
Zahlmann, C., Dommer, Hillerød.

Frederikssund

Bendtsen, H., Husmand, Christiansholm, pr. Frederikssund.
Bruun, Carl, Materialhandler, Frederikssund.
Baadsgaard, K. T., Landsretssagfører, Frederikssund.
Eisenhardt, Victor, Købmand, Frederikssund.
Frederikssund Folkebibliotek, Frederikssund.
Frederikssund og Omegns Bank, Frederikssund.
Harck, A. T., Politimester, Frederikssund.
Hansen, H. Flindt, Ekviperingshandler, Frederikssund.
Hansen, Henning, Fotograf, Frederikssund.

Hansen, H. Henning, fhv. Købmand, Frederikssund.
Hansen, J., Skomagermester, Frederikssund.
Jørgensen, Inspektør, Sygehuset, Frederikssund.
Kommuneskolens Lærerbibliotek, Frederikssund.
Lange, Axel B., Købmand, fhv. Landstingsmand, Frederikssund.
Mathisen, P., Branddirektør, Frederikssund.
Maag, Louis, Fabrikant, Færgevej, Frederikssund.
Nielsen, Kæmner, Frederikssund.
Nielsen, Redaktør, Frederikssund.
Nielsen, Em., Stenhugger, Frederikssund.
Pedersen, H. Th., Tandlæge Frederikssund.
Prenter, Lærer, Frederikssund.
Retoft, Emil, Borgmester, Frederikssund.
Riis, E., Lærer, Frederikssund.
Rose, Eiler, Boghandler, Frederikssund.
Termansen, N., Konservator, Frederikssund.

Frederiksværk

Andersen, C., Brugsforeningsuddeler, Frederiksværk.
Andersen, M., Savværksejer, Frederiksværk.
Bille-Hansen, F. L., Værkmester, Frederiksværk.
Cassias, Stationsforstander, Frederiksværk.
Christensen, Aage, Købmand, Frederiksværk.
Christensen, Th., Rentier, Birkely, Frederiksværk.
Christiansen, Alfr., Lærer, Frederiksværk .
Culmsee, L. C., Slagtermester, Frederiksværk.
Folkebiblioteket, Frederiksværk.
Friis, Wilh., Manufakturhandler, Frederiksværk.
Gottlieb, Læge, Frederiksværk.
Gribsø, Erland, Redaktør, Frederiksværk.
Hansen, V., Fabriksarbejder, Frederiksværk.
Hansen, Nic. H., Købmand, Frederiksværk.
Jensen, P., Karetmager, Frederiksværk.
Jørgensen, A. S., Direktør, Kaptajn, Frederiksværk.
Køje, Lærer, Nørrehus, Frederiksværk.
Larsen, L. P., Toldassistent, Frederiksværk.
Lieberkind, Poul, Manufakturhandler, Frederiksværk.
Lærerbogsamlingen, Frederiksværk.
Løjstrup, J., Skovfoged, Løvdal, Frederiksværk.
Løkke, Harry, Urmager, Frederiksværk.
Madsen, C., Læge, Frederiksværk.
Olsen, C. C., Dyrlæge, Frederiksværk.
Petersen, Frk., Kommunelærerinde, Hillerødvej 8, Frederiksværk.
Petersen, Lars Peter, Snedker, Godthaabsvej 11, Frederiksværk.
Poulsen, P., Bagermester, Frederiksværk.
Raun, Ove, Bogholder, Frederiksværk.
Thomassen, L. M., Lærer, Frederiksværk.

Alsønderup Sogn

Tulstrup Skole, Alsønderup Sogn pr. Hillerød.

Annisse Sogn

Jensen, Kristian M., Husmand, Huseby pr. Helsinge.

Asminderød Sogn

Arnstrup, Boghandler, Fredensborg.
Bro, Agnes, Frk., Lærerinde, Fredensborg.
Fredensborg Folkebibliotek, Fredensborg.
Hansen, Ella, Frue, Fredensborg.
Hansen, Hans, Forstander, Fredensborg.
Hansen, H. I., Begtrupsminde, Fredensborg.
Kristensen, Knud, Gaardejer, pr. Humlebæk Station.
Lillelund, Elfrida, Frk., fhv. Lærerinde, Fredensborg.
Nielsen, Jakob, Lærer, Sletten Skole, Humlebæk.
Sørensen, M., Overlærer, Fredensborg.

Birkerød Sogn

Birkerød Kommunebibliotek, Birkerød.
Borup, Lektor, Skolevej 5, Birkerød.

Grut, A. N., Direktør, Bregnerødvej, Birkerød.
Hansen, Vilh., Direktør, Birkerød.
Jensen, Otto, cand. mag., Birkerød.
Kamp Schiødt, A., Redaktør, Birkerød.
la Cour, Vilh., Lektor, Dr. phil., Birkerød.
Petersen, Henry, Gartner, Baunehøj, Birkerød.
Pullich, T., Arkitekt, Birkerød.

Blistrup Sogn

Andersen, N. P., Parcellist, Smidstrup pr. Gilleleje.
Christensen, Hans, Landmand, Damsgaard, Koldsbæk pr. Vejby.
Kristiansen, K., Gaardejer, Bakkebjerg pr. Græsted.
Olsen, Otto J., Landmand, Højelt pr. Græsted.
Sørensen, Lars Peter, Parcellist, Smidstrup pr. Gilleleje.
Tvede, Hans, Stuebakkegaard, Højelt pr. Græsted.

Blovstrød Sogn

Hansen, Karen, Frk., Lærerinde, Blovstrød Skole pr. Lillerød.
Pedersen, Im., Lærer, Blovstrød pr. Lillerød.

Draaby Sogn

Gad-Simonsen, Bendt, Skovfoged, Studehaven, Jægerspris.
Hansen, A. H., Officiant, Jægerspris.
Hansen, Lærer, Skoven pr. Jægerspris.
Høeg, Eiler, Læge, Jægerspris.
Jægerspris Folkebibliotek, Jægerspris.
Larsen, Førstelærer, Jægerspris.
Larsen, Oluf, Mejeribestyrer, Skoven pr. Jægerspris.
Nielsen, Peter, Gaardejer, Jægerspris.
Skolen paa Frederik VII's Stiftelse, Jægerspris.
Sørensen, H. L., Lærer, Jægerspris.
Svegaard-Petersen, Helge, Lærer, Jægerspris.
Tiedemann, Poul, Pastor, Skoven pr. Jægerspris.

Esbønderup Sogn

Andersen, L. E., Købmand, Esrum.
Jørgensen, E. A., Lærer, Skolen, Esbønderup pr. Esrum.

Farum Sogn

Damgaard, Alice, Frue, »Pynten« pr. Birkerød.
Hansen, C. O., Statsskovfoged, Fiskebæk pr. Farum.
Jensen, Niels, Gaardejer, Stavnsholt pr. Birkerød.
Olsen, Jens, Partikulier, Grønnehavehus, Farum.
Petersen, H. J., Gaardejer, Sejlgaard, Farum.
Rasmussen, R., Gaardejer, Stavnsholt pr. Farum.

Ferslev Sogn

Christoffersen, Søren, Husejer, Ferslev pr. Skibby.
Moberg Kristensen, K., Tømrermester, Ferslev pr. Skibby.

Frederiksborg Slotssogn

Andersen, Kommunesekretær, Nyhuse, Hillerød.
Andreasen, Anna, Husmoder, Frederiksværksgade 104, Hillerød.
Andrup, Otto, Museumsdirektør, mag. art., Slottet, Hillerød.
Brendstrup, H. E., fhv. Birkedommer, Slottet, Hillerød.
Fobian, Johs., Garvermester, Frederiksværksvej 1, Hillerød.
Gudmand-Høyer, Kommunelærer, Frederiksværksgade, Hillerød.
Hansen Snedkermester, Skolestien 7, Hillerød.
Larsen, F., Forstander, Missionshøjskolen, Hillerød.
Larsen, O., Lærer, Frederiksværksgade 10, Hillerød.
Larsen, Valdemar, Tømrermester, Løngangsgade 11, Hillerød.
Madsen, E. Toftegaard, Købmand, Grønnegade, Hillerød.
Møldrup, E., Konsulent, Frederiksværksgade 7 A, Hillerød.

nationalhistoriske Museum, Det, paa Frederiksborg.
Nielsen, H. P., Skolegade 31, Hillerød.
Nordkild, Georg, Plantør, Agerholt, Hillerød.
Nyhuse Skole, Nyhuse, Hillerød.
Paulsen, Jørgen, Museumsinspektør, Frederiksborg Slot.
Pedersen, Viggo, Faktor, Hillerødsholm C 32, Hillerød.
Pedersen, Konrad, Smedemester, Frederiksværksvej 4, Hillerød.
Poulsen, Laurits, Disponent, Frederiksværksgade 64 A, Hillerød.
Terkelsen, Oswald, Bogtrykker, Frederiksværksgade, Hillerød.
Uhrskov, Anders, Overbibliotekar, Forfatter, Hillerød.
Østerbye, Rud., fhv. Overlæge, Frederiksværksgade 26, Hillerød.

Ganløse Sogn

Ganløse Bibliotek, Skolen, Ganløse pr. Maaløv.
Holm, Lærer, Ganløse pr. Maaløv.
Randrup-Christensen, Proprietær, »Knardrupgaard« pr. Maaløv.

Gerlev Sogn

Andersen, Niels Th., Gaardejer, Tørslev pr. Krogstrup.
Larsen, N., Gaardejer, Højagergaard pr. Krogstrup.
Mortensen, Niels, Gaardejer, Elmegaard pr. Krogstrup.
Madsen, Poul, Landmand, Hasselhøjgaard pr. Krogstrup.

Gilleleje Sogn

Aschenfeldt, Kommunelærer, Gilleleje.
Gilleleje Folkebibliotek, Gilleleje.
Jensen, L. C., Amtsskolekonsulent, Gilleleje.
Nemming, Knud, Lærer, Gilleleje.
Nielsen, Otto, Bonderup pr. Gilleleje.
Terslin, H. C., Lærer, Gilleleje.

Græse Sogn

Christensen, Poul, Landmand, Græse pr. Fr.sund.

Græsted Sogn

Andersen, L., Købmand, Græsted.
Christensen, Villads, Sognepræst, Græsted.
Græsted Sognebogsamling, Græsted.
Jørgensen, Chr. Viktualiehandler, Græsted.
Samuelsen, Kr., Mejeribestyrer, Græsted.
Sørensen, N. P., Skovløber, Græsted Hegn pr. Græsted.

Grønholt Sogn

Gørløse Sogn

Nielsen, Niels P., Gaardejer, Bakkegaard pr. Gørløse.
Gørløse Læseforening, Gørløse.

Hellebæk Sogn

Teisen, K. L., Læge, Hellebæk.
Jørgensen, R., Smedemester, Hellebæk.

Helsinge Sogn

Baun, Harald, Kontorbestyrer, Højbjerg pr. Helsinge.
Dahlmann Klausen, Lærer, Helsinge.
Fogh, Johs. G., Urmager, Helsinge.
Helsinge Folkebibliotek, Helsinge.
Jensen, Reiter, Farvehandler, Helsinge.
Larsen, M., Overlærer, Helsinge.
Münnich, Th., Frue, Helsinge.
Møller, Kirstine, Enkefrue, Helsinge.
Nielsen, Axel R., Realskolebestyrer, Helsinge.
Nielsen, Fr., Gaardejer, Kæderup pr. Helsinge.
Nielsen, Lars, Gaardejer, Laugø pr. Helsinge.
Nielsen, J. Aa., Aspirant, Helsinge.
Nielsen, N. Th., Kommunesekretær, Helsinge.
Olsen, Oluf, Gaardejer, Kæderup pr. Helsinge.
Olsen, Postbud, Helsinge.
Petersen, Lars, Proprietær, »Bøgeskovgaard« pr. Helsinge.
Svegaard, K., Købmand, Helsinge.

Herlev Sogn

Brendstrup, Søren, Gaardejer, »Aaskelgaard«, Freerslev pr. Hillerød.
Dinesen, Oluf Kj., Parcellist, Freerslev pr. Hillerød.

Hornbæk Sogn

Andersen, Peter K., Konservator, »Fædres Minde«, Hornbæk.
Hoffmann, Karl, Lærer. Hornbæk.
Larsen, L. Olsen, Gaardejer, Hornbæk.

Hørsholm Sogn

Axt, Aage, Assurandør, Rungsted Kyst.
Bernhoft, H. A., Gesandt, Kammerherre, Hørsholm.
Borch, Christian, Arkitekt, Firhusvej 1, Hørsholm.
Brøndsted, Holger, Forstander, Dr. phil., Købmandshvile, Rungsted Kyst.
Funch, Vibeke, Læge, Hørsholm.
Hansen, Gilbert, Læge, Rungsted Kyst.
Hørsholm Folkebibliotek Hørsholm.
Jensen, Korfits, Forpagter, Frugtavler, »Bjerggaard«, Hørsholm.
Kjeldsen, Bennet, Læge, Hørsholm.
Rungsted Statsskole, Rungsted Kyst.
Rosted, H. C., Viceskoleinspektør, Hørsholm.
Scheel, P., Apoteker, Hørsholm.
Usserød Folkebibliotek, pr. Kokkedal.

Jørlunde Sogn

Brovang, I. A., Pastor, Jørlunde pr. Slangerup.
Hansen, Frimodt, Bager, Sundbylille, Frederikssund.
Vangshøj, Jacob, Jørlunde pr. Slangerup.

Karlebo Sogn

Auderød Sogns Læseforening, Auderød. Skole pr. Kokkedal.
Wøldike Nielsen, O., Sognepræst, Karlebo pr. Kokkedal.

Kregme Sogn

Hansen, H. P. Snedkermester, Lill. Kregme pr. Kregme.
Jensen, Oluf, Landpostbud, Kregme pr. Fr.værk.
Petersen, Vilh., Parcellist, Carlsgave pr. Frederiksværk.

Krogstrup Sogn

Hansen, H. P., Førstelærer, Krogstrup Skole pr. Krogstrup St.
Kyndby-Krogstrup Folkebibliotek, Krogstrup Skole pr. Krogstrup St.

Kyndby Sogn

Andersen, Lærer, Kyndby Skole, Krogstrup.

Lille Lyngby Sogn

Jensen, Rasmus, Gaardejer, Lille-Lyngby pr. Skævinge.
Larsen, Søren M., Gaardejer, Mølleris pr. Skævinge.
Larsen, Hans, Gaardejer, Meløse pr. Skævinge.
Meløse Folkebibliotek, ved Lærer Willadsen, Meløse pr. Skævinge.
Willadsen, Axel, Lærer, Meløse Skole pr. Skævinge.

Lillerød Sogn

Jørgensen, Anders, Gaardejer, Lillerød.
Mourits-Andersen, K., Lærer, Lillerød.
Pedersen, P. Chr., Pastor emer., Lillerød.
Thomsen, O. H., Entreprenør, Lillerød.

Lynge Sogn

Maarum Sogn

Kristensen, Stationsforstander, Kagerup.

Melby Sogn

Jørgensen, J. P., Evetofte pr. Melby.
Larsen, O. M., Murermester, Melby.
Melby Sogneraad, Melby.
Olsen, R. I., Gaardejer, Evetofte pr. Melby.

Nødebo Sogn

Jensen, Skovfoged, Ostrup pr. Esrum.
Windfeld-Hansen, Pastor, Nødebo.

Oppesundby Sogn

Ramløse Sogn

Hansen, Axel H., Gaardejer, Ramløse pr. Helsinge.
Munk, Ole R., Gaardejer, Ramløse pr. Helsinge.
Nielsen, Niels J., Gaardejer, Ramløse pr. Helsinge.
Petersen, Jens, Gaardejer, Vejgaard, Ramløse pr. Helsinge.

Selsø Sogn

Hviid Simonsen, Chr., Lærer, Sønderby pr. Skibby.
Vangslev, Thorv., Gaardejer, Sønderby pr. Skibby.

Sigerslevvester Sogn

Skibby Sogn

Garboe, Axel, Sognepræst, Dr. phil., Skibby.
Nielsen, Anna Marie, Frue, Skibby.
Skibby Folkebibliotek, Skibby.

Skuldelev Sogn

Skævinge Sogn

Kragbøll, L., Pastor, Skævinge.
Moltved, Georg, Læge, Skævinge.
Skævinge Bogsamling, Skævinge.

Slagslunde Sogn

Slangerup Sogn

Hansen, S., Lærer, Slangerup.
Hjørlund, J., Pastor, Slangerup.
Hoffmeyer, Svend, Læge, Slangerup.
Jensen, O., Forstander, Slangerup.
Jensen, J. P., Gaardejer, Kvinderup pr. Slangerup.
Jensen, J. Chr., Sparekassebestyrer, Slangerup.
Larsen, Oluf, Gaardejer, Kvinderup pr. Slangerup.
Madsen, Gerhardt, Lærer, Hørup pr. Slangerup.
Nielsen, Fr., Bagermester, Slangerup.
Nielsen, Søren, Gaardejer, Jordhøj pr. Slangerup.
Nielsen, Niels Daniel, Kontrolassistent, Slangerup.
Pedersen, Hans, Gaardejer, Kvinderup pr. Slangerup.
Rasmussen, Portør, Slangerup.
Smith, I. F., Møller, Slangerup.
Slangerup Bibliotek, Slangerup.

Snostrup Sogn

Hansen, V., Lærer, Rørbæk pr. Oppesundby.
Jensen, Joh., Mejerist, Rørbæk Telefoncentral pr. Oppesundby.
Jensen, Karl, Sogneraadsformand, Rørbæk pr. Oppesundby.

Stenløse Sogn

Hansen, Johannes, Smedemester, Søsum pr. Veksø.
Mortensen, fhv. Købmand, Stenløse.
Nielsen, N. J., Gaardejer, Damstensgaard, Stenløse.
Olsen, A. P., Stenløse.
Petersen, L. P., Smedemester, Stenløse.
Stiesdal, Hans, Søsum pr. Veksø.

Strø Sogn

Christensen, Hans P., Gaardejer, »Lysegaard« pr. Skævinge.
Strø Sognebibliotek, Sigerslevøster Skole pr. Frederikssund.

Søborg Sogn

Nielsen, Laurits, Gaardejer, Lindebakke, Søborg pr. Firhøj.
Steenvinkel, Emil E. A., Provst, Søborg pr. Firhøj.

Tibirke Sogn

Tibirke Kommunes Folkebibliotek, Lærer Jensen, Godhavn, Tisvildeleje.
Petersen, Jens, Førstelærer, Godhavn, Tisvildeleje.

Tikøb Sogn

Andersen, N. J., Gaardejer, Mørdrup pr. Espergærde.
Hansen Kragenæs, Anlægsgartner, Snekkersten.
Lund, Hans, Grosserer, Strandvej 226, Snekkersten.
Lützhøft, H., Ingeniør, cand. polyt., Rørtangsvej, Snekkersten.
Olsen, Anders, Landmand, Tikøb.

Smith, F., Proprietær, Villa Skat, Snekkersten.
Steffensen, H. E., Boghandler, Espergærde.
Tikøb Kommunebibliotek, ved Lærer Mortensen, Tikøb.
Tikøb Sogneraad, Tikøb.

Tjæreby Sogn

Andersen, Anders J., Gaardejer, Klostergaard pr. Harløse St.
Christensen, C. P. O., Højskoleforstander, Fr.borg Højskole, Hillerød.
Dinesen, Uddeler, Ullerød pr. Hillerød.
Greve, Overlærer, Harløsevej 22, Hillerød.
Jensen, O., Højskolelærer, Ullerød pr. Hillerød.
Petersen Olaf, Harløse.
Tjæreby Sognebibliotek, Tjæreby pr. Harløse.

Torup Sogn

Branning, Stationsforstander, Hundested.
Hansen, Lars, Gaardejer, Uglerup pr. Hundested.
Jensen, Lærer, Hundested.

Uggeløse Sogn

Uvelse Sogn

Petersen, Georg, Gaardejer, »Kongshøjgaard«, Uvelse pr. Lynge.
Rasmussen, O. H., Statsskovfoged, Lystruplund pr. Lindholm.
Uvelse Sogneraad, pr. Lynge.

Valby Sogn

Madsen, Ejner, A., Sognefoged, Valby pr. Helsinge.
Nielsen, Lars, Gaardejer, Valby pr. Helsinge.

Vejby Sogn

Andersen, Forstander, Unnerupgaard pr. Vejby.
Jensen, Nicolaj, Maler, Holløse pr. Vejby.
Larsen, Karl, Gaardejer, Ørby pr. Vejby.
Olsen-Hjelmsø, J., Lærer, Unnerup pr. Vejby.
Svendsen, Marius, Sognefoged, Holløse pr. Vejby.

Veksø Sogn

Poulsen, H., Møller, Veksø.

Vellerup Sogn

Vinderød Sogn

Ølsted Sogn

Hansen, Peter, Gaardejer, St. Hagelse pr. Ølsted.
Nielsen, Jens H., Husmand, St. Hagelse pr. Ølsted.
Olsen, Niels, Gaardejer, St. Hagelse pr. Ølsted.
Pedersen, Erland, Gaardejer, St. Hagelse pr. Ølsted.

Ølstykke Sogn

Andersen, A. B., Gaardejer, Birkelund, Ølstykke St.
Becker, S. A., Provst, Dr. theol, Ølstykke.
Hansen, Hans Jensen, Sognefoged, Udlejre pr. Ølstykke.
Johansen, Johanne, Frue, Ølstykke St.
Mortensen, I. P., Afbygger, Udlejre pr. Ølstykke.
Nielsen, Haagen, Gaardejer, Svedstrup pr. Ølstykke.
Pedersen, Chr., Gaardejer, Udlejre pr. Ølstykke.
Ølstykke Brugsforenings Bibliotek, Ølstykke.

København

Arup, E., Professor Dr. phil., Studentergaarden, København N.
Andersen, Kr., Lærer, C. L. Ibsensvej 9, Gentofte.
Behrens, Carl, Redaktør, Ny Toldbodgade 55, København K.
Bobé, L., Dr. phil., Bakkehuset, Rahbeks Alle 23, København K.

Borregaard, H., Ingeniør, Ved Amagerport, 2 [4], København S.
Carlsen, Vilh., Assistent, Ingerslevsgade 126 [2], København V.
Celinder, Ove, Overretssagfører, Fr.borggade 24, København K.
Errebo-Knudsen, Læge, Drosselsvej 80, København F.
Frederiksberg kommunale Folkebibliotek, København F.
Friis, Niels, Redaktør, Holbergsgade 6 [1], København K.
Flint, Rodemester, Sortedamsgade 21, København N.
Gjellerup, Julius, Boghandler, Sølvgade 87, København K.
Gottschalch-Hansen, Chr., Sognepræst, Blegdamsvej 10 [2], København N.
Hartmann, Hjalmar, Generalkonsul, Svanemøllevej 17, København Ø.
Heiede, Ch. J., Direktør, Revenlowsgade 14, København V.
Holm, Ulla, Frk., Anker Heegaardsvej 2, København V.
Jensen, H. V., Phistersvej 6, Hellerup.
Jensen, Chr. Ax., mag. art., Museumsinspektør, Søndermarksvej 14, Valby.
Jensen, P. M., Kontorchef, Anker Heegaardsgade 4, København K.
Jørgensen, Aage, Direktør, 5. Juniplads 10, København F.
Jørgensen, P. J., Prof. jur., Bülowsvej 7 A, København V.
Jørgensen, Revisionschef, Falkonervænget 1 [3], København V.
Kampen, Axel, Skibsreder, Holmens Kanal 42, København K.
kgl. Bibliotek, Det, København K.
Kornerup, Bj., Arkivar, Dr. theol., Allégade 26 [3], København F.
Kornerup, Einar, Murermester, C. F. Richsvej 66, København V.
Landsarkivet for Sjælland, Jagtvej 10, København N.
Larsen, P., Gartner, Wiedeveltsgade 23, København Ø.
Lorentzen, Forstander, Nordre Fasanvej 5 [3], København F.
Lund, Erik, Prokurist, Arendalsgade 2, København Ø .
Lyngh-Larsen, Præst, Holsteinsgade 64, København Ø.
Mantzius, Aage, Lektor, Øresundsgade 5 St., København Ø.
Nationalmuseets 2den Afd., København K.
Olsen, Lindorf, Bogbinder, Nordre Fasanvej 16, København F.
Olrik, H. G., Kontorchef, Prinsesse Alexandrines Alle 10, Charlottenlund.
Pedersen, Aage, Faktor, Kollegiehaven 7, Charlottenlund.
Pedersen, L., Prokurist, Henningsens Allé 40, Hellerup.
Petersen, Henning, Docent, Dr. phil., Hauserplads 7 [1], København K.
Petersen, Povl, Lærer, Skovgaardsgade 38, København Ø.
Petersen, Jacob, Tømrermester, Sigridsvej, Hellerup.
Prange, A., Ingeniør, Teglgaardsvej 14, Charlottenlund.
Prior, S., Læge, Dr. med., Wiehesvej 4 [1], Hellerup.
Præstrud, Grosserer, Palægade 6, København K.
Reitzels, C. A., Boghandel, Løvstræde, København K.
Rigsarkivet, København K.
Schlanbusch, Max, Adjunkt, Læssøegade 1 A, København N.
Schmidt, Aage, Redaktør, Presselogen, Rigsdagen, København K.
Schrøder, Ivar, Overretssagfører, Bredgade 25 [1], København K.
Skadhauge, Poul, Antikvarboghandler, Nørre Voldgade 102, København K.
Strunge, V., Arkitekt, Sortedamsgade 15 [1], København N.
Statens Lærerhøjskole, Odensegade 14, København Ø.
statistiske Departement, Det, København K.
Sundbo, Arne, Borgmester, Bjerregaardsvej 6, Valby.
Sørensen, Poul, Direktør, Strandvej 215, Skodsborg.
Sørensen, I. Chr., Købmand, Tomsgaardsvej 32, København N.
Thalbitzer, V., Amtsforvalter, Jacobys Alle 12 [1], København V.
Torpe, Jørgen, Kommunelærer, Bagsværd.

Trock-Jansen, K., Overassistent, cand. phil., Strandgade 26 1, København K.
Uhrskov, Bent, Landsretssagfører, Langebrogade 25 2, København K.
Villumsen, V., Ingeniør, Kirkevænget 3, Valby.

Øvrige Danmark

Andersen, M. K., Dommer, Hammel.
Andersen, Ejner, Lærer, Grønnegade 12, Stubbekøbing.
Barfod, Pastor, Haderslev.
Carstens, U., fhv. Lektor, Kolding.
Centralbiblioteket, Odense.
Centralbiblioteket for Sydvestjylland, Esbjerg.
Christensen, Provst, Tønder.
Christensen, K., Redaktionssekretær, Venstres Folkeblad, Ringsted.
Dreyer, Alfred, Isenkræmmer, Fruens Bøge.
Ellekilde, H., Arkivar, mag. art., Gammelbo, Holte.
Fabricius, O., Overførster Hofjægermester, Herfølge.
Funch, M., Boghandler, Kongevejen 36, Holte.
Haase, Jens, Dommer, Mariager.
Holm Petersen, J., Landinspektør, Brørup.
Israelsen, Amtsforvalter, Stege.
Jørgensen, Lærer, Ourø pr. Holbæk.
Jensen, R., Troense.
Juhre, E., Højskoleforstander, Brøderup Højskole pr. Tappernøje.
Kristensen, Frk., Kommunelærerinde, Hvissinge Skole, Glostrup.
Landsarkivet for Fyen, Odense.
Larsen, Laur., Læge, Tryggelev.
Lyngby Bibliotek, Lyngby.
Martinsen, Carl, Møllestien 25, Lyngby.
Müller, Hakon, Lektor, Lahnsgade 83, Odense.
Møller-Christensen, Læge, Dr. med., Roskilde.
Møns Folkebibliotek, Stege.
Monrad, J. H., Rektor, Høng.
Nielsen, Fr., Bogtrykker, Nakskov.
Nielsen, P. O., Pastor, Næsby pr. Glumsø.
Nielsen, P., Stationsforstander, Vinderup.
Nyborg Folkebibliotek, Nyborg.
Ourø Sognebogsamling, c/o Henrik Larsen, Ourø pr. Holbæk.
Olsen, H. I., Højskolehjemmet, Ringsted.
Olsen, J. V., Sognepræst, St. Snøde.
Petersen, H. P., Gaardejer, Kr. Værløse, Værløse.
Petersen, Dines, Redaktør, Skelskør.
Rasmussen, Kaj, Østervej 4, Ballerup.
Roskilde Bibliotek, Roskilde.
Simonsen, Lykke, Redaktør, Hobro.
Statsbiblioteket, Aarhus.
Søllerød Sognebibliotek, Holte.
sønderjydske Landsbibliotek, Det, Aabenraa.
Teilstrup, K., Læge, Kongens Lyngby.
Thrue-Møller, A., Forlagskonsulent, Buddingevej 18 A, Lyngby.

Subskribenter

Andersen, Aug., Pastor, Blovstrød pr. Lillerød.
Biblioteket for Silkeborg og Omegn, Silkeborg.
Biblioteket for Vejle By og Amt, Vejle.
Bokkenheuser, C. P., Oberstløjtnant, Østerbrogade 78, København Ø.
Christensen, A. Johs., Fuldmægtig, Amaliegade 27, København K.
Dahl, Sognepræst, Klostergaarden, Horsens.
Dansk Folkemuseum, Nationalmuseets 3. Afd. Frederiksholms Kanal 12, København K.
Flensborg, A., Boghandler, Roskilde.
Gribsvad, Frode, Landsarkivar, Aabenraa.
Hermansen, Victor, Museumsinspektør, mag. art., Buddingevej 28 A, Kongens Lyngby.
Ingemann, Godsejer, Egebjerggaard pr. Kappendrup.
Lundby, Professor, Malmøgade 6 3, København Ø.
Neergaard, Carl, Museumsinspektør, Nørre Voldgade 9, København K.
Svendborg By- og Amtsbibliotek, Svendborg .
Willadsen, Poul, Østerbrogade 88, København Ø.

INDHOLDSFORTEGNELSE

JØRGEN PAULSEN:
NOGLE HISTORIEMALERIER FRA FREDERIKSBORG 3
P. SIMONSEN:
DYSSEBYGDEN I TOKKEKØB HEGN 24
H. BRENDSTRUP:
DOMÆNESKOVENES SKATTEPRIVILEGIUM 43
H. C. TERSLIN:
ET NORDSJÆLLANDSK FISKERLEJE OG FISKERIET I NORDSJÆLLAND 61
HANS GERHARD LARSEN:
AF EN HELSINGØRSK TJENERS ERINDRINGER 77
NIELS A. CHRISTIANSEN:
DOBBELTJÆTTESTUEN VED GRÆSE 96
HANNE KNUDSEN(†):
ANDREAS AAMOSE 109
V. MØLLER:
FRA EGNENS HISTORIE 116
SAMFUNDETS VIRKSOMHED 121
MEDLEMSFORTEGNELSE 125

BILLEDFORTEGNELSE

Svend Tveskægs Vikinger plyndrer og afbrænder et engelsk Kloster 7
De sammensvorne rider fra Finderup Lade efter Mordet paa Erik Glipping 13
Sct. Cæcilienat i Aaret 1286 17
Christian IV ved Niels Kaas' Dødsleje 19
Præsten Ole Vind prædiker for Christian IV 27
Dæmpegaarddyssen 29
Planskitse af Dæmpegaarddyssen 31
Kirkeltedysse Nordøst 33
Lille Kammer i Firkammerdyssen 35
Dyssebygden i Tokkekøb Hegn 37
Skema af rektangulære Dyssekammertyper 41
Vejsporernes Beliggenhed 99
Grundplan af Dobbeltjættestuen ved Græse 100
Gangen til det sydvestlige Kammer 101
Det bedst bevarede østlige Hjørne af det sydvestlige Kammer 101

DENNE AARBOG FOR 1944 ER UDGIVET PAA
FREDERIKSBORG AMTS HISTORISKE SAMFUNDS VEGNE AF
H. BOISEN, KNUD KLEM OG *ANDERS UHRSKOV*